

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

НАУКОВІ КОМУНІКАЦІЇ У ФАХОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

Литвинська С.В., Приходько О.Ю., Сібрук А.В., Кошетар У.П.,
Добровольська Л.А., Дячук Т.М., Онуфрійчук Г.І.,
Сенчило-Татліліоглу Н.О., Стецик Х.М.

НАУКОВІ КОМУНІКАЦІЇ У ФАХОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Рекомендовано
Вченою радою Національного авіаційного університету
як навчальний посібник
для здобувачів вищої освіти ОС «Магістр» спеціальності 125
«Кібербезпека та захист інформації»
вищих навчальних закладів

**Київ
Талком
2024**

УДК 316.772(075.8)
НЗ4

*Рекомендовано Вченою радою Національного авіаційного
університету (протокол № 6 від 22.05.2024 р.)*

Рецензенти:

С. В. Харченко, д-р філол. наук, проф. (Національний університет біоресурсів і природокористування України);

Л. Г. Стороженко, канд. філол. наук, доц. (Державний університет телекомунікацій);

О. О. Кузьмич, канд. філол. наук, доц. (Рівненський державний гуманітарний університет).

Колектив авторів:

Литвинська С.В., Приходько О.Ю., Сібрук А.В., Кошетар У.П.,

Добровольська Л.А., Дячук Т.М., Онуфрійчук Г.І.,

Сенчило-Татліліоглу Н.О., Стецик Х.М.

НЗ4 **Наукові** комунікації у фаховій діяльності : навч. посіб. / Литвинська С. В., Приходько О. Ю., Сібрук А. В. та ін. — К. : Талком, 2024. — 134 с.

ISBN 978-617-8352-35-6

Подано теми, методичні рекомендації до опрацювання теоретичних питань, контрольні питання і завдання, список рекомендованої літератури до лекцій і практичних занять із навчальної дисципліни «Наукові комунікації у фаховій діяльності».

Для здобувачів вищої освіти спеціальності 125 «Кібербезпека та захист інформації».

УДК 316.772(075.8)

ISBN 978-617-8352-35-6

© Литвинська С. В., Приходько О. Ю.,
Сібрук А. В. та ін., 2024

ЗМІСТ

<i>Литвинська С. В.</i> ВСТУП.....	4
МОДУЛЬ І. «НАУКОВА МОВА ЯК КОМУНІКАТИВНИЙ ФЕНОМЕН»	6
1.1. <i>Литвинська С.В.</i> Наукові комунікації в суспільстві знань: сучасний стан і перспективи розвитку	6
1.2. <i>Добровольська Л.А.</i> Концептуальний апарат професійно орієнтованої наукової комунікації	20
1.3. <i>Стецик Х.М.</i> Академічний текст та академічне письмо: значення, змістовий контент, різновиди	31
1.4. <i>Сенчило-Татліліюглу Н.О.</i> Академічна культура дослідника в ретроспективі європейського та національного досвіду.....	43
1.5. <i>Приходько О.Ю.</i> Академічна доброчесність як складова якості вищої освіти і наукової діяльності.....	54
1.6. <i>Дячук Т.М.</i> Термінологічна компетентність у структурі професійної компетентності фахівця	65
1.7. <i>Онуфрійчук Г.І.</i> Академічний текст як об'єкт редагування. Мовностилістичні засади редагування академічного тексту	80
1.8. <i>Сібрुक А.В.</i> Комунікативна компетенція у кваліфікаційній професіограмі фахівця	93
1.9 <i>Кошетар У.П.</i> Наукові комунікації у фаховій діяльності – сучасні глобалізаційні виклики і перспектива	111
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	129

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Наукові комунікації у фаховій діяльності» є однією з основних професійно-орієнтованих дисциплін підготовки здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «Магістр» спеціальностей 125 «Кібербезпека та захист інформації».

Метою викладання дисципліни «Наукові комунікації у фаховій діяльності» є набуття здобувачами вищої освіти теоретичних відомостей та практичних навичок із наукових комунікацій відповідно до новітніх вимог, формування у студентів термінологічних, комунікативних та інших компетентностей, а також розвиток навичок складання частовживаних у професійній діяльності документів і продукування якісних наукових текстів.

Завданнями вивчення навчальної дисципліни є:

- розкрити суть, мету та завдання наукових комунікацій, роль наукових шкіл, виклики і перспективи;
- відстежити інтелектуальні здобутки українців у контексті світових досягнень;
- розширити знання про науковий стиль сучасної української літературної мови, про специфіку наукової комунікації в інтернеті тощо.

У результаті вивчення дисципліни «Наукові комунікації у фаховій діяльності» здобувачі вищої освіти повинні *знати*:

- сутність і завдання наукових комунікацій
- міжкультурні особливості ведення наукової комунікації;
- роль і значення наукової комунікації у фаховій діяльності в цифровому суспільстві.

Здобувачі вищої освіти повинні *вміти*:

- організувати актуальне наукове дослідження;
- формулювати загальну методологічну базу наукового дослідження, гіпотези та моделі досліджуваної проблеми;
- аналізувати наукові праці, виявляючи дискусійні та малодосліджені питання;
- визначати принципи та методи дослідження, використовуючи міждисциплінарні підходи тощо.

Навчальний матеріал дисципліни структурований за модульним принципом і складається з одного навчального *модуля №1 «Наукова мова як комунікативний феномен»*, який є логічно

завершеною, відносно самостійною, цілісною частиною навчального плану, засвоєння якої передбачає проведення модульної контрольної роботи та аналіз результатів її виконання. Згідно з робочою навчальною програмою дисципліни «Наукові комунікації у фаховій діяльності», ця дисципліна вивчається здобувачами вищої освіти на 1-у курсі магістратури упродовж 2-го семестру, на її вивчення передбачено 105 год, з яких: 69 год – самостійна робота, 36 год – практичні заняття.

Навчальна дисципліна «Наукові комунікації у фаховій діяльності» доповнюється знаннями дисциплін «Філософія», «Ділова українська мова», «Управління інформаційною безпекою» та взаємопов'язана з дисциплінами «Філософські проблеми наукового пізнання», «Організація управління персоналом», «Організація обробки інформації з обмеженим доступом».

Матеріал цього навчального посібника розрахований на теоретично-практичну підготовку здобувачів вищої освіти денної, заочної, дистанційної форм навчання. Відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Наукові комунікації у фаховій діяльності» виклад теоретичних знань зроблено послідовно, логічно й компактно. Виокремлено 9 великих тем, у яких консолідовано важливу інформацію про специфіку функціонування наукових комунікацій та засоби і способи їх конструктивного використання у фаховій діяльності.

З метою самоперевірки рівня розуміння й засвоєння опрацьованого матеріалу розроблено контрольну систему запитань і завдань після кожної теми, що спрямовано на самостійну, індивідуальну роботу здобувачів вищої освіти. Такий виклад матеріалу стане їм у нагоді під час їхньої підготовки до практичних занять, заліків, виступів із доповідями на конференціях і семінарах, участі в диспутах, написанні наукових тез і статей, організації наукових досліджень й захисті магістерських робіт тощо.

Отже, після отримання магістерських дипломів молоді фахівці зможуть скористатися отриманими знаннями й сформованими компетенціями у своїй професійній діяльності. Це може стати поштовхом до подальших наукових пошуків, правильної організації їх, отримання вагомих результатів і досягнень, створення і впровадження оригінальних проєктів.

МОДУЛЬ I. «НАУКОВА МОВА ЯК КОМУНІКАТИВНИЙ ФЕНОМЕН»

Тема 1. Наукові комунікації в суспільстві знань: сучасний стан і перспективи розвитку

1.1. Вступ. Мета і завдання курсу. Міждисциплінарний підхід до вивчення наукових комунікацій у фаховій діяльності

Економічне зростання розвинутих держав зумовлене високим розвитком їхніх освітніх і наукових галузей. Продукування знань оголошено стратегічним ресурсом у сучасному світі. Незважаючи на тяжкий воєнний час випробувань, Україна впевнено рухається в європейському напрямі, її майбутнє обов'язково буде пов'язано з Європейським Союзом, спільнотою суверенних, демократичних, економічно розвинених країн. Тому українські освіта й наука покликані готувати високоосвічених фахівців, конкурентно спроможних на світовому ринку праці, розвивати передові технології, що забезпечать динамічний стрибок, відновлення й активний розвиток зруйнованої ворогом економіки країни.

Вже нині заклади вищої освіти навчають своїх здобувачів вищої освіти майстерності наукових комунікацій, грамотному поведженню у професійному середовищі серед українських та закордонних колег. Нині молоді дипломовані фахівці приречені (такі виклики сьогодення!) постійно підвищувати свій фаховий рівень, конкурувати, проводити наукову діяльність самим і постійно слідкувати за науковими досягненнями й новаціями інших. Безперечно, своєю наполегливою працею вони досягнуть успіху в обраній сфері, побудують професійну кар'єру, динамічно рухатимуть розвій нашої незалежної, соборної й суверенної держави.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Наукові комунікації у фаховій діяльності» є набуття здобувачами вищої освіти теоретичних знань та практичних умінь і навичок створення, опрацювання, популяризації наукової інформації, а також здійснення й організації наукових комунікацій, забезпечення їхнього функціонування відповідно до новітніх вимог в умовах цифровізації суспільства.

Сформовані комунікативні навички у нинішніх здобувачів вищої освіти / майбутніх професіональних фахівців стануть у нагоді їм під час продукування й апробації наукових концепцій та ідей, що надзвичайно важливо для розроблення і створення проєктів, реєстрації винаходів, репрезентації їхніх інноваційних досягнень світовій науковій спільноті й потенційним споживачам. Саме тому важливо, щоб наукова молодь досягла високого рівня володіння українською науковою мовою, вільно оперувала галузевою термінологією, професійно й оперативно перекладала актуальну наукову інформацію в усній і писемній формах іноземними мовами, зокрема англійською.

Крім того, результати своїх наукових досліджень здобувачі вищої освіти / фахівці повинні репрезентувати реципієнтам із коректно створеними мультимедійними презентаціями, насиченими науковим контентом, інфографікою, візуальними й аудіальними ефектами. Це якісно доповнюватиме інформаційну репрезентацію наукових матеріалів з отриманими результатами наукової діяльності, забезпечить поширення інформації, додасть переконливості наведеним аргументам. Позитивно вплине на імідж фахівця та організації / установи / підприємства, де були отримані результати досліджень. Важливо, щоб поширення актуальної інформації зацікавлювало і залучало потенційних вітчизняних і зарубіжних інвесторів до співпраці в інтересах української держави, розвивало її науковий потенціал й економіку.

У здобувачів вищої освіти, які успішно вивчають «Наукові комунікації у фаховій діяльності» і використовують додатково знання, уміння й навички з таких навчальних дисциплін, як «Філософія», «Ділова українська мова», «Управління інформаційною безпекою», «Філософські проблеми наукового пізнання», «Організація управління персоналом», «Організація обробки інформації з обмеженим доступом» тощо, формуються важливі компетентності, необхідні для їхнього подальшого успішного навчання, наукових досліджень і професійної діяльності. Варто назвати ці компетентності й аргументувати їхню необхідність:

– *мовна*, що передбачає усвідомлення, розуміння й застосування мовної системи як єдиної цілісності;

- *мовленнєва* – опанування й вільне володіння мовними формами, їхнє використання у відповідних мовних ситуаціях;
- *термінологічна* – знання термінів та особливостей їхнього використання, уміле застосування принципів мовного аналізу терміносистем;
- *лексикографічна* – набуття стійких навичок опрацювання лексикографічних та електронних джерел наукової інформації, а також укладання словників різного призначення;
- *комунікативна* – вільне спілкування природніми мовами в будь-яких ситуаціях, зокрема уміння передавати наукову комунікацію, грамотно формулювати свою особисту програму мовлення;
- *риторична* – вміння конструювати правильні комунікативні стратегії у різних ситуаціях, з урахуванням етичних і естетичних норм, національно-культурних традицій;
- *соціокультурна* – формування власних суджень і переконань, виявлення та розуміння соціальних проблем і специфіки мовно-культурного розвитку сучасного суспільства.

1.2. Значення наукових знань і наукових комунікацій у XXI столітті. Вимоги до соціально-комунікативної діяльності науковців. Основні правила комунікації та практичний успіх

У 1990 році (напередодні ліквідації радянського союзу) в Україні було зосереджено 6,5 % світового науково-технічного потенціалу. Однак у перші роки становлення незалежної української держави виникли складні об'єктивні й суб'єктивні причини, відразу усвідомити й подолати які було надто складно.

Опинившись на уламках колишньої імперії, Україна, подібно до всіх колишніх союзних республік, пережила складний час економічної розрухи, зубожіння населення, втрати свого іміджу, науково-технічного потенціалу, обвалу економіки, еміграції науковців (зокрема, фізиків, математиків, біохіміків, генетиків) тощо. Відплив спеціалістів із наукової сфери був зумовлений багатьма причинами, серед них низький рівень або повне припинення фінансування наукових досліджень, зниження заробітної плати, втрата престижу наукової діяльності, привабливі пропозиції із-за кордону та ін.

Завдяки високому рівню освіти населення (98 %), його працелюбності, бажанню за будь-яких складних умов побудувати свою незалежну державу український народ підняв країну з руїни. Але фінансування наукової сфери залишалося на недостатньому рівні. За статистичними даними, навіть в 20-х роках ХХІ ст. в Україні щорічні витрати на одного науковця не перевищували 700 доларів США у рік (наприклад, в Ізраїлі – 41 000 доларів, у Південній Кореї – 60 000 доларів, у США – 180 000 доларів). Крім того, застаріле обладнання лабораторій, брак доступу до найновішої наукової інформації дійсно ускладнювали ситуацію.

Тим не менш, станом на 2016 рік держава змогла зберегти потужний інтелектуальний потенціал, сильні наукові школи з математики, фізики, хімії, радіоелектроніки, розроблення нових матеріалів, засобів зв'язку, телекомунікацій, інформаційних технологій тощо. Також збережено низку потужних стратегічних підприємств із суднобудування, літакобудування, випуску танків, устаткування, приладобудування.

Однак розвиток країни потребував нових досягнень із мікроелектроніки, інформатики, біотехнологій, космічної галузі тощо. Спираючись на науку, прогресивні технології, інновації, сучасну освіту українська держава отримала б можливість вийти на європейський рівень.

Не зважаючи на складнощі, українська наука й освіта поступово розвивалися. Значну роль у цьому зіграли нові моделі наукових комунікацій, що виникла в результаті стрімкого прогресу світових інформаційних технологій. Це надало світовій науці унікальні можливості розповсюджувати наукову інформацію не лише на традиційних паперових носіях, а й на значно дешевих електронних. Інноваційним засобом стали електронні наукові журнали, в яких науковці оперативно публікували результати якісних досліджень, що витримали перевірку незалежним рецензуванням.

Особливо важливою в 2001 році для українських науковців стала ініціатива відкритого безкоштовного доступу до наукових публікацій в інтернеті як альтернативної моделі наукових комунікацій. Також були створені моделі електронних бібліотек, архівів, музеїв та ін. Це уможливило роботу з цифровим контентом, поживало наукове спілкування із закордонними колегами. Наразі з динамічним розвитком цифрових комунікаційних каналів

можливості наукового спілкування значно збільшилися, розширилися, і це вже надало позитивні трансформаційні результати.

Окремим науковим, економічним, соціокультурним феноменом в Україні оголошено сектор інформаційних технологій (далі – ІТ), що розпочав своє стрімке зростання з 2018 року. Особливо високі щоквартальні стрибки розвитку зафіксовані з 2019 – початок 2022 рр. Апогей ІТ-активності зафіксований у четвертому кварталі 2021 року, коли шляхом оплати за експорт ІТ-послуг в Україну було перераховано 2.1 млрд доларів США. Професіоналізм українських ІТ-фахівців досяг рівня міжнародного визнання.

Збройна агресія російської федерації, повномаштабне вторгнення, окупація і масивні бомбардування українських територій, руйнування економіки й аграрного сектору негативно позначилися на розвитку ІТ-технологій. Але ІТ-фахівці нарощують темпи відновлення, хоч до довоєнного показника ще недостатньо зусиль.

Наразі ІТ-сектор залишається «локомотивом» нарощування експортних потужностей України. Найбільшими локаціями в 2023 році були міста Київ, Харків, Львів, Дніпро. Найпотужнішими компаніями, за даними Держстандарту 2022 р., названо ТОВ «ЕПАМ СИСТЕМЗ», ТОВ «ГЛОБАЛЛОДЖИК УКРАЇНА», ТОВ «ЛЮКСОФТ СОЛЮШНС», ТОВ «СІКЛУМ», ТОВ «ІНСТИТУТ ІНФ. ТЕХНОЛОГІЙ «ІНТЕЛАНС», ТОВ «ІНФОПУЛЬС УКРАЇНА», ТОВ «ФІНТЕХ БЕНД», ТОВ «СІГМА СОФТВЕА».

Отже, після перемоги над ворогом для динамічного відновлення й розвитку України потрібно розробити концепцію інноваційно-технологічного прориву, має бути триєдність науки – освіти – виробництва. Саме освіта і наука повинні стати пріоритетними у післявоєнному поступі України.

Вимоги до соціально-комунікативної діяльності науковців

Щоб соціально-комунікативна діяльність кожного науковця була максимально ефективною, він повинен досконало володіти соціально-комунікативною компетентністю, яка є сформованим стійким симбіозом певних складників, зокрема мотиваційно-цілісного, когнитивного, операційно діяльнісного, особистісного.

Мотиваційно-цілісний складник демонструє рівень самоствердження й активності особи, її уміння спілкуватися й мотивацію до досягнення поставленої мети.

Когнітивний складник відображає рівень знань, умінь і навичок особи, їхній обсяг.

Операційно-діяльнісний складник поєднує вміння вербального і невербального спілкування, соціально-комунікаційної комунікації.

Особистісний складник розкриває здатність і вміння особистості пізнавати світ, вирішувати певні завдання, адаптуватися в різних ситуаціях, комунікувати в суспільстві, рефлексувати, виявляти емпатію.

Соціально-комунікативна діяльність науковця повинна знаходитися в динамічному розвитку, в постійному пошуку знань, у рефлексійному перетворенні їх на досвід. Особливо яскраво це проглядається в період навчання в магістратурі, аспірантурі, докторантурі тощо. Відбувається стрімке професійне зростання, накопичення знань, самовираження, активна наукова комунікація.

Під час навчання в магістратурі освітній процес скерований на формування й активацію пізнавальної активності магістрантів, а саме: залучення до аналізу, обговорення й вирішення складних проблем, апробацію рішень у різних нестандартних ситуаціях, розвиток особистих рефлексій, участь у збиранні даних та опрацюванні їх, установлення професійно скерованих контактів між українськими магістрантами з різних закладів вищої освіти України та зарубіжжя.

Важливе місце в освітньому процесі магістрантів посідає організування наукової проектної діяльності в закладах вищої освіти. Це формує навички командної роботи в групах (планування роботи, опрацювання джерел інформації й літератури, практичного застосування методів наукового дослідження, аналізу отриманих результатів, формулювання висновків, окреслення перспектив подальших досліджень, оформлення усних і письмових звітів та ін.). Також удосконалює інформаційно-комунікаційні уміння: знаходити партнерів, однодумців, застосовувати безпосереднє і мережне спілкування – сучасні цифрові технології зв'язку (*блог, чат, вебфорум, вебканал* тощо). На етапі захисту проекту виголошувати доповідь із демонстрацією змістовної презентації з

результатами дослідження, відповідати на поставлені питання й коментарі.

Основні правила комунікації та практичний успіх

Під час наукової комунікації її учасники обмінюються думками й ідеями, апробують результати своїх досліджень, висловлюють пропозиції та поради тощо. Щоб комунікація була успішною й результативною, потрібно дотримуватися загальноприйнятих правил, а саме:

- потрібно бути щирим, відкритим, готовим до спілкування і до компромісу;
- бажано розмову планувати / призначати завчасно, не спізнюватися на зустріч / захід;
- вміти уважно вислуховувати свого співрозмовника, вести діалог;
- навчитися розуміти, яка саме інформація цікава і важлива для вашого співрозмовника;
- не перебивати співрозмовника, демонструвати повагу до нього і самоповагу;
- відчувати час і не затягувати розмову;
- вміти бути відвертим, висловлювати власну думку, критичні зауваження;
- наперед готуватися до важливих розмов;
- бути в доброму гуморі, посміхатися, виявляти свою зацікавленість до предмета розмови, робити доречні компліменти;
- висловлюйтеся грамотно (усно і писемно), не вживати нецензурну лексику;
- використовувати засоби невербального спілкування;
- володіти своїми емоціями, бути коректним і виваженим;
- правильно вдягатися відповідно до вашого іміджу.

Вищевикладені правила спілкування та ділового етикету реалізуються фахівцями, які досягли успіху в своїй діяльності.

1.3. Престижні міжнародні та національні премії в галузі науки. Інтелектуальні здобутки українців у контексті європейських та світових досягнень. Організація наукової діяльності. Роль стартапів у сучасному світі та в Україні

Нобелівська премія є однією з найпрестижніших міжнародних премій (присуджується з 1901 р., Швеція). Щорічно цю премію присуджують за результати видатних досліджень (галузі – фізика, фізіологія, хімія, медицина, економіка, література), революційні винаходи або значний внесок у культуру чи розвиток суспільства (захист миру). Призначає премію Нобелівський комітет. Нобелівська премія з економіки має офіційну назву «Премія Шведського центрального банку з економічних наук на честь Альфреда Нобеля». Сума премії виплачується залежно від доходів Фондації Нобеля.

Найбільше нобелівських лавреатів серед громадян США, Великої Британії та Німеччини (ФРН). Наразі серед нобелівських лавреатів нема українських громадян, але є лавреати, що народилися в Україні:

- український і французький науковець Ілля Мечников (1908 р. – фізіологія та медицина);
- американський науковець Зельман Ваксман (1952 р. – фізіологія та медицина);
- єврейський письменник Йосеф Шмуель Агнон (1966 р. – література);
- американський науковець Саймон (Семен) Кузнець (1971 р. – економіка). Він народився у Білорусі, але навчався в Харкові на економічному факультеті;
- американський науковець Роалд Гоффман (1981 р. – хімія);
- французький науковець Георгій Харпак (1992 р. – фізика);
- білоруська письменниця Світлана Алексієвич (2015 р. – література).

Крім того, в Україні проживала певний час, навчалася, працювала низка науковців і письменників, які були номіновані на отримання Нобелівської премії.

У 2023 премією миру було нагороджено українську правозахисну організацію «Центр громадських свобод». Це вагоме досягнення і визнання результатів українських правозахисників.

У галузі математики найвизначнішою є *Абелівська премія* (присуджується з 2002 року, Норвегія). Мета цієї премії –

популяризувати математику, заохочувати молодь до вивчення математики.

Премія Бальцана вручається за визначний внесок у гуманітарні й природничі науки, досягнення в боротьбі за мир і братерство (вручається з 1961 року, Швейцарія).

Премія Клюге є міжнародною науковою премією, що присуджується за досягнення в гуманітарній та соціальній сферах (вручається з 2003 року, США).

В Україні найпрестижнішою є премія, заснована ще в 1969 році як *Державна премія Української РСР в галузі науки і техніки*, і переіменована в 1991 році в *Державну премію України в галузі науки і техніки*. В 2021 році назву премії знову змінено – *Національна премія України імені Бориса Патона*. Зазначена премія присуджується за видатні наукові дослідження, нові технології, способи і методи лікування, роботи з вирішення екологічних проблем і охорони довкілля, створення новаторських підприємств для закладів освіти.

У галузях літератури й мистецтва в 1961 року було засновано *Республіканську премію імені Т. Г. Шевченка*. Наразі ця державна нагорода має назву – *Національна премія України імені Тараса Шевченка (Шевченківська премія)*.

У незалежній Україні з 1991 року наукові дослідження проводять державні та приватні установи, організації. Державний сектор очолюють Національна академія наук України, галузеві академії, науково-дослідні підрозділи університетів і організацій міністерств. Із 2017 року працює Національна рада України з питань розвитку науки і технологій при Кабінеті Міністрів України.

Нормативно-правові документи, за допомогою яких здійснюється регулювання наукової галузі в Україні, представлені законодавчими, підзаконними актами, внутрішніми нормативними документами суб'єктів наукової діяльності. Це Конституція України, ЗУ «Про вищу освіту» (2014), ЗУ «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015), ЗУ «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (2001), ЗУ «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» (2004) та ін.

У Загальнодержавній комплексній програмі розвитку високих наукоємних технологій було сформульовано й обґрунтовано

необхідність створення моделі сталого розвитку української економіки, її масштабної модернізації. Ця програма була розрахована на період з 2004 року і до 2013 року. Через низку причин і потрясінь ця програма й досі не виконана. Тому нагальною потребою є розроблення, впровадження й виконання оновленої програми. Так, це буде зроблено після припинення ворожої агресії, відновлення економіки та шляхом вливання достатніх коштів із державного бюджету, недержавних установ, іноземних партнерів.

Щоб Україна стала високорозвиненою державою Європейського Союзу, необхідно розвинути наукоємні технології, посилити конкурентоспроможність української високотехнологічної продукції на світовому ринку, активізувати інноваційну діяльність українських підприємств.

Навіть зараз, під час війни, українські науковці продемонстрували всьому світу унікальні свої можливості й розробки у військовій галузі для Укроборонпрому. Це зразки високоточної зброї та техніки для захисту від агресора. У надскладних умовах промислові підприємства на неокупованих територіях продовжують працювати. Утримуються хороші показники і в ІТ-галузі. Важливо, що триває освітній процес в закладах освіти різного рівня, не припиняють роботу науково-дослідні установи. Країна захищає себе, бореться й поступово розвивається.

Необхідно звернути увагу на такий важливий факт, що незважаючи на нестабільну ситуацію в Україні від 90-х років ХХ століття, економічну кризу, відсутність достатнього державного фінансування, в Україні розвивається напрям створення стартапів.

Стартапом називають молоду компанію, яку заснував один або декілька підприємців із метою вироблення унікальних і потрібних суспільству продуктів і послуг. Особливостями стартапів є швидке впровадження інвестицій, генерування інноваційних ідей, умови високої невизначеності й ризику, можливість швидкого зростання. Також у переважній кількості випадків констатують спільні цінності для всіх учасників проєкту й визнання значущим вклад кожного співробітника.

Розрізняють такі види стартапів:

- стартапи великого бізнесу;

- стартапи малого бізнесу;
- масштабовані стартапи;
- лайфстайл-стартапи;
- стартапи, які можна купити.

Як правило, стартап проходить такі стадії розвитку:

- посівну стадію (seed stage);
- стадію запуску (startup stage);
- стадію зростання (growth stage);
- стадію розширення (expansion stage);
- стадію «виходу» (exit stage).

Виокремлюють такі види інвестицій, як «посівні»; «ангельські», зростаючі інвестиції певних раундів.

Започатковані стартапи були в США («Google», «Apple», «PayPal», «Taskle»). Приклади успішних українських стартапів: «Depositphotos», «Terrasoft», «TemplateMonster», «Coursmos», «Clicky», «Augmented Pixels», «GitLab 9», «Petcube», «Grammarly», «Senstone». Досягненням також є нагороди українських стартапів на міжнародних конкурсах, наприклад відзнаки отримали такі стартапи: «Photofact», «Luckfind.me», «InCust», «Solargaps», «Technovator», «Senstone».

Засновники стартапів по-різному отримують інвестиції – з недержавних фондів, краудфандинг-платформ, отриманих грантів, від локальних і міжнародних інвесторів. Також в Україні існують конкурси стартапів, переможці яких отримують грошові інвестиції (наприклад, Sikorsky Challenge).

Українське суспільство зацікавлене у створенні якомога більшої кількості успішних стартапів. Якщо їх розробникам бракує досвіду, проблемно знайти інвесторів, то в останні роки популярним стало навчання у стартап-школах, брати участь у спеціальних заходах (*стартап-битви, стартап-нетворки, стартап-вікенди, конкурси стартапів, біржі інвестиційних проєктів, школи створення стартапів*).

Створення успішних стартапів продовжено і під час військової агресії проти України. Після 24 лютого 2022 більшість українських стартапів не закрилася, не емігрувала, а залишилися працювати в Україні. Крім того, в розробників стартапів з'явилися нові життєво необхідні ідеї, що сформувалися внаслідок бажання полегшити й

убезпечити перебування на війні українських захисників, допомогти пораненим і покаліченим.

Результатом впровадження новітніх технологій та переважно іноземних інвестицій стало багато нових проєктів, які успішно функціонують. Наприклад: фітнес-додаток із вправами для володіння стрілецькою зброєю «Drill»; для людей з біополярним розладом «Bicovegy»; розроблення унікальних дронів «Skylab-ua»; створення біонічних протезів рук і ніг «Esper Bionic»; безсупутникова інерційна навігація на штучному інтелекті для військових дронів у середовищі, де заборонене GPS та є загроза від засобів радіоелектронної боротьби «Bavovna.ai».

1.4. Державне регулювання наукової діяльності в Україні та за кордоном: виклики й перспективи міжнародного співробітництва

Україна як кандидат перебуває на шляху до вступу в Європейський Союз, тому держава чітко регулює політику в науковій галузі. Чинним є Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015), який регламентує наукову діяльність. Адже саме наукова галузь, науковий потенціал країни позитивно впливає на розвиток усіх галузей виробництва.

Наразі в науковій галузі накопичено низку серйозних проблем, що потребують вирішення й гальмують розвиток. Це стосується недосконалості нормативно-правової бази, функціонування ринку наукових технологій, комерціалізації інноваційних розробок, слабкої фінансової й інвестиційної політики, неналежного рівня міжнародного співробітництва, «відтоку мізків», старіння наукових кадрів та ін. Тому виникла потреба у вивченні міжнародного досвіду високорозвинених країн.

Науковці, зокрема І. Данилова й О. Мельничук, виокремили кілька типів можливого регулювання державою наукової галузі – *централізований* (Швеція, Франція, Фінляндія), *децентралізований* (США, Канада) і *проміжний* (Велика Британія, ФРН) [26].

Централізований тип регулювання наукової галузі державою притаманний Швеції, Франції, Фінляндії. Його суть полягає в тому, що в цих країнах за наукову діяльність відповідають профільні міністерства. Франція регулює галузь, застосовуючи фінансові

важелі – безвідсоткові позики, податкові знижки, канікули тощо. Швеція регулює наукову галузь із коштів державного бюджету, багато шведських університетів мають статус науково-дослідних. Фінляндія у керівництві науковою галуззю впровадила чітке планування, розподіл і моніторинг використання бюджетних коштів, активне впровадження новітніх наукових розробок в економічну та інші галузі. Ці процеси контролюють державні інституції (РНТП, Tekers, Sitra).

Децентралізований тип регулювання наукової галузі ефективно застосовують США і Канада. Ці країни не мають профільного міністерства, за наукові дослідження відповідають певні державні департаменти. Характерними рисами такого виду регулювання є конкурсні відбори проектів і програм, здійснення великої частки досліджень у закладах вищої освіти, підготовка кадрів і напрямів досліджень, орієнтованих на потреби ринку. Це є результатом опосередкованого втручання держави у наукову діяльність (немає прямого державного фінансування, забезпечення лише організаційно-правових умов для її здійснення).

Проміжний тип регулювання наукової галузі характерний для країн з високим науковим потенціалом Німеччини (ФРН) і Великої Британії. Управлінські функції поділено між загальнодержавним і регіональним рівнями. Для фінансування кошти надходять з федерального, місцевого і спільного бюджетів, а також від недержавних установ, фондів. Держава фінансує переважно фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Місцеві бюджети, недержавні установи і фонди спонсорують освітянський та приватний напрями досліджень (комерційного характеру для швидкого впровадження у виробництво).

Не можна обійти увагою регулювання наукової галузі в Японії та Китаї. Так, організація фінансування науки в Японії наближена до централізованого типу. А в китайській державі науковим інституціям надано багато автономності та свободи дій, впроваджено контроль і забезпечено прозорість фінансових надходжень, продуктивну конкуренцію.

Розглянувши ці типи регулювання наукової галузі у високорозвинутих країнах, зроблено висновок, що кожен із них має свої переваги і зауваження. Дійсно, названі країни є провідними державами з потужними економічними показниками.

Як би не було зараз складно Україні через об'єктивні й суб'єктивні причини, але країні треба рухатися вперед. Необхідно досконало вивчати міжнародний досвід з урахуванням своєї державної політики, відповідно до своїх національних можливостей та інтересів. Для України важливим є досвід Франції щодо збільшення прав наукових і освітніх установ, зменшення адміністративно-бюрократичних процедур. Також варто перейняти німецький досвід місцевої підтримки наукових досліджень, залучення іноземних фахівців. Також корисним буде створення технологічних парків і наукових технополісів, що започатковані в більшості прогресивних країн. Це систематизує й спрямує діяльність українських освітніх і науково-дослідних установ.

Отже, важливо підготувати свої наукові кадри, залучити й посилити не лише державне, а й приватне фінансування наукової галузі, розширити автономію вищих навчальних закладів і їх співпрацю з науково-дослідними установами, виробити нову загальнодержавну програму розвитку й регулювання наукової галузі тощо. Це питання потребує подальших досліджень і обговорень на державному рівні.

Література: [10]; [17–19]; [21–26]; [49]; [56].

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Поясніть, із якою метою магістранти опановують майстерність наукової комунікації.
2. Назвіть види комунікативних навичок, що мають бути сформовані у науковців.
3. Схарактеризуйте важливі для науковців компетентності, які формуються під час їхнього навчання в закладах вищої освіти.
4. Доведіть значимість наукових знань і комунікацій для розвитку країни на початку XXI ст.
5. Сформулюйте вимоги до соціально-комунікативної діяльності сучасного науковця.
6. Поясніть важливість для науковців вікриття безкоштовного доступу до наукової інформації в інтернеті.
7. Назвіть вимоги до соціально-комунікативної діяльності сучасних науковців.
8. Проаналізуйте навчальний процес, скерований на розвиток пізнавальної активності магістрів.

9. Перерахуйте престижні міжнародні й національні премії в науковій галузі.

10. Обґрунтуйте потребу вивчення міжнародного досвіду регулювання наукової діяльності провідних держав.

11. Проаналізуйте роль стартапів для розвитку України.

12. Обґрунтуйте доцільність дотримання етичних норм у професійному спілкуванні.

Тема 2. Концептуальний апарат професійно орієнтованої наукової комунікації

2.1. Етапи розвитку уявлень про наукові комунікації

В еволюції наукових комунікацій виокремлюють чотири основні етапи, кожен з яких має певні особливості.

Перший етап – зародження наукових комунікацій – характеризується виникненням і поширенням діалогових форм, які були засобом об'єктивізації не тільки результатів пізнання, але й процесу здобуття та поширення знань. У період античності усвідомлюється необхідність системи організації теоретичного та науково-філософського знань на основі письмової фіксації. При цьому усні форми й засоби наукової комунікації існують і розвиваються поряд з письмовими.

Другий етап – становлення наукових комунікацій – пов'язаний із розвитком письмових форм, книгодрукування, що створило умови для систематичного накопичення наукових знань, зумовило необхідність збереження писемних документів у спеціальних книгосховищах. Серед ранніх письмових форм і засобів наукових комунікацій важливе місце посідали навчальні компендіуми, наукові трактати, енциклопедії тощо. Із розвитком книгодрукування основою збереження та передання знань стали книга й науковий журнал, що набули поширення на початку XVII ст.

Обмін науковою інформацією потребував наукових журналів. У 1665 р. у Франції вийшов друком перший науковий журнал «Le Journal des Scavans», а в Англії – «Philosophical Transactions of the Royal Society». У перших наукових журналах публікувалися повідомлення з інших країн, рецензії на книги, нові випуски 20

журналів тощо. Висвітлення результатів і процесу наукових досліджень спочатку було непопулярним. Розширення і збагачення кола знань сприяли зародженню окремих галузей науки, розвитку наукового журналу як пріоритетного каналу обміну інформацією. Це пов'язано з тим, що в галузевих періодичних виданнях важливе місце посідали оригінальні статті вчених, дискусії, методи й методики наукових досліджень і висвітлення результатів. Наприкінці XIX – на початку XX ст. викладення матеріалу в наукових журналах здійснювалося кількома мовами, що було надзвичайно сприятливим для наукових комунікацій. Багатоаспектне висвітлення науково-дослідного процесу сприяло, по-перше, поширенню результатів досліджень; по-друге, формуванню спеціальної наукової мови, зрозумілої всім представникам галузі в різних країнах; по-третє, становленню формального рівня наукових комунікацій. Загалом характерною ознакою етапу становлення наукових комунікацій є закладення основ їх дворівневої структури: неформальної (листування, стажування) та формальної (книги, журнали) комунікацій.

Третій етап – розвиток наукових комунікацій – характеризується новою методологією наукових досліджень, розвитком спеціалізованих реферативних служб, наукових журналів. Особливістю цього періоду є виокремлення наукової статті як основної одиниці комунікації. Розвиваються спеціалізовані реферативні служби, збільшується асортимент реферативних журналів, посилюється бібліографічна діяльність у цілому та галузева зокрема, розвивається функція поточного інформування про наукові досягнення в конкретних наукових галузях, що пов'язують з одночасною диференціацією та інтеграцією наукових знань. Нові форми наукової діяльності змінюють структуру, організацію і склад наукових комунікацій. Важливе місце в науковому обміні інформацією посідають звіти, дисертації, збірники наукових праць, науково-технічна документація, наукові семінари, конференції, симпозіуми тощо. Розвиваються усні та письмові, формальні й неформальні, міжособові й безособові, безпосередні й опосередковані, спеціальні та неспеціальні форми наукових комунікацій, що мають певну послідовність.

Четвертий етап – етап трансформацій – характеризується розвитком інформаційного суспільства, посиленням ролі та значення інформації й знань, перетворенням їх на безпосередню творчу силу; диференціацією наук та їхньою інтеграцією, взаємопроникненням; розширенням і збагаченням каналів, засобів, інструментів інформаційного обміну; переходом від книжної комунікації до мультимедійної та формуванням сучасних моделей наукової взаємодії.

Сучасний розвиток системи наукових комунікацій характеризується різними формами наукової взаємодії, диверсифікацією каналів і збагаченням засобів. Зокрема розвивається система електронних наукових журналів; посилюється значення електронних наукових архівів, репозитаріїв; збільшується кількість наукових електронних бібліотек і порталів.

Трансформаційні процеси оброблення, інтеграції, збереження, відображення й використання інформації вплинули на організацію бібліотечної діяльності, місце її в сучасній системі наукових комунікацій. Бібліотека об'єднує й інтегрує різні типи й види інформаційних ресурсів для здійснення наукових досліджень і поширення знань. Виникнення та поширення нових засобів, комунікаційних технологій, електронної комунікації сприяли набуттю соціального статусу бібліотеки як пріоритетного елементу в системі соціальних комунікацій.

До ознак електронної комунікації належать глобальність і віртуальність комунікації; інтерактивність і комфортність; можливість оперативного доступу до інформації та знань з будь-якого місця в будь-який час; дистанційність учасників системи наукової комунікації; опосередкованість зв'язку між учасниками комунікації; здійснення комунікації на засадах статусної рівноправності; наявність засобів для виокремлення актуальної інформації (гіпертекст, мультимедіа тощо); здійснення передачі великих і надвеликих обсягів інформації; можливість одночасного звернення до декількох каналів. Отже, наукова електронна комунікація – складний комплекс носіїв, обсягів, можливостей доступу, використання та споживання інформації. Сучасні комунікаційні форми й канали сприяють розширенню міжгалузевих зв'язків учених. Особисті (неформальні) наукові комунікації встановлюються між ученими завдяки їхній участі в

національних та міжнародних проектах, наукових товариствах й асоціаціях. Результатом таких зв'язків стають спільні публікації (формальні комунікації). Електронні канали, засоби та форми розширюють комунікації сучасних учених. Окрім того, нові електронні моделі враховують позатекстові потреби вчених і базуються на нових принципах міжособистісної наукової комунікації. Основні проблеми системи наукових комунікацій вирізняються предметною складністю, глобальністю, нелінійністю. Якщо моделі традиційних комунікацій були лінійними, де акцентовано на різних засобах (статті, журнали, монографії), учасниках (учені, організації), функціях (інформаційна, комунікаційна), то нині поступово набувають поширення моделі нелінійні. Нелінійні моделі комунікацій мають вищий рівень організації, що полягає в актуалізації окремих елементів у той чи інший час поряд з існуванням потенційних зв'язків. Таким нелінійним комунікаціям сприяють сучасні інформаційні та телекомунікаційні технології. Нові канали, форми й засоби наукової комунікації доповнюють і збагачують систему НК.

Учені надають перевагу тим чи іншим формам, каналам і способам наукової взаємодії залежно від специфіки досліджень, епістемологічних засад тієї чи іншої галузі, її внутрішньої структури, взаємозв'язків між теоретичним та емпіричним змістом наукової роботи, а також від соціально-психологічних процесів усередині наукових товариств різних галузей.

2.2. Базові поняття наукових комунікацій

Базовим поняттям наукової комунікації є її елементи. Виокремлюють п'ять основних елементів наукової комунікації:

1) комунікант – відправник повідомлення (особа, яка генерує ідею або збирає, опрацьовує наукову інформацію та передає її);

2) комунікат – повідомлення (фіксована чи нефіксована наукова інформація, закодована певним чином за допомогою символів, знаків, кодів);

3) канал (спосіб передачі наукової інформації);

4) реципієнт – отримувач повідомлення (особа, якій призначена інформація і яка певним чином інтерпретує її, реагує на неї);

5) зворотний зв'язок – реакція реципієнта на отримане наукове повідомлення.

Наукова комунікація починається з комуніканта, який генерує наукову ідею чи концепцію. Це можуть бути як окремі вчені, так і колективи авторів, наприклад, дослідницькі групи, наукові школи, установи, інститути, регіони чи країни. Залежно від наукового статусу установи, наявності наукового ступеня, вченого звання, кількості публікацій, стажу наукової роботи визначається науковий статус комуніканта, рівень його впливу на НК. Документована і (або) недокументована наукова інформація – це те, що передається, тобто комунікат. Наукові повідомлення найчастіше передаються за допомогою мови, зображень, дії. Зображення використовують як доповнення до мовних комунікацій (графіки, плакати). Дії підтверджують словесні висновки науковця. Найчастіше інформація передається за допомогою мови – природної (мова людського спілкування) чи штучної (мова машинного програмування). Комунікант кодує інформацію за допомогою знаків, символів кодів, а реципієнт декодує (розшифровує, перекладає) інформацію. Наукова комунікація відбувається лише за умови, якщо мова наукового повідомлення зрозуміла реципієнту.

Між комунікантом і реципієнтом встановлюється канал комунікації, без якого неможливий зв'язок (спосіб обміну, передачі інформації). Це зустрічі, конференції, радіо, телебачення, інтернет, видавництво, редакція журналу, бібліотека та інші канали, що забезпечують можливість безпосередньої чи опосередкованої наукової комунікації.

Наукова комунікація функціонує ефективно за умови існування зворотного зв'язку. Інтерес до повідомлення залежить від багатьох чинників, мають значення зміст проблеми, наукової ідеї, доступність інформації, місце, час видання, тираж журналу (монографії), мова, рівень і стиль публікації. Проявами зворотного зв'язку реципієнта можуть бути цитування, посилання, відгук, рецензія, написання огляду, реферату, статті, включення ідей автора у відповідну дисципліну як базове знання та ін. Одним з основних показників значення наукового результату є індекс цитування.

2.3. Типологія наукових комунікацій у фаховій діяльності. Функції наукових комунікацій

Існують різні види наукових комунікацій у фаховій діяльності.

Найпоширенішим є поділ наукових комунікацій на формальні і неформальні, документні і недокументні, між якими існує тісний взаємозв'язок.

Формальна НК – обмін науковою інформацією через спеціально створені структури для генерації, оброблення і поширення наукового знання (видавництва, редакції газет і журналів, науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади, радіо, телебачення, бібліотеки, інформаційні центри, музеї, архіви тощо). Ефективність формальної НК визначається кількістю та якістю опублікованих наукових результатів.

Неформальна НК – це комунікація, що встановлюється між комунікантом (відправником) і реципієнтом (отримувачем) шляхом особистих контактів, зустрічей, бесід, телефонних розмов, листування тощо. Ефективність неформальних НК визначається через самозвіти, опитування, спостереження.

Документна НК – комунікація, опосередкована науковим документом, побудована на обміні документованою інформацією (ідеями, повідомленнями, знаннями). Науковий документ – це публікація результатів теоретичних і (чи) експериментальних досліджень, а також підготовка науковцями до публікації пам'яток культури, історичних документів та літературних текстів. У системі НК науковий документ набуває статусу комуніката. Він може існувати у вигляді опублікованих тез, тексту наукової доповіді, статті, опису винаходу, монографії, звіту про НДР, дисертації, автореферату дисертації, аналітичного огляду, реферату тощо. Наукова інформація може передаватися у формі книги, брошури, журналу тощо.

Недокументна (усна) НК – передача наукової інформації в незакріпленій на матеріальному носіїв формі (телефонні розмови, публічні виступи, наради, конференції, симпозіуми, безпосереднє спілкування, бесіди тощо). З розвитком комп'ютерних і телекомунікаційних каналів комунікації можливості вільного дистанційного обміну науковими ідеями розширюються. Автор може сам створити оригінальний рукопис в електронній формі,

через мережу «Інтернет» передати його безпосередньо в редакцію журналу і відразу ж опублікувати його. Мережеві канали сприяють оперативному формальному і неформальному обміну інформацією між ученими. Деякі електронні бази даних крім статей (рефератів) містять також адреси авторів. Це дозволяє звернутися безпосередньо до автора і встановити з ним контакт.

Наукові комунікації виконують низку функцій:

- соціальної пам'яті як «накопичення – збереження – трансляції» досвіду попередніх епох;
- гносеологічну (пізнавальну): забезпечує суспільству необхідні знання для правильного вирішення поставлених проблем;
- нормативну: встановлює, організує та регулює відносини між науковими структурами за допомогою системи норм і правил етики;
- комунікативну: реалізується за допомогою наукової мови як зрозумілого і важливого засобу спілкування;
- аксіологічну (ціннісну): формує в суспільстві ціннісні орієнтації, які спрямовують результати наукових досліджень на благо людства;
- креативну (творчу): реалізується за допомогою створення потужного, інтелектуального потенціалу людства;
- виховну: дає змогу підвищити рівень освіченості в суспільстві.

2.4. Характерні риси сучасних наукових комунікацій в Україні

Розвиток науки і техніки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення його добробуту, духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти. Державна політика України з наукової діяльності спрямована на:

- примноження національного багатства на основі використання наукових і науково-технічних досягнень;
- зміцнення національної безпеки на основі використання наукових та науково-технічних досягнень;

- забезпечення вільного розвитку наукової та науково-технічної творчості.

Загальні цілі й завдання науки на конкретний період розвитку кожна держава визначає виходячи із соціально-економічного і політичного стану.

Державне регулювання й управління розвитком науки в Україні здійснюють Президент України, Верховна Рада України і Кабінет Міністрів України. Вищим органом організації науки є Національна академія наук України (НАН України).

Для підтримки фундаментальних наукових досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук, що провадяться науковими установами, вищими навчальними закладами, вченими, створюється Державний фонд фундаментальних досліджень (далі – Фонд). Основними завданнями Фонду є:

- фінансова підтримка на конкурсних засадах фундаментальних наукових досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних та гуманітарних наук, що виконуються науковими колективами або окремими вченими;

- сприяння науковим контактам та розповсюдження інформації в галузі фундаментальних наукових досліджень в Україні та за кордоном;

- підтримка міжнародного наукового співробітництва в галузі фундаментальних наукових досліджень.

Наукова і науково-технічна діяльність у вищих навчальних закладах здійснюється відповідно до Закону України «Про вищу освіту», який був прийнятий у 2002 р.

Важливою умовою розвитку науки є вдосконалення системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів. В Україні створена і успішно функціонує система підготовки таких кадрів. Ця робота ведеться академіями, вищими навчальними закладами, науково-дослідними інститутами та на виробництві. У кожному конкретному випадку є специфічні особливості підготовки, але в цілому принципи підготовки кадрів для різних сфер їх діяльності мають загальні риси.

Сучасній науковій комунікації в Україні властиві такі тенденції.

1. Актуалізація неформальної комунікації між ученими завдяки розвитку інформаційних технологій – сучасні технології дозволяють лист науковцю електронною поштою, онлайн-

конференції не вимагають приїзду вченого. Створюється багато наукових комунікаційних мереж, що стало природним результатом розвитку соціальних мереж. Для українських науковців створено кілька наукових мереж. Зокрема, Ukrainian Scientists Worldwide (<http://www.usw.com.ua/>) та Scientific SocialCommunity (<http://www.science-community.org/>).

2. Трансформація інформаційних ресурсів науки. Створення відкритих (безкоштовних) ресурсів, де публікуються наукові статті й дослідження – репозитарії, наукові блоги, журнали відкритого доступу тощо. Відкритий доступ забезпечується двома шляхами: через журнали відкритого доступу та архіви (чи репозитарії) відкритого доступу. Створення таких ресурсів започаткувало перехід від журнально-орієнтованої моделі в поширенні наукової інформації на модель статейно-орієнтовану.

3. Зростання кількості назв наукових журналів – неминуче призводить до неможливості вивчити усі опубліковані результати досліджень.

4. Перехід бібліотек на переплату баз даних, зростання кількості наукових журналів призвело до того, що бібліотеки залежно від свого фінансування вже не можуть передплачувати усі видання. Спостерігаємо також посилення ролі наукометричних баз даних в умовах інформаційного суспільства, коли кількість інформації, зокрема наукової, зростає в геометричній прогресії, усе гостріше постає питання про визначення якісних джерел наукової інформації.

5. Пошук критеріїв оцінки якості наукового журналу. Ця тенденція впливає з попередніх, адже надзвичайно актуальним стає питання створення оцінних характеристик якості журналу, за якими можна було б відібрати найякісніші, найавторитетніші. У цьому напрямі активно працюють наукометричні бази даних наукової інформації, редактори яких розробляють критерій якісного журналу. Щоб потрапити до певної бази даних, редакції журналів дотримуються відповідних вимог, часом навіть перебудовуючи власну редакційну політику, змінюючи усталені механізми наукової комунікації.

2.5. Українська мова як мова сучасної вітчизняної науки

Мовою сучасної науки в Україні є українська. Законодавчою базою, яка регулює використання мови в науковій сфері в Україні, є:

1) стаття 10 Конституції України (1996 р.), у якій зазначено, що «державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України» [16].

2) Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.). Відповідно до статті 22 цього закону мовою науки в Україні є державна мова. Наукові видання мають публікуватися державною мовою, а також можуть друкуватися англійською мовою та/або іншими офіційними мовами Європейського Союзу. У разі публікації англійською мовою та/або іншими офіційними мовами Європейського Союзу матеріали повинні мати анотацію та перелік ключових слів державною мовою. Дисертації осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, доктора мистецтва, доктора наук, або у передбачених законом випадках наукові доповіді в разі захисту наукових досягнень, опублікованих у вигляді монографії або сукупності статей у вітчизняних та/або міжнародних рецензованих фахових виданнях, а також автореферати та відгуки опонентів виконуються державною мовою або англійською мовою. Для статей, опублікованих у міжнародних фахових виданнях іншими, ніж англійська, мовами, спеціалізована вчена рада своїм рішенням може зобов'язати надати переклад або коротку анотацію статті державною мовою. Публічний захист дисертації на здобуття ступеня доктора філософії, доктора мистецтва, публічний захист наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей для присудження ступеня доктора наук здійснюється державною мовою або, за бажанням здобувача, англійською мовою. Мовою публічних наукових заходів (наукових конференцій, круглих столів, симпозіумів, семінарів, наукових шкіл тощо) може бути державна мова та/або англійська мова [10].

Після повномасштабного російського вторгнення в Україну припинено використання джерел інформації держав-агресорів (росія та білорусь) у наукових публікаціях. Російська і білоруська

мови заборонені для використання як робочі мови наукових конференцій в Україні, російськомовні і білоруськомовні праці не можна включати в список літератури наукових, навчально-методичних праць. Використання джерел інформації держави-агресора є недоцільним для наукової об'єктивності, шкідливим з погляду національної безпеки в умовах війни та унеможливило подолання наслідків постколоніального мислення в наукових дослідженнях.

У зв'язку зі зростанням національно-мовної свідомості українців відбулися зміни в самій українській мові як мові науки: суттєво поповнився її лексичний склад завдяки виробленню різногалузевої термінології, відновленню питомих призабутих слів. Досить помітні зміни й у граматиці української наукової мови: фахівці рекомендують обмежувати вживання пасивних конструкцій, уникати розщеплених присудків, скалькованих з російської мови форм керування та ін. Формування термінологічних систем – надзвичайно складний процес, який також породжує чимало проблем для науковців. Перед сучасним українським мовознавцями гостро стоїть проблема ревізування великої кількості запозичених термінів, розмежування вмотивованих і невмотивованих запозичень, освоєння іншомовних термінів відповідно до фонетичних та орфографічних норм української мови. Актуальною є проблема вилучення кальок, нечітких, громіздких термінів, будова яких суперечить морфологічним особливостям української мови.

Література: [4]; [6]; [10]; [16]; [28]; [36].

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Скільки етапів виокремлюють у розвитку уявлень про наукові комунікації?
2. Чим характеризується етап зародження наукових комунікацій?
3. З чим пов'язаний етап становлення наукових комунікацій?
4. Які особливості етапу розвитку наукових комунікацій?
5. Що характерно для етапу трансформацій наукових комунікацій?
6. Які п'ять елементів виокремлюють у науковій комунікації?

7. Які є види наукової комунікації?
8. Розкрийте функції наукових комунікацій.
9. Охарактеризуйте тенденції розвитку сучасної наукової комунікації в Україні.
10. Якою законодавчо-нормативною базою регулюється використання мов у науковій комунікації в Україні?
11. Розкрийте основні положення Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» щодо застосування мов у науковій діяльності.

Тема 3. Академічний текст та академічне письмо: значення, змістовий контент, різновиди

3.1. Наукова теорія. Функції наукової теорії

Наукова теорія – це система логічно взаємопов'язаних уявлень про науково пізнавані об'єкти. Наукова теорія є найбільш розвиненою і досконалою формою організації наукових знань. Вона описує і розкриває ті чи інші закономірності, фундаментальні властивості предметів, що вивчаються, явищ, процесів.

На відміну від гіпотези, наукова теорія має статус добре обґрунтованого, прийнятого науковим співтовариством знання. Характерними рисами наукової теорії є її внутрішня логічна зв'язність, змістова цілісність, відносна стабільність. Теорія дає систематично розроблену, впорядковану сукупність наукових поглядів, що належать до відповідної предметної галузі.

Теорія як найвища форма вираження наукових знань виконує низку функцій. Найважливішими з них є пояснювальна, передбачувальна, синтезуюча, методологічна, практична.

Пояснювальна функція. Наукове пояснення полягає в розкритті зв'язків між ще не з'ясованими фактами, явищами, подіями, процесами, закономірностями дійсності (об'єктами наукового пояснення) і вже відомими й поясненими, а також із явищами (процесами, закономірностями), які зумовили їх. Усе це дає змогу усвідомити місце об'єктів пояснення в системі природних, суспільних взаємозв'язків і законів.

Поясненням називають складний, тривалий дослідницький процес, що позначає найважливіше завдання наукового пізнання.

Це з'ясування особливостей ситуації, розкриття мотивів, причин процесів, явищ, подій.

Передбачувальна функція. Сутність передбачувальної функції теорії полягає в тому, що вона дає змогу окреслити на основі наукових знань тенденції подальшого розвитку явищ, передбачити майбутні події, виникнення нових процесів, що має велике значення і для людської діяльності, і для наукового пізнання.

Передбачувальна функція теорії не тільки характеризує наукову зрілість, глибину теорії, яка виявляє властивості, зв'язки і відношення предметів, явищ досліджуваної сфери дійсності, а й передбачає планування майбутньої діяльності.

Синтезувальна функція. Кожна теорія впорядковує зібраний наукою в конкретній сфері знань емпіричний матеріал, узагальнює його, постаючи синтезом інформації за єдиним принципом. Функція синтезувальної теорії полягає також у розкритті закономірних зв'язків між частинами й елементами системи, що дає змогу визначити принципово нові відношення і якості, які властиві теорії як цілісній системі на противагу окремим частинам й елементам теорії. Крім того, систематизація знань у теорії забезпечує принципове їх спрощення, усуває розрізненість.

Методологічна функція. Наукова теорія здатна не тільки синтезувати, організовувати, інтегрувати в єдину логічну систему знання про навколишню дійсність, а й розвивати, удосконалювати їх, поповнювати теоретичний арсенал науки новими відомостями, що глибше розкривають явища, їх найважливіші закономірності.

3.2. Методологія наукового знання

Методологію розглядають як вчення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження.

Методологію тлумачать також як теорію методів дослідження, створення концепцій, систему знань про теорію науки або систему методів дослідження.

Методологія виконує такі функції:

- визначає способи отримання наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища;

- окреслює шлях, яким досягається певна науково-дослідницька мета;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки;
- забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- формує систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Методологія наукових досліджень ґрунтується на таких принципах:

- єдності теорії і практики, що є взаємозумовленими;
- системності, на підставі чого встановлюється, що кожен досліджуваний об'єкт розглядається як єдине ціле і кожне явище оцінюється у взаємозв'язку з іншими;
- розвитку, що полягає у формуванні наукового знання із відображенням суперечностей, кількісних та якісних змін об'єкта дослідження;
- об'єктивності, що потребує врахування всіх факторів, які характеризують досліджувані об'єкти, явища і процеси;
- декомпозиції, який ґрунтується на поділі системи на частини, виділенні окремих комплексів робіт для створення умов ефективного аналізу та проектування досліджуваних об'єктів, явищ і процесів;
- абстрагування, який полягає у виділенні істотних та упущенні несуттєвих проявів властивостей досліджуваних явищ і процесів.

Пошуки методологічних основ дослідження здійснюються за такими напрямками:

- вивчення наукових праць відомих учених, які застосовували загальнонаукову методологію в конкретній галузі науки;
- аналіз наукових праць провідних учених, які одночасно із загальними проблемами своєї галузі досліджували питання певної галузі;

- узагальнення ідей науковців, які безпосередньо вивчали ту чи іншу проблему;
- дослідження специфічних підходів для вирішення цієї проблеми професіоналами-практиками, які не лише розробили, а й реалізували на практиці свої ідеї;
- аналіз концепцій у певній сфері наукової і практичної діяльності українських учених і практиків;
- вивчення наукових праць зарубіжних учених і практиків.

3.3. Поняття про академічне письмо, його категорійні ознаки, змістове наповнення і способи викладу матеріалу

Академічне письмо є складним і багатоаспектним комплексом умінь, що охоплює не лише лінгвістичні (мовні, синтаксичні і стилістичні), але й передусім металінгвістичні компетенції, такі як логіка, аналіз, критичне мислення, об'єктивність і повага до інших ідей. Оволодіння навичками академічного письма є одним із пріоритетних для сучасного студента.

Виділяють три підгрупи вмінь, необхідних для успішного оволодіння навичками академічного письма: академічна грамотність (читання, усна і письмова мова з урахуванням мети висловлювання; вираження думок за допомогою інструментарію дискусій і досліджень); інформаційна грамотність (визначення інформаційних потреб і пошук джерел інформації; їхня оцінка і переробка); міжкультурна грамотність (знання про різні культури, зокрема про традиції і цінності).

Академічне письмо можна розглядати як процес створення й оприлюднення наукового тексту. Процес створення тексту передбачає насамперед вибір теми дослідження, доведення актуальності, новизни, обґрунтування значимості результатів, відповідної структури і належних методів. Оприлюднення результатів – це раціональне використання можливостей сучасних інформаційних технологій, а також безпосереднє ознайомлення наукової спільноти з новими фактами.

Вважають, що академічне письмо послуговується формулою, що містить три «П»: процес, продукт і практика. Продуктом письма є науковий текст, адресований читачам, кожен з яких має свої інтереси, погляди і досвід дослідження. Таким чином, для читачів

текст є готовим продуктом, для автора є не стільки продуктом, скільки результатом індивідуального процесу, за яким є не менший власний досвід створення інших текстів, тобто практика.

У сучасній методиці викладання існують три підходи навчання писання: текстовий, жанровий і процесуальний.

Текстовий підхід полягає в опрацюванні студентами писемних текстів, які є зразками для написання подібних. В основі текстового підходу ключовою є орієнтація на сам текст, його структуру, лексичні та граматичні конструкції, необхідні для написання жанрів наукового стилю.

Жанровий підхід орієнтується на комунікативні цілі, наміри та потреби писемної комунікації, на усвідомлення того, як досягається спілкування між адресантом та адресатом.

Процесуальний підхід робить основний акцент на процесі створення писемного тексту, на його редагуванні з метою вдосконалення та досягнення бажаного комунікативного наміру. Згідно з цим підходом процес написання текстів поділяється на такі етапи: 1) етап планування – генерування та організація ідей, збір інформації, обговорення; 2) етап реалізації задуму – написання тексту; 3) етап рецензування та редагування.

Для створення наукових текстів важливі всі три підходи, проте найбільше значення має процесуальний підхід, який дозволяє послідовно засвоїти етапи написання наукових текстів, зосереджуючись на мовному та композиційному аспектах. Він передбачає поступове та циклічне формування стилістичних навичок, умінь висловлювати думки в писемній формі, акцентуючи увагу на змісті наукового тексту.

Мета академічного письма – донести складні ідеї так, щоб вони були найменш вірогідними для оскарження. Тому важливо уникати будь-якої двозначності. Це означає, що академічне письмо має бути:

- формальним, оскільки кожен читач не завжди однаково розуміє неформальне письмо;
- структурованим, оскільки складні ідеї потрібно контролювати, щоб створити однозначне твердження;
- точним, щоб жодна з ідей не могла бути поставлена під сумнів;

- доречним, щоб донести інформацію до аудиторії в найбільш ефективний спосіб.

Академічне письмо характеризується специфічними ознаками. Вони такі.

- офіційний тон – в академічному письмі завжди використовується офіційний тон. Розмовні елементи не належать до цього типу письма;

- виклад думок оформлюють за допомогою безособових синтаксичних конструкцій, використовуючи дієслівні форми на *-но*, *-то*, або неозначено-особових;

- організація – академічне письмо має бути організоване логічно, структуровано, відповідно до теми дослідження;

- цитування джерел – більшість академічних робіт охоплює принаймні деякі інші дослідні джерела.

-

3.4. Жанри академічного письма: первинні та вторинні

Традиційно академічні жанри поділяються на первинні і вторинні. До первинних, які визначають специфіку наукового дискурсу, належить наукова стаття, дипломна робота, курсова робота, монографія, дисертація. До вторинних належать анотація, тези, автореферат, спеціалізована енциклопедична стаття, опис наукового проекту. Суміжні жанри перебувають на межі й тяжіють або до первинних (доповідь, повідомлення, науковий діалог), або до «вторинних» (патент, інструкція, лекція).

Домінантним первинним жанром академічного письма є стаття – твір невеликого розміру, у якому автор наводить результати власного дослідження. Завдяки таким особливостям, як невеликий текстовий обсяг, чіткий структурно-смісловий формат, а також пристованість до різних соціотехнологічних обставин спілкування, зокрема до електронного каналу, статтю називають провідною оповідною формою нашого часу.

Наукова стаття реалізується в різних субжанрах, що охоплюють теоретичні, оглядові, полемічні статті, статті-повідомлення, а також звіти про конкретне дослідження. Комунікативними завданнями статті-звіту є:

1) презентація нових наукових результатів, отриманих під час дослідження, відповідно до його загальної логіки й процедур;

2) фіксація, закріплення відповідного наукового пріоритету та авторського права;

3) аргументоване переконання читачів – членів відповідної наукової спільноти – у цінності цього доробку; просування наукових результатів, їх популяризація та поширення. Текстові імплементації цього жанру зберігають свої домінантні ознаки, до яких традиційно відносять: чітку риторичну структуру (відомий формат «вступ-методи-результати-обговорення-висновки»), важливими елементами якої є вираження наукової мети та зазначення прогалін у попередніх дослідженнях; зовнішнє структурування у вигляді підрозділів з відповідними заголовками; широке використання метатексту, а також сполучників і прислівників, що встановлюють логічні зв'язки між думками.

Наукова стаття оприлюднюється через письмовий та електронний канали комунікації, а її фізичними виявами є паперовий друкований та електронний тексти. Останній часто є повним аналогом паперового тексту, але з деякими додатковими можливостями, наприклад, електронним переходом від посилання в тексті до його опису в списку літератури. Сучасний технологічний прогрес здійснює дедалі більший вплив на варіанти наукової статті, що публікуються в електронному форматі.

Електронний формат статті має три взаємопов'язаних частини:

- текст статті з гіпертекстовими посиланнями на цитовану літературу (що дають змогу відразу побачити повний бібліографічний опис цитованого джерела та деякі його інші характеристики, наприклад, анотацію або індекс цитування);

- панель ліворуч, яка уможлиблює швидку навігацію по тексту статті;

- панель праворуч, яка надає додаткову інформацію (наприклад, відомості про автора, окремі описи експериментів, формулювання теорем, дефініції, посилання на пов'язані праці тощо) та можливості інтерактивної взаємодії з текстом, наприклад, спеціальну програму, яка дає можливість аналізувати та перевіряти графіки в тексті статті або працювати з географічними картами, інкорпорованими у текст.

Жанр монографії передбачає достатньо тривалий збір й осмислення наукового матеріалу. Згідно із традиційними уявленнями, що існують у сфері науки, від монографій чекають

особливої тематично-дисциплінарної актуальності та значного внеску в розвиток наукової галузі. Це зумовлює наявність у неї достатньо широкого спектру комунікативних завдань, який охоплює не лише традиційну для первинних жанрів спрямованість на презентацію наукових результатів, їх легітимну фіксацію та переконування наукових спільнот у їх істинності, а й узагальнення та консолідацію наукового знання.

Монографіям історично притаманні певні жанрові елементи, або мікрожанри, які традиційно входять у їх жанрово-текстовий простір – присвяти, епіграфи, текстововиокремлені подяки, авторські передмови і післямови, передмови і післямови наукових редакторів або відомих науковців у галузі дослідження автора, тобто вона є макрожанром.

Значний текстовий обсяг монографій зумовлює складність їх смислової та формальної структури. Важливою особливістю монографії є формальне структурування, часто з декількох ієрархічних рівнів, необхідне для ефективного сприйняття її громіздкого тексту. Разом з тим монографія є жанром, який допускає більшу суб'єктивність і вільність викладу, відносну м'якість оформлення, які нежорстко регламентують її побудову.

Монографії поділяють на індивідуальні й колективні. У науковому співтоваристві прийнята думка, що більше п'яти співавторів залучати до написання такого виду наукового тексту не рекомендується.

Структура монографії така:

- 1) зміст (здебільшого розташовується на початку монографії);
- 2) передмова (це супровідна стаття, яка поміщається на початку видання. У ній пояснюються завдання, особливості змісту і побудови твору);
- 3) вступна стаття – це супровідна стаття, яка поміщається у виданнях (здебільшого вона покликана допомогти читачеві краще сприйняти зміст і форму твору);
- 4) розділ – найбільша частина тексту, яка поділяється на глави (розділи), а ті – на параграфи (§) (перший розділ повинен бути присвячений історії вивчення проблеми: тут аналізуються позиції різних учених, їхні підходи, при цьому повинна бути виявлена позиція самого автора). Наступні глави (розділи) визначаються логікою: на які логічно завершені послідовні частини може бути

розчленована досліджувана тема (проблема); сукупність глав повинна повністю охоплювати всю досліджувану тему (проблему);

5) висновок, у якому підбиваються підсумки дослідження, на підставі якого публікується монографія; також бажано зазначити, як отримані результати можна використовувати на практиці;

6) предметний та іменний покажчики (понад 20 авторських аркушів);

7) список використаної літератури та інших джерел.

Монографія, порівняно з іншими жанрами наукової комунікації, зазнала найменше змін у процесі свого історичного розвитку. Свідченням цього є і незмінність паперового варіанту цього жанру, відсутність її «легітимних» електроннотекстових аналогів (скановані копії монографій, що з'являються в інтернеті, не є такими).

Протягом останнього десятиліття в академічних колах, особливо гуманітарних, відбуваються інтенсивні дискусії щодо майбутнього жанру монографії, яка вимагає для своїх конкретних реалізацій значних підготовчих (від авторів), фінансових (з боку видавництва і бібліотек) та рецептивних (з боку читачів) зусиль, не зовсім сумісних зі швидким темпом розвитку сучасного суспільства. Так, було запропоновано модифікувати жанровозумовлену структуру монографії, надавши їй електронного формату вебсайту-енциклопедії, насиченої гіпертекстовими посиланнями. Такі монографії-енциклопедії можуть містити багато додаткового матеріалу (наприклад, дотичні до неї за тематикою праці або рецензії) та, імовірно, будуть створюватись у співавторстві, оскільки підтримання таких сайтів є складним. Проте проєкт «нової» монографії поки ще існує лише в планах, на відміну від статті, яка функціонує в журналах відкритого доступу. Практичній імплементації монографії-сайту протистоїть запровадження електронних книг, які знижують витрати на продукування паперових версій та уможливають швидше і легше розповсюдження монографій. Тому зараз монографія все ж залишається «золотим стандартом» гуманітарних досліджень, попри деяку критику і спроби перегляду її жанрових характеристик.

На відміну від монографії, яку можна вважати «високостатусним» жанром, ще один жанр первинно-формальної

комунікації – дисертація – слугує передусім кваліфікаційним цілям. Це кваліфікаційна робота на присудження наукового ступеня.

Дисертація на здобуття наукового ступеня є важливим складником освітнього процесу, метою якого є розвиток здатності до індивідуальної наукової роботи, логічного мислення та навичок ефективного письмового спілкування у науковій сфері.

Мовно-змістова організація текстів дисертацій тяжіє до відтворення класичного формату наукової статті «вступ-методи-результати-обговорення-висновки» з деякими варіаціями, детермінованими комплексом комунікативних завдань, значним обсягом тексту. Для дисертацій характерні складні політематичні і полісекційні огляди літератури з різноманітними комбінаціями функціонально-смыслових одиниць, які мають на меті окреслити концептуальні засади дослідження.

Дисертація повинна містити:

- 1) титульний аркуш;
- 2) зміст;
- 3) перелік умовних позначень (за необхідності);
- 4) вступ;
- 5) основну частину;
- 6) висновки;
- 7) список використаних джерел;
- 8) додатки (за необхідності).

Вторинним науковим жанром є рецензія. У ній аналізується науковий текст (стаття, посібник, дипломна робота), дається критична оцінка роботи. Рецензія містить:

- 1) назву статті, інформацію про автора;
- 2) опис проблеми, яку досліджено;
- 3) рівень актуальності роботи;
- 4) думку рецензента про можливість друку роботи.

Підсумкова оцінка формується з огляду на такі критерії:

- 1) актуальність теми;
- 2) наявність формулювання проблеми, якій присвячено дослідження;
- 3) рівень науковості;
- 4) ступінь новизни;
- 5) завершеність думки;

6) рівень обґрунтованості отриманих результатів і обраних шляхів вирішення виявленої проблеми;

7) структура (план; розділи з аналізом актуальності обраної теми; рівень вивченості; постановка мети та завдання; методологія, аналіз і критичний розгляд отриманих результатів; обговорення їх практичного застосування; висновок і список використаних джерел);

8) правильність формулювань і використання термінології;

9) доступність викладу;

10) обсяг тексту, лаконічність і логічність подачі інформації.

Анотація – це стислий виклад будь-якого першоджерела (статті, монографії, посібника, дипломної роботи), короткий його зміст. В анотації висвітлено теми, які досліджено в роботі, характеризується її структура. Анотацію наукового тексту розглядають як інтегральну модель документа, семантичні особливості якого подаються в максимально ущільненому вигляді без інтерпретації чи критичних зауважень. Анотація наукового тексту подає основні відомості й висновки, потрібні для початкового ознайомлення з документом.

Обсяг анотації для заміток і коротких повідомлень – 500 друкованих знаків, для більшості статей – 1000, для документів великого обсягу – 2500 друкованих знаків. Рекомендований середній обсяг анотації наукового тексту – 850 знаків (приблизно 0,5 сторінки формату А-4 через 1,5 інтервали).

Реферат – це короткий виклад змісту наукової праці з розкриттям основного змісту всіх важливих питаннях; супроводжується висновками референта. Він повинен дати читачеві об'єктивне представлення про характер реферованої роботи, викласти найбільш істотні моменти її змісту. На відміну від анотації, реферат не тільки дає відповідь на питання про що говориться в первинному документі, але й що говориться, тобто яка основна інформація міститься в першоджерелі, яке реферується.

Структура реферату така:

1) титульний аркуш;

2) зміст – сторінка роботи, яка містить назву та номери початкових сторінок усіх розділів, підрозділів і пунктів;

3) вступ, у якому обґрунтовується актуальність теми, її практична значущість; визначається об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження; розглядаються методи, за допомогою яких воно проводилося; розкривається структура роботи, її основний зміст;

4) розділи і підрозділи основної частини – проаналізований і систематизований матеріал викладається відповідно до змісту;

5) висновки – підсумок проведеної роботи;

6) список використаних джерел;

7) додатки – не є обов'язковим елементом і не входять до основного обсягу роботи, однак підвищують рівень довіри до її результатів, свідчать про їхню достовірність.

Обсяг реферату коливається залежно від первинного тексту й й може становити 1/8 або 10-15 % від обсягу першоджерела.

Усі жанри академічного письма – первинні і вторинні – розрізняються за змістом, формою, мовними особливостям. Але їх об'єднує одне – зрозумілість, точність і однозначність у вираженні думки.

Література: [3]; [8]; [14]; [17-18]; [28]; [36].

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттю наукова теорія.
2. Які функції виконує наукова теорія?
3. Охарактеризуйте функції методології наукового знання.
4. На яких принципах ґрунтується методологія наукового знання?
5. Що таке академічне письмо?
6. Які жанри академічного письма є первинними?
7. Які жанри академічного письма вторинні?
8. Охарактеризуйте наукову статтю як первинний жанр академічного письма, розкрийте її комунікативні завдання, мовні особливості.
9. Що таке анотація? Які вимоги до її написання?
10. З яких елементів складається реферат?

Тема 4. Академічна культура дослідника в ретроспективі європейського та національного досвіду

4.1. Поняття академічної культури. Структура та методи дослідження академічної культури.

Роль вищих навчальних закладів як важливих осередків знань та досліджень постійно зростає. Сучасні університети є центрами культури, основне завдання яких – підготовка висококваліфікованих фахівців з уміннями якісної комунікації та навичками використання інформаційних технологій. В університетах створюються, зберігаються і передаються знання, життєво необхідні для економічного добробуту країни, формуються європейські цінності і культура. Як відомо культурний і науково-технічний прогрес творять майбутнє людства, тому важко переоцінити значення ролі університету для розвитку суспільства. У Преамбулі Болонської Декларації сказано, що університети мають забезпечити майбутнім поколінням таку освіту і виховання, які б сприяли бережливому ставленню до великої гармонії навколишнього середовища і самого життя. Тому на університети покладено відповідальність не тільки за формування майбутніх соціальних та професійних еліт, а й інтелектуальні, культурні та моральні обов'язки перед суспільством. Європейський простір вищої освіти охоплює різні національні культури та мови, різні підходи до підготовки студентів. Саме тому культура як багатофункціональна система і спосіб організації суспільного та індивідуального життя має безпосередній вплив на вищу освіту, система якої повинна зберегти і примножити духовно-культурні цінності людини.

В академічному середовищі твориться і розвивається академічна культура, що впливає на формування знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти, методів і підходів до навчальної та науково-дослідницької роботи, стилю управління діяльністю університетом. У процесі формування та інтеграції різних самобутніх народів і культур, Європа дала світові цінності свободи, людської гідності, демократії, правової держави тощо. Вищі навчальні заклади, в свою чергу, розвивалися разом з поступом європейської культури та її цінностей. Держава Україна вибрала

європейський вектор розвитку з орієнтиром на кращі зразки світової культури, зокрема і академічної.

Академічна культура – це сукупність методів і підходів діяльності академічної спільноти, сукупність не генетично успадкованих, а історично сформованих соціальних цінностей, норм і правил, що є якісним орієнтиром в університетському середовищі. Академічна культура складається з певних правил, процесів і відносин, що якісно вирізняють студентів, викладачів, науковців, адміністративних працівників закладів вищої освіти від інших соціальних груп суспільства і є результатом соціальної взаємодії. Розрізняють два аспекти академічної культури: формальний, що визначається законами та нормативно-правовими актами і неформальний, що визначається звичками, традиціями, стереотипами тощо. Створюючи критерії і правила оцінки дій учасника освітнього процесу, академічна культура формує навички прийнятної поведінки людини. Як і культура в цілому, академічна культура сприяє виробленню і утвердженню еталонів, високих цінностей, ідеалів, що виконують роль стимулів і обмежень в академічному середовищі. Академічна культура спрямована на розвиток суспільства, шляхом створення, зберігання і поширення результатів наукової, педагогічної та виховної діяльності, використовуючи загально прийняті і дозволені методи і підходи. Академічна культура, це не що інше як культура вищої освіти, що охоплює всю діяльність університету.

Основними елементами академічної культури є знання і переконання, якими у своїй професійній діяльності керуються учасники академічної спільноти. Академічна спільнота – це всі, хто вчать, навчають, займаються науковою або дослідницькою роботою у закладі вищої освіти.

Академічна культура складається з таких елементів:

➤ Поняття або концепти, з допомогою яких учасники академічної спільноти організують і впорядковують набутий досвід в процесі своєї діяльності.

➤ Відносини. Академічна культура не лише фіксує реальність за допомогою понять, а й містить певні уявлення про взаємозв'язок предметів, явищ і процесів, характеризується розумінням взаємовідносин між поняттями реального і надприродного світу.

➤ Цінності – вірцеві переконання, що ґрунтуються на основі моральних доктрин і визнаються всіма членами академічної спільноти. Проте це лише один з підходів до визначення структури академічної культури. Американський дослідник П. Мендоса у структурі академічної культури виділяє 4 шари: 1) зовнішнє середовище; 2) інституціональна культура окремого університету; 3) субкультури всередині університету; 4) індивідуальні актори. Українська дослідниця О. Семеног пропонує у структурі академічної культури виділяти аксіологічний, інформаційно-когнітивний, мотиваційно-етичний, поведінково-інтерактивний та праксеологічний компоненти.

Взагалі про академічну культуру як соціальний феномен можна говорити як про багаторівневе явище, що складається з культури особистості (науковця, професора, викладача, студента тощо); культури окремого університету – корпоративний і профільно-професійний рівень; загальнонаціональної та глобальної академічної культуру.

До функцій академічної культури належать:

✓ Пізнавальна – фіксування результатів пізнання (наукове, моральне, релігійне тощо) навколишнього світу, ціннісного, наукового, художнього його відображення.

✓ Інформативна функція реалізовує передачу соціального досвіду між поколіннями, обмін духовними та моральними цінностями через різні способи комунікації.

✓ Світоглядна функція – об'єднання пізнавальних, вольових, оцінкових, емоційних елементів людської свідомості в соціокультурному вимірі.

✓ Регулятивна функція реалізується через системи символів та знаків, норми та зразки поведінки – правила етикету, прояви знаків уваги тощо.

✓ Соціальна функція – засвоєння знань та соціального досвіду в процесі соціалізації особистості в академічному середовищі.

✓ Аксіологічна і виховна функції – формування ціннісних орієнтирів і потреб, прищеплення особистості розуміння загальноприйнятих цінностей, на основі яких будуються взаємини з іншими членами академічної спільноти та всього суспільства.

Для різностороннього вивчення академічної культури використовують як загальнонаукові (теоретичні – опрацювання

нормативних документів; аналіз культурологічних та педагогічних джерел; освітньо-наукових програм тощо), так і емпіричні методи дослідження – спостереження за навчальним процесом, індивідуальні та колективні бесіди з викладачами та студентами з метою визначення рис академічної культури майбутніх педагогів-дослідників, методи групування та класифікації, факторний і кореляційний аналіз.

Академічна культура нерозривно пов'язана з поняттям академічної доброчесності. Дослідники наголошують, що академічна чесність відображає рівень розвитку культури і суспільних цінностей, а також є визначальним показником якості освіти, результативності професійної підготовки, відображенням ефективності, відповідальності усіх суб'єктів освітнього процесу.

Отже, вивчення академічної культури як частини культури загальнонаціональної чи навіть глобальної, дозволяє цілісно розглядати її, розуміти як специфічну форму і систему життєдіяльності людей, що залучені до сфери вищої освіти. Узагальнення міжнародного та національного досвіду дозволяє розуміти академічну культуру члена академічної спільноти як інтегративне утворення особистості, до якого входять аксіологічний, мотиваційно-етичний, мовнокомунікативний, поведінковий, праксеологічний компоненти. Кожен з цих компонентів має своє змістове наповнення і реалізується в культурі розумової праці, академічній культурі (культурі комунікації, читання та письма), академічному управлінні тощо.

4.2. Наукові підходи щодо формування та розвитку академічної культури майбутнього фахівця

Методика формування академічної культури майбутнього фахівця передбачає комплекс методів, засобів і форм організації академічної діяльності, що у свою чергу передбачає методологічні підходи і принципи наукового пізнання, системний аналіз, контроль результатів навчання чи наукових здобутків.

Формування компетентності академічної культури у майбутнього фахівця ґрунтується на синергетичному поєднанні у єдину систему професійної підготовки; плануванні та реалізації управління і координації у вищій школі, що сприяє формуванню

професійної відповідальності, здорових горизонтально-вертикальних взаємин в академічному середовищі. Процес формування академічної культури у майбутніх фахівців із самого початку передбачає слідуванню і дотримання певних вимог: впорядкована і цілеспрямована діяльність згідно з освітнім процесом; академічні завдання мають відповідати принципам компетентності, етики та академічної доброчесності; академічна самоорганізація; академічна мобільність. В процесі формування академічної культури у фахівці виявляються знання, здібності, вміння та навички, особистісні якості, організаційні та комунікаційні здібності, розкривається професійний потенціал, що вказує на здатність вирішення фахових завдань.

До методологічних підходів, що лежать в основі розвитку культури академічної комунікації фахівця відносять: *культурологічний, аксіологічний та герменевтичний*. Культурологічний підхід передбачає вміння ретрансляції наукових здобутків, що передбачає сформованість світоглядних позицій щодо національного та загальнолюдського культурного і наукового досвіду. Через професійне використання фахової мови в усній чи письмовій формі, реалізується процес передачі фахівцем знань і набутого досвіду.

Аксіологічний підхід дозволяє виявити ціннісні аспекти у процесі фахової діяльності в академічному середовищі. Створення оригінальних наукових текстів відкриває двері фахівцю у професійно-наукове середовище з подальшим розвитком самопізнання та утвердження самооцінки. Оскільки важливими орієнтирами для фахівця є загальнолюдські і професійні цінності, що неможливі без дотримання норм академічної свободи, професійної етики, академічної доброчесності. До цінностей академічної культури належать: особистісна відповідальність за результати своєї професійної діяльності перед академічною спільнотою, глибоке розуміння фаху, повага до наукових досягнень колег. Професійна інтенція на реалізацію академічних цінностей дозволяє фахівцю розвиватися як успішна особистість і професійно самореалізовуватись.

Герменевтичний підхід передбачає розвиток компетентності фахівця у інтерпретації наукових текстів відповідної галузі. Герменевтичний аналіз фахового тексту є зручним підходом для

виявлення і вибору оптимальних засобів оформлення наукових результатів. Навички правильно використовувати мовні засоби у науковій діяльності і фахове володіння мовним потенціалом доводить високий рівень лексикографічної та бібліографічної культури фахівця.

Поняття «культура праці» сприяє розвитку похідних від нього понять «професійна культура» та «академічна культура». Професійна культура як динамічна багатоаспектна система, що складається з особистісно-соціального, аксіологічного, діяльнісно-професійного і творчого компонентів. К. Шовш у процесі дослідження формування академічної культури майбутніх педагогічних працівників у закладах вищої освіти, виділяє такі основні аспекти як вільне волевиявлення свідомих рішень; свобода слова для кожного учасника ЗВО; вільний вибір свободи академічного пошуку; академічне наслідування вільного сприйняття від наставника до послідовника; академічна повага до наукових шкіл.

Для фахової професійної діяльності у академічному середовищі важливою є мовнокомунікативна культура особистості, як складова академічної культури. Мовнокомунікативна культура формується в процесі навчання та професійної діяльності і є симбіозом професійних знань, комунікативних умінь і навичок, цінностей, культури мовлення тощо. До комунікативних умінь належать: соціально-психологічні (здатність зрозуміти людину, оцінити загальний емоційно-психологічний стан; уміння вирішувати проблеми, передбачати і запобігати конфліктам; визначати мотиви поведінки; впливати на інших через комунікацію); логіко-композиційні вміння (сприйняття та відтворення текстів (редакторські навички; текстова культура; жанрова компетенція)); побудова структурованого висловлювання в усній або письмовій формі (термінологічна культура); логічна аргументація (полемічні уміння)); володіння жанрово-стилістичними нормами комунікації).

Текстово-жанровий та когнітивно-візуальний підходи є важливими для формування академічної культури майбутніх науковців. Ці підходи дозволяють майбутньому фахівцю оволодіти когнітивно-дискурсивними вміннями, навичками обробки і моделювання різних жанрів наукового тексту, а вміння

використовувати у роботі цифрові технології сприяє розумінню цифрових нарративів.

Отже, серед загальних підходів, що допомагають вивчати академічну культуру виділяють: комунікативні, організаційні, сучасні освітні технології, аналіз, оцінювання тощо. Невід’ємними професійними рисами дослідника є ґрунтовна фахова підготовка, вміння практично застосовувати актуальну методологію, наукова ерудиція, чесність, інтелігентність, комплекс мовнокомунікативних навичок, індивідуальність і самостійність, усвідомлена соціальна відповідальність тощо.

4.3. Академічна культура у ЗВО: досвід України та Європи

Будь-яка діяльність визначається цінностями і зразками поведінки, складниками культури певного суспільства. Функціонування закладу вищої освіти ґрунтується на пріоритетах фундаментальної освіти (підготовка висококваліфікованих фахівців, що можуть швидко реагувати на економічні і технологічні зміни сучасного світу), гуманізмі, повазі до людини, національних і загальнолюдських культурних цінностях, інтелектуальному, творчому і духовному розвитку особистості.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2017) заклад вищої освіти (ЗВО) – установа, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти з урахуванням їхніх інтересів і здібностей. Закладами вищої освіти є університети, академії, інститути тощо. Структурними підрозділами ЗВО є інститути, факультети, філії, кафедри, бібліотеки тощо. Університет є важливою соціальною інституцією, локомотивом суспільного розвитку та творцем майбутнього.

Університети є тим середовищем, у якому відбувається становлення академічної культури, яке створює особливі умови формування академічної культури викладачів та студентів. Культуролог О. Кравченко зазначає, що «поняття «академічна культура» покликане виявити ті особливості існуючих освітньо-

наукових систем, які дозволяють сприймати їх як специфічне культурне явище» [Кравченко, с. 439]. В освітній традиції України університетська освіта бере свій початок від таких навчальних закладів з вищим рівнем освіти як Острозька школа (заснована у 1575 р., у 1636 р. діяльність навчального закладу була припинена, знову відроджена у 1994 р.); Коево-Могилянська колегія (заснована у 1632 р.), у 1701 році отримала статус академії потім була переформатована у духовну семінарію, сьогодні – Національний університет «Києво-Могилянська академія»; Університет Яна Казимира (єзуїтська академія) (1661 р. заснування), сьогодні – це Львівський національний університет імені Івана Франка; Імператорських Харківський університет (відкритий у 1805 р.) зараз це Харківський національний університет імені Василя Каразіна; Університет Святого Володимира (заснований у 1834 р.), сьогодні – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Саме ці університети є важливими осередками зародження і розвитку академічних традицій в Україні.

Крім того в Україні традиційно загальну атмосферу академічного середовища формували визначні особистості – викладачі, науковці, діячі культури. Важливу роль у формуванні української академічної культури відігравали наукові товариства, гуртки, громадські організації тощо.

Відповідно ролі університету у державі найбільш поширеною є така класифікація моделей класичних університетів – європейські: німецька, англійська, французька та американська моделі класичного університету. Для німецької моделі (її ще називають гумбольтівська) характерними є такі принципи: взаємозв'язок викладання і дослідження – викладання проводиться у контексті дослідницької роботи викладача, його наукових інтересів; процес академічної діяльності ґрунтується на принципах свободи: свобода вчитися і свобода навчати; наукові дисципліни є самодостатніми і незаангажованими; університет реалізує націєтворчу місію. В основі французької моделі лежить навчання з виокремленою організацією досліджень. В англійській моделі університет – це місце взаємодії студентів зі спільними науковими зацікавленнями з будь-якої частини земної кулі. Крім того на університет покладається місія не лише навчання, але й виховання і формування висококультурної особистості. Американська модель

передбачає, у першу чергу, підготовку дослідників і фахівців у конкретній вузькій галузі знань.

Інтеграція української вищої освіти в європейський і світовий академічний простір вимагає узгодження базових нормативних принципів і практик вітчизняної академічної культури з ціннісно-нормативними засадами, на основі яких функціонують провідні університети Заходу. Відповідно до Великої Хартії університетів (Magna Charta Universitatum) 1998 р. академічні та етичні принципи функціонування університету ґрунтуються на таких правилах: а) університет є самостійною установою у будь-якому суспільстві, навчання і дослідження є шляхами створення, поширення, вивчення культури; б) неподільність викладання та дослідницької роботи; в) основним принципом академічної спільноти є свобода викладання та дослідження; г) університет стоїть на сторожі традицій європейського гуманізму.

У європейській академічній традиції моральним кодексом наукового та освітнього співтовариства є академічна доброчесність (academic integrity).

У 2004 році, у рамках Болонського процесу, відбулася Міжнародна конференція з питань академічної чесності, на якій було підписано Бухарестську Декларацію з етичних цінностей та принципів вищої освіти в Європейському освітньому просторі (Bucharest Declaration). У документі виокремлені такі цінності академічної культури: академічна свобода, моральна і соціальна відповідальність дослідників за результати роботи, наукова дослідницька етика, самовідданість праці тощо.

Основні етичні правила для оцінки діяльності науковців в університетах фіксуються в «Кодексах честі» університетів.

У 2009 році розроблено проєкт Етичного кодексу ученого України.

У 2012 році Міжнародна Асоціація університетів розробила «Керівництво для інституційних Кодексів етики в галузі вищої освіти», у якому акцентується увага на незалежному, справедливому оцінюванні якості виконання завдань, рівних можливостях усіх учасників, регулярних звітах щодо стану дослідження.

У 2017 році з'явився Європейський кодекс дослідницької доброчесності (European Code of Conduct for Research Integrity).

Важливими тезами документа є надійність у забезпеченні якості наукового дослідження, відображене у побудові, методології, аналізі, використанні ресурсів; чесність у розробці, виконанні, рецензуванні, звітуванні та оприлюдненні дослідження у прозорий, чесний спосіб; повага до колег, учасників дослідницького процесу; відповідальність за дослідження від ідеї до публікації, за управління та організацію дослідження, за навчання, наукове керівництво тощо.

У 2018 році Європейський парламент та Рада Європейського Союзу узгодили Рамкову програму з оновленими ключовими компетентностями для навчання протягом життя, виокремивши компетентності, що необхідні для розширення можливостей працевлаштування. Серед них такі компетентності: грамотність (Literacy competence), мовна (Languages competence), математична та компетентність у науках, технологіях та інженерії (Mathematical competence and competence in science, technology and engineering), цифрова (Digital competence), особиста, соціальна, навчальна (Personal, social and learning competence), громадянська (Civic competence), підприємницька компетентності (Entrepreneurship competence), компетентність культурної обізнаності та самовираження (Cultural awareness and expression competence) [41; 50].

Цінності академічної поведінки в Україні визначає «Кодекс академічної доброчесності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти» (2019 р.). У документі акцентується увага на таких якостях як порядність та чесність, відповідальність, правдивість та прозорість, законність, сумлінність, повага, довіра, справедливість, професіоналізм у академічному середовищі тощо. Крім того всі учасники академічної спільноти підписують Декларацію про дотримання академічної доброчесності

Сьогодні інформаційна культура (інформаційна поведінка) та цифрова трансформація (з цифровою грамотністю як фактором успіху), широко визнані в академічному, освітньому та адміністративному контекстах у ЗВО [52]. Інформаційна культура в широкому розумінні означає ситуацію, що залежить від контексту і впливає на всі види діяльності та практики, пов'язані з інформацією в організації. Цей організаційний феномен зазвичай розуміють як

набір цінностей, норм і поглядів, які люди в організації розвивають під час виконання інформаційних процесів або практик, таких як пошук, оцінювання, передача та використання інформаційних ресурсів або знань. Саме тому навички цифрової співпраці та цифрової грамотності є ключовим фактором цифрової трансформації у ЗВО, створюючи культуру, яка використовує цифрові інструменти для покращення навчання та досліджень [53].

Отже, історія розвитку вищої школи в Україні не лише продовжує традиції, але й є результатом інтеграції та впливу загального світового освітнього контексту. Реалізація освітніх функцій університетами нерозривно пов'язана з принципом свободи, яка в університетському академічному просторі формується в результаті поєднання свободи викладання та навчання, що формують «університетський дух». Спроби інституціональних змін, які виражаються в реформуванні існуючого освітнього законодавства та визначають формальні вимоги до навчально-пізнавальної діяльності, відповідають основним тенденціям розвитку загальноєвропейської та світової освіти.

Література: [1]; [41-42]; [50]; [53].

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттю «академічна культура».
2. З яких елементів складається академічна культура?
3. Які основні функції виконує академічна культура?
4. Визначте основні 6 термінів, які характеризують тему: «академічна культура дослідника».
5. Охарактеризуйте культурологічний підхід академічної комунікації.
6. Який із методологічних підходів дозволяє виявити ціннісні аспекти у процесі фахової діяльності в академічному середовищі?
7. Який аналіз фахового тексту є зручним підходом для виявлення і вибору оптимальних засобів оформлення наукових результатів?
8. Що є моральним кодексом наукового та освітнього співтовариства у європейській академічній традиції?
9. Поміркуйте, до якої моделі класичного університету можна віднести Ваш ЗВО? Поясніть чому?

10. Охарактеризуйте основні особливості академічної культури Вашого університету.

11. Які академічні традиції існують у Вашому університеті?

Тема 5. Академічна доброчесність як складова якості вищої освіти і наукової діяльності

5.1. Поняття академічної доброчесності та основні види її порушень. Плагіат

У третьому тисячолітті в епоху тотальної цифровізації усіх сфер суспільного життя завдяки стрімкому розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та штучного інтелекту (наприклад, пошукової системи ChatGPT) питання доброчесності в академічному середовищі набуло особливої гостроти та актуальності як у світі, так і в Україні.

Ще наприкінці минулого століття (1992) для боротьби з шахрайством, плагіатом та академічною недоброчесністю у вищій освіті у США був створений Міжнародний центр академічної доброчесності (ICAI), директорка якого Тереза Фішман у своїй базовій праці «Фундаментальні цінності академічної доброчесності» (1999) задекларувала 6 принципів, на яких повинна базуватися академічна доброчесність. Це чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність та відвага.

Чесність – академічні спільноти доброчесності підсилюють роль інтелектуальної та особистої чесності під час пошуку істини та здобуття знань, навчання, викладання, проведення досліджень та виконання професійних обов'язків.

Довіра – академічні спільноти доброчесності плекають довіру як цінність та прагнуть сформувати атмосферу взаємної довіри. Атмосфера довіри заохочує та сприяє вільному обміну ідеями, які, у свою чергу, дають змогу науковому пошукові повністю реалізуватися.

Справедливість – академічні спільноти доброчесності встановлюють чіткі та прозорі очікування, норми та практики, які підтримують справедливість під час співпраці студентів, викладачів та адміністрації.

Повага – академічні спільноти доброчесності цінують інтерактивний, кооперативний та колегіальний характер навчання. Вони шанують, поважають думку інших та зважають на різні точки зору чи ідеї.

Відповідальність – академічні спільноти доброчесності опираються на засади особистої відповідальності, поєднаної із бажанням кожної особи та груп осіб бути гідним зразком для наслідування, дотримуватися взаємно обумовлених стандартів роботи та вчасно реагувати на випадки порушень академічної доброчесності.

Відвага – для сталого розвитку спільнот доброчесності замало лише вірити у фундаментальні цінності. Трансформувати розмови про цінності в активну дію та відстоювати їх, зіткнувшись із тиском з боку інших чи їх відмінними від власних поглядами, вимагає цілеспрямованості, відданості та відваги [54].

Поняття академічної доброчесності є ключовим складником академічної культури. Під *академічною культурою* розуміємо систему цінностей, знань та понять, які взято за основу функціонування академічних інститутів. Так, академічна культура базується на принципах академічної доброчесності та визначає основу, способи та методи академічної (наукової / навчальної) діяльності педагогічних (науково-педагогічних) працівників та здобувачів вищої освіти.

Академічна культура здобувача вищої освіти є одним зі складників «м'яких» навичок (soft skills), які в поєднанні з «жорсткими» (hard skills) та «цифровими» (digital skills) навичками формують професійне обличчя випускника ЗВО. У країнах Європейського Союзу особливу увагу зосереджено на формуванні м'яких навичок (soft skills) з огляду на гостру потребу включення здобувача вищої освіти в найважливішу складову освітнього середовища – продукування та вдосконалення знань.

Уперше в Україні поняття академічної доброчесності було сформульоване у ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту» (2017).

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження

наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [11].

Найпоширенішими в сучасному освітньому просторі є такі **види академічної недоброчесності**:

- *академічний плагіат* – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;

- *самоплагіат* – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;

- *фабрикація* – вигадання даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або в наукових дослідженнях;

- *фальсифікація* – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;

- *списування* – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;

- *обман* – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування;

- *хабарництво* – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі;

- *необ'єктивне оцінювання* – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти [11].

Із розвитком штучного інтелекту та запровадженням ChatGPT, до послуг якого сьогодні активно звертаються здобувачі вищої освіти, видаючи тексти, згенеровані ШІ за свої авторські, варто виокремити ще один вид академічної недоброчесності – *зловживання послугами ChatGPT* (для генерування текстів та презентацій, виконання домашніх завдань тощо).

Окремо можна виділити прояви академічної недоброчесності з боку здобувачів вищої освіти:

- офіційно не підтверджена домовленість між щонайменше двома студентами, наслідком якої є виконання однакових або майже однакових робіт;
- фальсифікація – зміст завдань, наприклад, статистичні показники були вигадані або неправильно вказані, як результат власної роботи;
- замовлення курсових та дипломних робіт;
- реплікація – коли студент здає однакову або майже однакову роботу кілька раз для підняття власного академічного рейтингу;
- використання чужих результатів без посилань та цитувань;
- списування та переписування чужих рефератів або інших наукових здобутків;
- генерування текстів та домашніх завдань ChatGPT;
- використання недозволених допоміжних матеріалів під час іспитів;
- отримання недозволеної копії екзаменаційних завдань;
- спілкування з іншими студентами під час іспитів для розв'язання завдань;
- представлення себе під іменем іншого студента на іспитах.

Проте найпоширенішим проявом академічної недоброчесності сьогодні все ж таки є плагіат. Завдяки ІКТ, вільний та швидкий доступ до будь-якої інформації спричинив негативну тенденцію в академічному середовищі до продукування вкрадених різними способами текстів, що вважається плагіатом.

Є багато форм та різновидів плагіату, який класифікують за різними способами крадіжки. Однією з найпопулярніших класифікацій різновидів плагіату є «10 Types of Plagiarism», запропонована розробниками антиплагіатної програми Turnitin. Перелік видів академічного плагіату ранжований за ступенем тяжкості й частотою появи в текстах. Він укладений на основі результатів опитування близько 900 викладачів ЗВО світу.

1. Clone («Submitting another's work, word-for-word, as one's own»): копіювання, точне відтворення (слово в слово) чужого тексту й видавання його за свій.

2. CTRL-C («Containing significant portions of text from a single source without alterations»): містить значну частину тексту одного джерела без змін.

3. Find – Replace («Changing key words and phrases but retaining the essential content of the source»): зберігається основний зміст джерела зі зміною ключових слів і фраз.

4. Remix («Mixing paraphrased material from multiple sources»): парафрази матеріалів кількох джерел упорядковуються так, щоб текст виглядав цілісним.

5. Recycle («Borrowing generously from one’s previous work without citation») – це, по суті, дублювання автором власних результатів (т. зв. «самоплагіат»), значних шматків раніше опублікованих текстів без посилань.

6. Hybrid («Combining perfectly cited sources with copied passages without citation») – це бездоганне поєднання цитованих джерел і скопійованих абзаців без посилання.

7. Mashup («Mixing copied material from multiple sources») – це мікс, змішування скопійованих матеріалів із кількох джерел.

8. 404 Error («Citing non-existent sources or including inaccurate information about sources») — «Помилка 404»: текст містить посилання на неіснуючі джерела, недостовірні відомості про джерела.

9. RSS Feed («Including proper citation of sources but containing almost no original work»): текст має належне оформлення цитат, але майже не містить оригінальних думок.

10. Re-tweet («Including proper citation but relying too closely on the text’s original wording and/or structure»): текст містить належне цитування, але, по суті, дублює формулювання та/або структуру первісного (оригінального) тексту [57].

Ще однією вартою уваги класифікацією форм і типів плагіату є класифікація, запропонована в методичному посібнику «Плагіат у студентських роботах: методи виявлення та запобігання» Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара [35]. Автори видання класифікують плагіат за такими критеріями:

- за наявністю умислу – ненавмисний плагіат (у разі незнання вимог, яким повинна відповідати робота, або як такі вимоги виконати); навмисний плагіат;

- за формою відтворення – прямий (відкритий) плагіат (пряме відтворення (відображення) чужого твору або його частини під своїм іменем; завуальований плагіат – за умов, якщо текст твору зазнає несуттєвих змін шляхом заміни окремих слів та виразів їх синонімічними аналогами. При цьому форма твору в цілому не змінюється;

- за наявністю вказівки джерела:

- запозичення без вказівки джерела

«примарний автор» – автор видає виконану іншою людиною роботу за свою, не змінюючи її зміст;

«фотокопія» – автор копіює значну частину тексту (але не весь текст) з одного джерела, не вносячи до нього змін;

«натрапив на влучний матеріал» – робиться спроба приховати плагіат шляхом копіювання з декількох різних джерел, текст яких не змінюється, але автор пише свої перехідні фрази між частинами тексту;

«погане маскування» – залишається текст змісту джерела, але деякі формулювання змінюються;

«праця ліні» – трудомісткий процес, у результаті якого інформація з різних джерел практично повністю перефразовується, пишеться в одному стилі;

«вкрав у себе» – передбачає запозичення тексту з власних, більш ранніх робіт.

- запозичення з вказівкою джерела:

«забуте посилання» та «дезінформатор» – пов'язані з неправильним або помилковим оформленням посилань на джерело;

«занадто ідеальне перефразування» – якщо дослівна цитата не взята в лапки. У читача створюється хибне враження про те, що автор навів свою оригінальну інтерпретацію поглядів, викладених у джерелі;

«ідеальний злочин» – вчиняється, коли автор правильно наводить деякі цитати, а решту перефразовує. У результаті читач помилково думає, що перефразований текст є авторським аналізом цитованих думок;

«рясне цитування» або компіляція – відбувається з дотриманням усіх правил цитування та перефразування, але робота практично не містить оригінальних результатів авторського дослідження.

5.2. Інструменти та процедури перевірки академічних творів на плагіат

Сьогодні в Україні існує серйозна проблема виявлення плагіату в академічних текстах. 24 лютого 2024 року з початком повномасштабного вторгнення наша країна відмовилася від російських пошукових систем перевірки текстів на унікальність та оригінальність, які були доволі функціональними в Україні. Тому перед ІТ-фахівцями постала гостра потреба у створенні якісних українських систем та сервісів перевірки текстів на плагіат. На жаль, на сьогодні багато безкоштовних програм, до яких мали б безперешкодний доступ учасники освітнього процесу, а зокрема здобувачі освіти та науково-педагогічні працівники, не дають якісної перевірки текстів. Та й платних якісних програм, які працювали б з українським контентом, практично немає. Єдиною ліцензованою якісною платною програмою в Україні, рекомендованою Міністерством освіти і науки для перевірки академічних текстів на унікальність, є *Unicheck*.

Unicheck – платний онлайн-сервіс пошуку плагіату, який перевіряє текстові документи на наявність запозичених частин тексту з відкритих джерел в інтернеті чи внутрішньої бази документів користувача. Сервіс підтримує DOC, docx, rtf, txt, odt, HTML, zip та PDF формати.

Ще однією якісною програмою, яка широко використовується в академічному середовищі для перевірки текстів на унікальність та на наявність плагіату, є *Turnitin*. Вона є платною, а також доступною через інституційні підписки і працює за таким же принципом, як і *Unicheck*. Проте *Turnitin* має додатковий інструмент, спрямований на виявлення тексту, згенерованого штучним інтелектом. Інтерфейс програми містить загальну оцінку, кількість відсотків та виділені синім кольором фрагменти тексту, які, ймовірно, згенеровані штучним інтелектом.

Зі стрімким розвитком штучного інтелекту, а зокрема ChatGPT (за пів року після офіційного запуску його розробники випустили останню версію генеративної мовної моделі III GPT-4) та інших його платформ у середовищі здобувачів вищої освіти в усьому світі простежується стійка тенденція до академічної недоброчесності.

Тому у більшості програм з'явився додатковий функціонал, який виявляє тексти чи їх фрагменти, згенеровані штучним інтелектом.

Однією з останніх розробок українських ІТ-фахівців стала українська версія програми *Smodin*, яка була створена з метою виявлення текстів, згенерованих штучним інтелектом. По-іншому її можна назвати своєрідним детектором ШІ.

Пропонуємо перелік українських та міжнародних програм (безкоштовних і платних), які здійснюють перевірку тексту на унікальність.

Українські програми.

Plagiarism Detector – це українська програма для перевірки тексту на плагіат. Має як безкоштовну, так і платні версії.

Plagiarismsearch – українська онлайн-платформа для перевірки унікальності тексту, яка пропонує як безкоштовні, так і платні плани.

Міжнародні програми.

Plag – перевірка плагіату та детектор штучного інтелекту, використовується в понад 100 країнах світу.

Sourwritely – онлайн-сервіс, який перевіряє тексти на унікальність, а також має додаткові інструменти: перевірка текстів на наявність «водянистих» фраз, релевантність, читабельність, морфологію, семантику (знаходження ключових слів). Його використовують SEO-фахівці у всьому світі.

Grammarly – це інструмент для підвищення якості текстів, який також включає можливість перевірки тексту на плагіат. Має безкоштовну та платні версії.

Copyscape – інструмент для пошуку копіювання контенту в інтернеті. Має як безкоштовні, так і платні плани.

Quetext – безкоштовна та платна програма для перевірки унікальності тексту, яка надає розширені функції для користувачів із платними планами.

SmallSEOTools – безкоштовний онлайн-інструмент для перевірки тексту на плагіат.

Viper – інструмент для перевірки тексту на плагіат, який має як безкоштовну, так і платні версії.

Більшість цих програм пропонують як безкоштовні, так і платні версії з різними функціональними можливостями та обсягами перевірки. Проте на сьогодні багато програм, які доступні

користувачам в Україні, мають свої недоліки. Серед них можна виділити такі:

- багато міжнародних якісних сервісів, які були створені за кордоном, не підтримують українську мову;
- більшість безкоштовних сервісів не забезпечують якісну перевірку текстів на унікальність (очевидний плагіат інтерпретують, як оригінальний текст);
- платні програми, сервіси та онлайн-платформи є задорогими для здобувачів вищої освіти в Україні;
- недосконалість програм: при повторному завантаженні тексту програма видає інший результат.

З'ясуємо, який же алгоритм перевірки тексту на унікальність пошуковою системою.

Можна виділити кілька ключових принципів роботи систем перевірки тексту на унікальність:

1. Аналіз текстового вмісту.

Системи перевірки унікальності аналізують кожне слово, речення та абзац тексту, шукаючи збіги з існуючими джерелами.

2. Пошук у базах даних.

Вони порівнюють текст із величезними базами даних, які містять мільйони документів, статей, вебсайтів та інших джерел.

3. Визначення схожості.

Алгоритми виявляють схожі фрагменти, ідеї та формулювання, щоб визначити ступінь унікальності тексту.

4. Звіт про результати.

На основі аналізу системи надають – звіт, який показує рівень оригінальності тексту та виявлені збіги з іншими джерелами.

Програми перевірки текстів на унікальність, як правило, працюють за одним і тим же алгоритмом. Документ транслюється в програму текстовим редактором у форматі .txt і перевіряється. Перевірка та пошук подібних елементів виконується за шинглами (методом шингл – розбивки тексту). Шингл – структурно-логічний фрагмент тексту, що складається з послідовності декількох слів (2–5). Пошук збігів в інтернеті здійснюється за допомогою кількох систем, які візуалізують відсоток оригінальності тексту та список сайтів із відсотком збігу залежно від застосованих пошукових серверів. Під час вибору програм необхідно звертати увагу на їхню

здатність повноцінно підтримувати українську та англійську мови, зручність та доступність у використанні.

Отже, підсумовуючи, варто зазначити, що у створенні своїх навчально-наукових та інтелектуальних продуктів здобувачі вищої освіти повинні бути максимально добросовісними та вміти користуватися сервісами перевірки текстів на унікальність.

5.3. Норми законодавства та вимоги внутрішніх нормативних документів із питань академічної добросовісності. Види академічної відповідальності

На сьогодні в Україні існує низка нормативно-правових документів, якими регулюється питання дотримання та відповідальності за порушення академічної добросовісності в освітньому просторі. Насамперед, це законодавча база:

- Закон України «Про освіту» (2017);
- Закон України «Про вищу освіту» (2014);
- Закон України «Про фахову передвищу освіту» (2019);
- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015);
- Закон України «Про авторське право і суміжні права» (1993);
- Рекомендації для закладів вищої освіти щодо розробки та впровадження університетської системи забезпечення академічної добросовісності (2019).

Найбільш детально питання академічної добросовісності та форми відповідальності за її порушення висвітлені в Законі України «Про освіту», зокрема у його редакції за 2017 рік. У Розділі V «Забезпечення якості освіти» для боротьби з плагіатом Законом передбачено статтю 42 під назвою «Академічна добросовісність». У статті, окрім визначення поняття «академічна добросовісність» та видів її порушень, також визначено види відповідальності для науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти.

Важливою для здобувачів вищої освіти є інформація, викладена в п. 6, де зафіксовано *види академічної відповідальності* за порушення академічної добросовісності, а саме:

- повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);

- повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;
- відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту);
- позбавлення академічної стипендії;
- позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання [11].

Ключовим документом щодо врегулювання питань академічної доброчесності в Національному авіаційному університеті є «Положення про виявлення та запобігання академічному плагіату», розроблене для науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти у 2018 році.

У Положенні детально описано, що саме можна вважати плагіатом. Вказано, що перевірки на академічний плагіат підлягають: кваліфікаційні роботи (дипломні, дисертаційні тощо), курсові роботи здобувачів вищої освіти, індивідуальні завдання навчально-дослідницького, творчого чи проектно-конструкторського характеру, дисертаційні роботи на етапі представлення матеріалів до апробації та для розгляду спеціалізованою радою, редакційною колегією або кафедрою, монографії, підручники, навчальні посібники та інші роботи, що мають авторський текст і вимагають рекомендації Вченої ради навчально-наукового інституту (факультету), кафедри військової підготовки до видання, рукописи статей, тези доповідей, які надходять до редакцій наукових журналів або оргкомітетів заходів наукового, науково-технічного і науково-методичного спрямування (конференцій, семінарів, з'їздів, конгресів), заключні звіти за результатами виконання НДР, що фінансуються за рахунок державного та/або місцевого бюджетів перед поданням на затвердження до НДЧ.

Пріоритетним напрямом роботи Міністерства освіти і науки України (далі – МОН України) є боротьба з академічною недоброчесністю. 22 липня 2016 року уряд підтримав пропозицію МОН України створити Національній репозитарій академічних текстів, до якого увійдуть бази текстів дисертацій, монографій, наукові статті, а з часом – студентські роботи. МОН впроваджує цей проект спільно з Майкрософт-Україна.

Отже, потрібно розуміти, що основна вимога до наукового тексту – унікальність. Перевірити текстове наповнення можна за

допомогою відповідних програмних продуктів. Міжнародний досвід із забезпечення академічної доброчесності вказує на те, що плагіат є загрозою для безпеки загалом.

Література: [11]; [54]; [57].

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Поясніть значення понять академічна культура й академічна доброчесність.

2. Назвіть нормативно-правову базу, що врегульовує питання академічної доброчесності.

3. Назвіть види академічного шахрайства та окресліть шляхи боротьби з ним.

4. Укажіть форми та методи запобігання академічній нечесності.

5. Дайте визначення академічному плагіату, розкрийте передумови та причини його виникнення.

6. Назвіть види академічного плагіату. Окресліть форми і методи запобігання академічному плагіату.

7. Назвіть способи приховування та визначення плагіату в текстах.

8. Укажіть найбільш ефективні на сьогодні програми та сервіси пошуку на виявлення ознак плагіату та рівня оригінальності й унікальності академічного тексту

9. Назвіть форми та способи покарання здобувачів вищої освіти за порушення академічної доброчесності у провідних університетах Європи та світу.

10. Проаналізуйте ключовий документ щодо врегулювання академічної доброчесності в НАУ.

Тема 6. Термінологічна компетентність у структурі професійної компетентності фахівця

6.1. Терміни як презентанти наукових ідей, їх ознаки, класифікація

Термін (лат. *terminus* – рубіж, межа) – слово або словосполучення, що називає наукове поняття, має визначення, закріплене термінологічним словником. Це основна лексична одиниця наукового стилю.

У термінознавстві побутує думка, що будь-яке слово загальнонаціональної мови може термінологізуватися, тобто стати терміном. У всіх галузях науки та техніки використовуються терміни – за походженням слова загальнонародної мови, наприклад, у військовій (*стакан*), авіаційній (*пелюстка*), мовознавчій (*сім'я*), медичній (*сироватка*), радіотехнічній (*хвилі*), технічній (*кожух, барабан*), електричній (*ядро*), філософській (*необхідність*) та ін.

Термін має відповідати певним вимогам.

Системність – одна з базових ознак, природа термінів двопланова: на рівні форм (мовна системність) і понять (логічна).

Дефінітивність – терміни мають визначення, закріплене термінологічним словником тієї галузі, поняття якої вони називають. Наприклад, *аеродром* – визначена ділянка земної (водної) поверхні з будівлями, спорудами, обладнанням, призначена повністю або частково для посадки, зльоту, руху, стоянки та обслуговування повітряних кораблів.

Точність семантики, *однозначність* у межах своєї терміносистеми, висока *інформативність*. Неточні терміни можуть стати джерелом непорозумінь між фахівцями. Багатозначність кваліфікується як вада термінів і послідовно усувається – за кожним значенням полісемічного терміна закріплюється окрема назва.

Лаконічність – у термінології віддається перевага коротким термінам. Чим актуальніше поняття термін називає, тобто частіше вживається в науковому дискурсі, тим більшої важливості набуває ця ознака. Багатокомпонентні терміни замінюються на лаконічні лексичні одиниці.

Експресивна нейтральність – термінам не властива емоційна забарвленість – ні позитивна, ні негативна.

Словотворча здатність – з кількох варіантів термінологічною нормою стає той, від якого можна утворити похідні найменування.

Мовна правильність – термін має відповідати нормам літературної мови.

Незалежність від контексту – у будь-кому контексті термін зберігає одне й те саме значення.

Милозвучність. При творенні термінів ураховується милозвучність, тобто щоб не було невластивого для української

мови поєднання приголосних або голосних звуків.

У 70-х роках ХХ століття сформувався зі своїм категоріальним апаратом окремих науковий напрям – *термінознавство* – розділ мовознавства, об'єктом дослідження якого є терміни, їх граматична будова, закономірності вживання. Засновниками цієї теоретико-прикладної дисципліни є Ойген Вюстер та Дмитро Лотте. Термінознавство поділяється на *теоретичне* (вивчає природу термінів, шляхи формування та впорядкування терміносистем) і *прикладне*, або *термінографію* (теорія і практика укладання термінологічних словників), *галузеве* (об'єктом дослідження є спеціальна лексика), *типологічне* (зіставлення особливостей терміносистем з метою пошуку спільних та відмінних рис), *порівняльне* (зіставлення особливостей функціонування термінолексики в різних мовах), *семасіологічне* (проблеми, пов'язані з семантикою (значенням), – термінологічну багатозначність, синонімію тощо), *ономасіологічне* (закономірності називання наукових понять), *історичне* (історію становлення термінологій різних наукових напрямів), *функціональне* (функції терміноодиниць у різних комунікативних актах – усних та писемних).

Термінологією прийнято називати природно сформовану сукупність термінів певної галузі знань. Термінологію, упорядкуванням якої свідомо займалися фахівці певної предметної галузі та мовознавці, якій характерний вищий ступінь формальної досконалості та логічної (поняттєвої) організованості, називають *терміносистемою*.

Кожна галузь науки й техніки має свою сукупність термінів. Виділяють термінологію мовознавчу (*префікс*), авіаційну (*літак*), космічну (*космонавт*), фізичну (*атом*), документознавчу (*бланк*), математичну (*ділення*), економічну (*власність*), музичну (*скрипка*), медичну (*поліклініка*), літературознавчу (*роман*), *фінансову* (податок), *будівельну* (час твердіння, гіроскопічність) тощо.

Терміни поділяються на:

1) *загальнонаукові* – уживаються майже в усіх галузях знань (*система, метод, функція, тенденція, концепція, закон, теорія*);

2) *міжгалузеві* – функціонують у кількох споріднених або віддалених галузях (*ризик, донор, ядро*);

3) *вузькогалузеві* – становлять специфіку конкретної галузі (мовознавство – *сема, суфікс, займенник*, математика – *дріб, мінус, зменшуване*, авіація – *аеросани, пілот, льотчик-інструктор*).

Крім загальноновживаної лексики та термінів, у мовленні фахівців вживаються професіоналізми й номенклатурні найменування.

Професіоналізми – ненормативні лексичні одиниці (слова, словосполучення, вислови), які виникають як замітники термінів і надають усному мовленню необхідної короткості та емоційності: *вишка* – *вища математика*, *клава* – *клавіатура*, *мама* – *материнська плата*.

Номенклатурні найменування, або *номени* (від лат. *nomenclatura* – список імен) – назви конкретних об'єктів, наприклад: *гриб* (термін) – *лисичка, мухомор, сироїжка* (номени); *валюта* (термін) – *гривня, долар, злотий* (номени), місто (термін) – *Київ, Луцьк, Вінниця, Львів* (номени).

6.2. Проблеми перекладів термінів українською мовою, типові помилки

Перекладання термінів іншою мовою належить до однієї з найскладніших галузей перекладознавства, оскільки термін – не звичайне слово або словосполучення, а лексична одиниця мови для спеціальних цілей, його структурно-семантичні характеристики мають відповідати критеріям функціонування певної терміносистеми.

Перехід від лексичних одиниць мови-джерела до мови-реципієнта називається «перекладацькими трансформаціями». Виокремлюють лексичні, граматичні та лексико-граматичні трансформації.

Під час перекладу термінів українською мовою трапляються помилки, оскільки переклад цієї групи лексичних одиниць має свої особливості. Перекладач першою чергою повинен добре знати суть поняття, названого терміном; пошук українського відповідника починається з аналізу властивостей поняття. Наприклад, у будівельній терміносистемі російської мови є найменування *грозот*, перекладати його як *гуркіт* або *грюкіт* не правильно, це не термінологічний підхід. Оскільки мова йде про пристрій для просіювання піску (цементу), будівельники використовують

лексему *решето*. З прикладу зрозуміло, що у творців термінів були абсолютно різні підходи до називання цього наукового поняття, одне й те саме поняття в них викликало різні асоціації.

Переклад відіграє важливу роль у збагаченні лексичного складу мов для спеціальних цілей. Якщо в мові перекладу не вистачає відповідних назв, перекладачі намагаються заповнити лакуни, створити українські еквіваленти. Незважаючи на ту обставину, що на сьогодні до розроблення термінології залучені термінологічні комісії, групи, центри, роль перекладачів у цьому процесі залишається істотна. Наслідком перекладу термінів часто є поява неологізмів, адже перекладачі змушені заповнювати лакуни або запозичаючи термін, або створюючи український еквівалент з питомого лексичного матеріалу. Виникає проблема: перекладач під час пошуку термінологічного еквівалента має якнайкраще поєднати національні традиції з позитивним міжнародним досвідом термінотворення. Порівнюючи мову оригіналу з мовою перекладу перекладачі першими звертають увагу на те, що термін мови-реципієнта, наприклад, не володіє потрібним деривативним потенціалом, є полісемічним чи недостатньо лаконічний. Щоб усунути ці вади, перекладачі можуть ввести до наукової мови або запозичену лексичну одиницю, або створити новий термін з тих ресурсів, якими оперують. Щодо вибору шляхів та способів називання наукових понять варто актуалізувати думку професора С. Шелухіна: «Начиняти рідну мову механічним внесенням до неї чужих її природі елементів – це калічити живий склад мови, дух її, думання народу, його психіку, сумління, бо мова зв'язана з ними органічно. Чуже слово, його форма та вживання – то витвір чужої психіки, що з нею зв'язані означення предмета, поняття, уява, укладені в слово чужиною. Щоб те слово припасувати до чужої для нього мови, треба перевести його через лабораторію народньої психіки й зробити для неї своїм, зв'язаним із означенням предмета, з уявою, поняттям, не творивши дисгармонію» [31, с. 55].

Ще одна проблема в перекладацькій практиці – визначення, до якої з груп термін належить, – є загальнонауковим, міжгалузевим чи вузькоспеціальним. Це важливе питання, адже вузькоспеціальна термінолексика розрахована на фахівців і її не можна вживати в науковій літературі, рекомендованій широкому колу читачів.

Проблеми під час перекладу можуть виникати й через те, що терміни мають подібну вимову та написання, проте відрізняються значеннями. Це явище прийнято називати *термінологічними паралелями*. Виокремлюють три типи термінологічних паралелей: *повні* (схожі за формою, семантично тотожні), *неповні* (у семантичній структурі тотожними є не всі лексико-семантичні варіанти) та *хибні* (формально подібні, абсолютно різні семантично).

6.3. Поняття термінологічної норми. Унормування та стандартизація термінів і їх роль у розвитку науки

Поняття норми – одне з основних, центральних, оскільки розкриває механізм функціонування мовної системи.

«Мовна норма – це сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування в певний період розвитку мови і суспільства» [44, с.420]. Термінологічна норма має орієнтуватися на норму літературної мови (інколи термінологічна та літературна норми не збігаються) і включати у свою формальну та логічну структури додаткові компоненти для вираження спеціального значення.

Найважливішою характеристикою терміна є його термінологічна природа – здатність називати особливе поняття в системі понять певної галузі знань. До термінів як до лексичних одиниць спеціальної сфери висувають особливі нормативні вимоги: *формальні* (відповідність нормі літературної мови, лаконічність, системність, мотивованість, інваріантність), *семантичні* (фіксованість змісту, однозначність, відсутність синонімів), *прагматичні* (сучасність, інтернаціональність, поширеність, мелодійність).

Становлення метамови наукових комунікацій від початку пов'язане зі свідомим втручанням фахівців певної предметної сфери та мовознавців у природний процес формування та розвитку термінолексики. «У кожного народу, що має свою історію, що має право на самостійне існування, та чи інша виробленість наукової термінології свідчить собою про його культурний зріст, про його культурне становище. Не може бути науки, раз на вислів її недостає термінів. Не може бути гарного, культурного розвою,

коли вчені марно тратимуть свій дорогий час на суперечки про форму” – писав І. Огієнко [31, с. 94].

На сьогодні метамова упорядкування терміносистем переобтяжена різними термінами. “Нормування” – найбільш загальний термін. Якщо в загальнолітературній мові нормування – це визначення, запровадження норми в чому-небудь (СУМ), то в термінології – це приведення термінології до певної норми (Л. О. Симоненко).

Термінологічна стандартизація передбачає розроблення стандартів на терміни та визначення. Метою стандартизації є встановлення однозначних відповідностей між термінами та поняттями, які вони називають, усунення різноманіття форм та значень термінів, інтернаціоналізацію терміносистем. Алгоритм укладання стандарту приводиться в ІСО 704 87 «Принципи і методи термінології» [27, с.4]: 1) відбір термінів; 2) поділ термінів на групи (специфічні для певної терміносистеми та ті, що стосуються інших терміносистем і не повинні братися до стандарту); 3) систематизація понять; 4) вибір із групи термінів-синонімів рекомендованого терміна; 5) підбір відповідників іноземними мовами (англійською та ін.); 6) рецензування стандарту мовознавцями та уповноваженими організаціями тощо. Термінологічна стандартизація умовна і не може бути тотальною, абсолютною, бо «відсутність суперечностей у використанні мови прирікло б її на нежиттєвість» [39, с. 34].

Термінологічна стандартизація – важливе питання в загальноосвітньому контексті, ним займається низка міжнародних організацій (Міжнародна організація зі стандартизації (ISO), Міжнародна електротехнічна комісія (IEC), Міжнародна термінологічна мережа (Інфотерм), Міжнародний термінологічний нормалізаційний центр та інші). В Україні до розроблення стандартів на поняття та визначення зокрема залучені: Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології (ТК СНТТ), створений 1992 року на базі Львівської політехніки, Український науково-дослідний інститут стандартизації, сертифікації та інформатики (УкрНДІССІ), Національна комісія України з хімічної термінології й номенклатури (НКУХТН), Харківський термінологічний центр при Інституті НДПАСУ, очолюваний М. Гінзбургом.

На сьогодні створення стандартів ґрунтуються на основі: ДСТУ ISO 1087–1:2007 «Термінологічна робота. Словник термінів». Частина 1. «Теорія та використання»; ДСТУ ISO 860 – 99. «Гармонізування понять і термінів»; ДСТУ 3325–96. «Термінологія. Визначення основних понять»; ДСТУ 3966–2000 «Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять»; ДСТУ 1.2.–93 «Державна система стандартизації України. Порядок розроблення державних стандартів».

6.4. Напрями еволюції метамови наукових комунікацій: ретроспектива та сучасний стан. Роль науковців у творенні метамови науки

Дослідники в становленні української термінології виділяють два періоди – донауковий (з доісторичних часів до 60-х років XIX ст.) та власне науковий (60-і роки XIX ст. – до сьогодні).

Прикметними рисами назв, утворених у донаукову добу, було їх утворення та функціонування в усному мовленні, багатозначність, відсутність визначень. Творення термінів відбувалося стихійно, підпорядковувалося загальним саморегулювальним законам функціонування мови. З часу, коли наукові діячі, фахівці з окремих галузей знань почали свідомо втручатися в природний процес еволюції мови, конструювати терміни на вимогу часу, почався другий період (60-і роки XX ст.) у розвитку української наукової термінології, у межах якого прийнято виокремлювати особливо плідні синхронні зрізи (матеріал подається за працею [44, с. 51-56]).

Перший – друга половина XIX ст. – 1933 р. Науковий стиль в Україні почав розвиватися в другій половині XIX ст. у Західній Україні, зокрема Львові, де були сприятливіші суспільно-політичні умови (ця частина України належала Австро-Угорщині), ніж в інших українських землях (більше 80% території належала Росії). З початку 60-х років XIX ст. у журналі “Основа” стали публікуватися перші термінознавчі дослідження. Українську термінографію започаткувала праця “Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs Deutsch bögemische Separatausgabe” (Wien, 1850), над українською частиною якої працювали Я. Головацький, Г. Шашкевич та ін.

У 1963 році у Львові було створено Товариство ім. Т. Г. Шевченка (далі – НТШ) на чолі з М. Грушевським, що з 1869 року почало випускати “Записки НТШ” (1869 р.) – власний періодичний орган, на сторінках якого стали друкуватися наукові розвідки з різних галузей знань. НТШ, відзначає Т. І. Панько, стало першою українською “... академією наук de facto”, хоча “так і не стало нею de jure”. Метою НТШ був “розвиток і розроблення науки українською мовою” [34, с. 46].

Фундамент української наукової термінології заклали праці Івана Верхратського, якого вважають основоположником української наукової мови. За час діяльності НТШ до початку ХХ ст. було накопичено досвід, що мав велику теоретичну та практичну цінність, зокрема було закладено фундамент більшості національних терміносистем – природничих, технічних, гуманітарних тощо.

Якісно новий етап у розбудові української термінології починається з 1921 року, після створення Інституту української наукової мови. Період з 1921 по 1933 рр. в історію української науки увійшов як «золоте десятиліття». Публікуються термінознавчі та термінографічні праці, більшість з яких зберігають наукову цінність до сьогодні. Видані словники часто містили назву «Проект», що підкреслювало необхідність у майбутньому серйозної та вдумливої праці над зібраним матеріалом.

Другий – 1933 – кін. 1980-х рр. З 1933 року після виходу статті А. Хвилі «Знищити коріння українського націоналізму на мовному фронті» починається наступний етап у становленні української літературної мови взагалі і термінології зокрема. Здобутки «золотого десятиліття» було оголошено «національним шкідництвом», більшість словників було вилучено з обігу. Принципи укладання російсько-українських термінологічних словників, яких послідовно дотримувалися радянські мовознавці, сформулював П. Горещкий: 1) не «перекладати» термін (інтернаціонального чи російського) російського реєстру українським терміном; 2) не передавати слова російського реєстру українським терміном індивідуального вжитку, діалектизмом, фольклоризмом, архаїзмом; 3) не передавати іншомовного терміна

(інтернаціонального або російського), як і його роду, за “принципом першого джерела”.

Третій – 50-80-і роки ХХ ст. Цей етап (50–80-ті роки ХХст.) ознаменувався поживленням термінологічної праці у зв’язку зі створенням у 1957 році президією Академії наук України Словникової комісії, основним завданням якої було вироблення принципів укладання термінологічних словників. Відтоді до 80-х років видано серію термінологічних (як перекладних, так і тлумачно-довідкових) та енциклопедичних словників: «Російсько-український технічний словник (1961 – 80 000 термінів)», «Російсько-український сільськогосподарський словник» (1963), «Енциклопедію кібернетики» (т.1-2, 1973) та ін.

Четвертий 1989 – до сьогодні. Зі здобуттям Україною незалежності, набуттям українською мовою статусу державної (1989 р.) термінологічна праця в Україні помітно активізувалася. Зокрема традиційними центрами термінологічної роботи в Україні стали Львів, Київ, Харків. Діють термінологічні комітети, комісії, лабораторії.

Починаючи з 20-х років ХХ ст., за різними підрахунками, в Україні видано близько 1000 різнопрофільних словників. Особливо плідним для термінографії є сучасний період, упродовж якого, за підрахунками Людмили Симоненко (очолювала Комітет технічної термінології Інституту української мови НАН України), починаючи з 90-х років ХХ ст. створено понад 600 словників.

Оскільки впродовж десятиліть українська термінологія перебувала на периферії наукових досліджень, виникла потреба винести термінологічні проблеми на всенародне обговорення. Починаючи з 90-х років ХХ ст. до сьогодні проведено кілька десятків наукових конференцій з подальшим виданням матеріалів.

Основним завданням сучасного термінознавства є практичний аспект – систематизація, упорядкування та стандартизація наявної наукової термінології шляхом вилучення з неї невинуватених слів-покручів, відродження окремих забутих або несправедливо «репресованих» термінів, створення галузевих словників, українськомовних підручників, посібників, довідників, військових статутів, Кодексів, державних стандартів на терміни та визначення, вироблення різних законодавчих актів державною мовою.

Щодо напрямів розвитку метамови наукових комунікацій, варто зазначити, що починаючи з другої половини XIX ст. у науковій думці виділилося два напрями, перший – науковці (І. Верхратський, М. Подолинський) сповідували засади крайнього пуризму, за їхніми переконаннями, метамову науки треба творити на основі кореневої лексичної бази.

Другий (прихильником був зокрема Агатангел Кримський) – окрім питомої, власне української лексики, метамова наукових комунікацій має включати ще й інтернаціональні та просто чужорідні назви.

Сплеск термінотворчої та термінографічної активності припадає на 20-і роки XX століття, на період так званого “золотого десятиліття”. Так само присутні обидва підходи, проте в обох наявний елемент поміркованості: іншомовні слова можна залучати в метамову науки на заповнення термінологічних лакун у крайніх випадках.

Інженер Тадей Секунда у статті “Принципи складання української технічної термінології” закликає бути “дуже обережним” і “не треба... боятися новотворів” [40, с.20]. Велику увагу приділяв штучному творенню термінології Іван Огієнко – закликав не боятися неологізмів, особливо тих, які свідомо творяться на вимогу життя. “Правдивий письменник, дбаючи про красу своєї мови, вживає багато небуденних слів, сміливо і обіруч творить гарні новотвори. Байдуже, що ці сміливі новотвори не всі зацепляться в нашій літературній мові, – новотвори, надто сміливі й удалі, завжди підносять нашого творчого духа й заохочують до дальшої творчості [32, с. 60].

Новотвори часто відлякують новизною або незвичністю. Іван Огієнко з цього приводу пише: “Не забуваймо, що найгірший термін не викликає до себе нехіті, коли до нього звикнути” [32, с.189].

У добу «золотого десятиліття» було створено велику кількість авторських неологізмів: *вислуженець (пенсіонер), пачкар (контрабандист), двох-, трьох-, кілька посадництво, безпека (страхування), колективник, колективниця, кооперативник, кооперативниця, пільговики, пільгуватися.*

У радянський час метамова наукових комунікацій в основному збагачувалася іншомовними лексемами, запозиченими через посередництво російської мови.

На сьогодні так само основним способом поповнення метамови наукових комунікацій є запозичення іншомовного лексичного матеріалу безпосередньо з мови-джерела. Російська мова перестала виконувати функцію мови-посередника. Можна твердити, що рівень індивідуального термінотворення вкрай низький.

6.5. Лексико- та термінографічна компетентність ученого. Галузеві термінологічні словники як тип мовно-інформаційного тексту

На разі в Україні інтенсивно розвивається теоретична і прикладна, корпусна та комп'ютерна лексикографія. Спостерігається диференціація словникової продукції – чітка спрямованість на конкретного адресата – для широкої аудиторії мовців, редакторів, науково-педагогічних працівників, учителів, здобувачів вищої та середньої освіти.

Серед компонентів лексико- й термінографічної як невід'ємної частини професійної компетентності виділяють такі складові: мотиваційну, інформаційну, емоційно-естетичну, операційно-діяльнісну. Лексико- та термінографічна компетентність впливає на рівень професійної підготовки фахівця, є свідченням його бажання «іти в ногу з часом», тримати руку «на пульсі» розвитку своєї предметної галузі.

Хоча на разі в нашій державі публікується велика кількість лексико- і термінографічної продукції (словників різних типів), однак загальний рівень терміно- та лексикографічної культури суспільства залишається низьким.

Галузеві словники є різних типів. Класифікацію термінологічних словників за певними ознаками подала М. Комова [15, с.143].

Таблиця

Класифікація термінологічних словників

Ознака	Вид, тип словника
1. Видова класифікація словників	
1.1. Класифікація за інформаційним складником	

Широта охоплення термінологічної лексики	Універсальні, багатогалузеві, вузькогалузеві
Спосіб опису лексичного значення слова	Перекладні (двомовні, багатомовні)
	Праці енциклопедично-довідкового типу (тлумачні, тлумачно-перекладні, довідники, енциклопедії, енциклопедичні словники)
Час творення термінів	Словники сучасної термінології, словники історичної термінології
Опис термінолексики, який ґрунтується на різних	Орфографічний, словотвірний, синтаксичний, семантичний
Склад основного тексту, кількість залучених творів	Моновидання, збірник
1.2. Класифікація за матеріальним складником документів	
Структура, кількість одиниць	Серійні, одностомні, багатостомні
Матеріальна форма носія інформації	Кодексові, дискові, комбіновані
Характер знакових засобів	Текстові, матричні, комплексні
Спосіб документування	Друковані, електронні
Призначеність для сприйняття	Людиночитні, машиночитні
Канал сприйняття	Візуальні
Повнота відображення мовної лексики	Повні, середні, короткі, словники-мінімуми
Порядок розміщення лексичного матеріалу	Формальні (алфавітні, алфавітно-гніздові)
1.3. Класифікація за обставинами існування в зовнішньому середовищі	
Первинність виходу в світ	Оригінальні, передруки й перекладені
Місце створення	Корпоративні, загальнодержавні, зарубіжні
Поширеність вживання термінології	Словники загальнонавчальної тармінології, словники

2. Типологічна класифікація словників

Цільове призначення	Довідковий документ; науковий документ; науково-популярний документ; виробничий документ; навчальний документ
Читацьке призначення	Для широких кіл; для окремих категорій фахівців чи угруповань мовців

З-поміж типів словників переважають перекладні (російсько-українські) з виразною тенденцією до використання європейських мов (англійської та ін.). Надзвичайно мало словників з вихідною українською мовою, з-поміж них особливе місце посідає «Українсько-російський словник наукової термінології» (2004), укладачі – наукові співробітники Інституту української мови НАН України та Комітету наукової термінології.

Новим типом є тлумачно-перекладні термінологічні словники.

На разі в українській термінографії наявні словники з різних галузей науки й техніки:

- ✓ мовознавства;
- ✓ літературознавства;
- ✓ авіації;
- ✓ медицини;
- ✓ математики;
- ✓ біології;
- ✓ мінералогії;
- ✓ економіки;
- ✓ банківської справи та ін.

Термінологічний словник – найважливіший засіб для опису терміносистеми. Призначення такого словника – відобразити поняттєво-термінологічний апарат певної галузі наукового знання, а також забезпечувати навчальну, наукову та професійну діяльність.

Систематизацію термінів у термінографічних працях (словниках, довідниках, енциклопедіях) прийнято називати *кодифікацією*.

6.6. Роль термінології в процесі інтелектуалізації сучасної української літературної мови

Терміни впливають на інтелектуалізацію мови. Під *інтелектуалізацією* літературної мови (яку також можна назвати *раціоналізацією*) ми розуміємо такий ступінь розвитку мови, за якого висловлювання стають більш визначеними та точними, а у випадку необхідності, абстрактними та здатними виражати всю складність думок і їх взаємозв'язок. Інтелектуалізація тісно пов'язана з процесами збільшення кількості складних та складених найменувань, абстрактної, запозиченої, зокрема інтернаціональної лексики. Невід'ємним атрибутом інтелектуалізації літературної мови є *детермінологізація* – втрата терміном термінних ознак, розширення (генералізація) його значення, набуття емоційності, експресивності і перехід до складу загальномовного словника. На думку Л. І. Шевченко, «...терміни є найбільш точним уособленням інтелектуальної функції мови» [48, с. 349]. Письменники у своїх творах використовують лексичні одиниці, відомі якнайширшій аудиторії мовців, тому функціонування термінів у художніх творах є свідченням їх міграції до загальномовного словника та його збагачення. Наприклад, літературна мова збагатилася авіаційною термінологією (Артур Хейлі «Аеропорт»), нафтогазовою (Іван Франко «Борислав сміється»), *економічною, фінансовою* (Іван Франко «Капітал»).

Література: [15]; [31]; [32]; [34]; [39]; [44]; [48].

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Яка лексична одиниця є терміном? У чому відмінність терміна від звичайного слова?
2. Яка ознака терміна є основною? Її важливість пов'язана з актуальністю поняття: чим актуальніше поняття термін називає, тим більшої ваги набуває ця ознака.
3. З-поміж трьох груп, яких, на вашу думку, термінів найбільше?
4. Як співвідносяться терміни — професіоналізми — номени. Наведіть приклади.
5. Чому переклад термінів належить до найскладніших проблем перекладознавства?

6. З якого часу починається науковий період у становленні української термінології? З чим пов'язане виділення цього періоду?
7. Яка роль у формуванні національної термінології НТШ?
8. Чому виділяють «золоте десятиліття»?
9. Назвіть основні напрями розвитку метамови наукових комунікацій.
10. Назвіть тип словників, які на разі домінують. Прокоментуйте.
11. Яке явище називається детермінологізацією?
12. Яка роль термінів у процесі інтелектуалізації української літературної мови?

Тема 7. Академічний текст як об'єкт редагування. Мовностилістичні засади редагування академічного тексту

7.1. Основні (дотекстовий / текстовий) підходи до редагування академічного тексту

Текст як явище мовної та позамовної дійсності – складний феномен, який виконує різноманітні функції: бере участь у комунікації, допомагає зберігати та передавати інформацію в просторі й часі, фіксує духовне життя індивідуумів, є продуктом конкретної історичної епохи, формою існування культури тощо.

Текст – результат спілкування (інтерації та трансакції), його структурно – мовна складова і одночасно кінцева реалізація; структура, в яку втілюється «живий» дискурс після свого завершення. У такому розумінні текст постає як «вичерпний», зупинений дискурс.

Як відомо, існує багато визначень наукового тексту. Одне із тлумачень поняття «науковий текст» подає мовознавець І. Р. Гальперін, який називає текст чисто науковим, якщо він адресується фахівцям певної галузі. Проте ми розуміємо науковий **текст** як результат наукової комунікації, який є структурно цілісний, логічно завершений комунікативний блок, її структурно-мовна складова й водночас реалізація. Виділяємо також текст науковий (академічний) *первинний та вторинний*. *Текст науковий*

(академічний) первинний – різновид наукового (академічного) тексту, основна мета якого – передавання первинних наукових відомостей, отриманих у процесі наукових досліджень (монографія, дисертація, дипломні, магістерські роботи, наукова стаття, наукова доповідь та ін.).

Текст науковий (академічний) вторинний – різновид наукового (академічного) тексту, основна мета якого – опис змісту первинних текстів (конспекти, реферати, анотації, рецензії, тези, науково-технічні огляди, наукові звіти, резюме і т. ін.).

Письмо академічне – результат самостійної науково-дослідницької діяльності, утіленої в писемній формі за допомогою системи графічних знаків певної мови, який засвідчує нові шляхи пізнання, розв’язання тієї чи тієї проблеми. Академічне письмо сприяє розвитку компетенцій, необхідних для написання тексту. Насамперед – це оволодіння індивідуальними навичками складання рефератів, повідомлень, анотацій, підготовки доповідей, обґрунтування власних наукових досліджень тощо. Перед тим як розпочати власну письмову діяльність, необхідно засвоїти навички академічного читання, яке залежно від практичної мети може бути ознайомчим, поглибленим і перекладацько-реферативним. Опрацювання текстів має сприяти формуванню досвіду так званого «гнучкого» читання, при якому стратегія змінюється відповідно до змін завдань читання: на початковому етапі необхідно отримати інформацію з текстового джерела, на наступному – дослідити та переробити її для подальшого наукового пошуку. Тому важливо на цьому етапі з’ясувати значення незнайомих слів за контекстом або відомими частинами слова, звертати увагу на сполучники або сполучні слова, приєдники, що пов’язують частини речень, цілі речення й частини тексту між собою (вказують на час, обґрунтовують причини, називають мету, повідомляють умови тощо).

Для розвитку навичок написання наукових текстів необхідно:

1. Прочитайте кілька книг з написання і редагування текстів, у яких розглядаються типові помилки, що роблять недосвідчені автори текстів. Ці помилки потрібно запам’ятати і більше їх не допускати.

2. Виберіть серед прочитаних вами книг тих авторів, у кого наукові публікації бездоганні, широко цитуються, перечитайте і

переосмисліть їх, запозичте найбільш вдалі прийоми написання. Постійна увага до прийомів написання, безсумнівно, сприятиме виробленню літературного смаку, формуванню власного стилю викладу.

3. Намагайтеся до опублікування тексту одержати критичні зауваження з боку фахівців та переосмислити їх.

4. Дотримуйтеся нормативних вимог до академічних (наукових) текстів (вимоги до наукових статей і дисертацій, вимоги редакцій до публікацій у тих або інших журналах і наукових збірниках).

5. Перед підготовкою тексту необхідно чітко сформулювати наукову ідею, що має бути викладена.

8. Необхідно набувати звички до перероблення, доробки і переробки текстів. Під час переробки тексту до нього необхідно підходити не тільки з позицій творця, а й критика.

Вимоги до організації академічного тексту:

1. Бути чітко і логічно структурованим, передбачати вступну, основну й висновкову частину.

2. Орієнтувати на нові знання, репрезентувати завдання, реалізація яких сприятиме досягненню окресленої мети і, відповідно, успішному розв'язанню актуальної для тієї чи тієї наукової царини проблеми.

3. Апелювати не до емоційної, а до раціональної мисленнєвої сфери.

4. Актуалізувати ключові термінологічні поняття тієї чи тієї галузі знань, однак уникати понять, що вирізняються суперечливими трактуваннями.

5. Мати за мету доведення, обґрунтування, аргументування істинності тих чи тих наукових тверджень.

6. Вирізнятися стислістю й зрозумілістю викладу за принципом «Думкам просторо, а словам тісно».

7.1.1. Види правки академічного тексту:

- правка-вичитування.
- правка-скорочення.
- правка-доопрацювання.
- правка-переробка.

У період становлення редагування розглядали як процес, що не може бути розмежований на окремі складові. У ньому як неподільному процесі виділяли такі *синтетичні методи як*

вичитування, скорочення, опрацювання та перероблення, наголошуючи при цьому на методах виправлення. Поступово цей синтетичний підхід зазнав певних змін: редагування продовжували розглядати як єдиний процес, проте наголос ставили вже не на виправленні, а на аналізі авторського оригіналу. Із незначними змінами такий підхід зберігся дотепер.

Науковці вважають, що такий підхід є вірним лише частково. Справа в тому, що редагування *не є неподільним процесом*. Навпаки, редагування складається з двох повністю рівноправних процедур – *аналізу (контролю) та виправлення (реконструкції) авторського оригіналу*. Стосовно цих процедур можна сказати, що аналіз (контроль) – це процедури пошуку, фіксації та локалізації помилок у повідомленні, а виправлення (реконструкція) – це процедури видалення у повідомленні помилок, виявлених у процесі контролю.

Помилка – це об'єктивне відхилення, яке є різницею між неправильним компонентом повідомлення та його нормативним і правильним поданням. Іншими словами, помилка – це об'єктивне відхилення, яке доповнює правильний компонент повідомлення до неправильного (помилкового). Звичайно, таке доповнення може бути зі знаком „+”, і зі знаком „-”.

Помилки можуть бути *значущими (тобто істотними) та незначущими (неістотними)*. Їх значущість визначають залежно від того, наскільки вони впливають на процеси сприймання і зрозуміння: коли помилки лише незначно знижують швидкість сприймання, вони є незначущими; коли ведуть до неправильного, тобто нетотожного авторському, розуміння або роблять його неможливим взагалі, вони є значущими.

Не менш важливим, ніж значущість, є *поняття ваги помилки*, тобто ті наслідки, до яких веде їх наявність у повідомленні. При цьому слід розрізняти вагу помилки редактора і реципієнта.

Правка академічного тексту – практична реалізація висновків, зроблених в результаті редакторського аналізу чи самоаналізу, основне призначення якої усунення виявлених різних (композиційних, змістових, мовностилістичних, психологічних, логічних, фактичних і т. ін.) недоліків задля поліпшення якості відповідного академічного (наукового) продукту.

Редагування академічного тексту – критичний аналіз чи самоаналіз, виправлення, творча оптимізація рукопису того чи того жанрового різновиду академічного письма відповідно до суспільноісторичних вимог і чинних на певному історичному етапі нормативних правил.

Основні різновиди редагування академічного тексту

1. *Загальне, або універсальне* – це забезпечення довершеності рукопису за змістом, формою, зручністю для користувача; усунення логічних недоліків (сплутування родових і видових понять; неправильне обґрунтування мотивації; наявність суперечливих тверджень і т. ін.); усунення фактичних недоліків і т. ін.

2. *Спеціальне:*

- наукове вдосконалення наукового підґрунтя; перевірка наукових фактів; виправлення неточностей крізь призму тієї чи тієї наукової теорії і т. ін.;

- літературне удосконалення мови й стилю оригіналу, уникнення граматичних, синтаксичних і стилістичних помилок;

- технічне дотримання чинних вимог технічного оформлення; усунення недоліків технічних параметрів, величини й гарнітури шрифтів, відступів, інтервалів і т. ін.

Основні підходи до редагування академічного тексту

1. *Дотекстовий* передбачає редагування мовних одиниць як елементів дотекстових (лексико-семантичного та граматичного) рівнів мовної системи, зокрема слова, словосполучення та речення

2. *Текстовий* передбачає редагування мовних одиниць як елементів текстового рівня мовної системи, зокрема надфразної єдності

Основні різновиди правки академічного тексту

1. *Правка-вичитування* – усунення незначних мовностилістичних недоліків; уніфікація викладу й оформлення матеріалу, зокрема й різних скорочень; систематизація й уніфікація покликань; перевірка фактичного і цитатного матеріалу і т. ін.

2. *Правка-скорочення*- усунення моментів, не дотичних до теми, зайвої деталізації і подробиць, «порожніх» фраз, які не мають суттєвого змістового навантаження; усунення змістових і мовних повторів; усунення зайвих структурних елементів і т. ін.

3. *Правка-доопрацювання* – удосконалення тексту за всіма можливими параметрами: більш точне формулювання мети і завдань, дотримання логічної послідовності викладу, модифікація аргументів, перевірка фактів, усунення мовностилістичних недоліків і т. ін.

4. *Правка-переробка* – відмова від попереднього варіанта рукопису; осмислення теми крізь призму інших підходів і позицій; залучення нового фактажу і т. ін.

Способи скорочення академічного тексту

1. Відмова від зайвих подробиць, деталізації усунення допоміжної, другорядної інформації про аналізований об'єкт, неінформативних авторських коментарів

2. Стиснення інформації трансформація надто громіздких синтаксичних конструкцій відповідно до закону економії мовних засобів за принципом «Мінімальна форма – максимальний зміст»

3. Перефразування поєднання кількох синтаксичних пропозицій з використанням слів-замінників, перифрастичних описових зворотів і т. ін.

Основні правила редагування академічного тексту:

1. Правка є доречною, доцільною лише тоді, коли її потрібність є необхідною, обґрунтованою, вмотивованою.

2. Правка має бути одноступеневою: виправляючи рукопис, варто намагатися усувати всі, навіть дрібні, недоліки відразу.

3. Не можна починати правку з літературного редагування (із виправлення мовностилістичних недоліків).

3. Усі виправлення треба вносити якнайретельніше: вони повинні бути зрозумілими.

7.2. Редагування дотекстових одиниць (словосполучень і речень) крізь призму семантичної валентності (сполучуваності).

Одиниця дотекстова – структурний елемент текстової організації нижчого рівня (рівня окремих речень), що являє собою предикативну одиницю-конструкцію, яка складається з інших конструктивних (номінативних (словосполучення) / предикативних (складне речення) частин), є знаком певної ситуації (ситуацій), формується на основі відповідного синтаксичного зв'язку й

семантикосинтаксичних відношень, функціонує як єдине комунікативне ціле.

Помилка лексико-фразеологічна – невідповідність між обраними способами й засобами інформативного наповнення висловлення і наявними усталеними, точними, еталонними зразками, які відповідають закономірностям семантичної сполучуваності.

Помилка мовностилістична – допущення тих чи тих неточностей в організації академічного тексту, зумовлених недотриманням чинних літературних норм (фонетичних, орфографічних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних і т. ін.) сучасної української мови.

Помилка логічна – допущення тих чи тих неточностей в організації академічного тексту, зумовлених недотриманням основних законів логічного мислення.

Писемне наукове мовлення орієнтоване на сприйняття органами зору. У його основі – побудова викладу у формі опису ознак, міркувань і доказів. Тому, готуючи науковий текст, варто враховувати особливості лексичних, фразеологічних, морфологічних, синтаксичних норм літературної мови. Він характеризується книжністю, сполучниковим зв'язком, складними конструкціями і водночас виразно виявляє національний спосіб формування і висловлення думки.

Так, в академічній наукових текстах автори припускаються не лише орфографічних і пунктуаційних, а й лексичних, стилістичних, морфологічних, синтаксичних помилок. Укажемо на найтиповіші нормативи. Зокрема, спостерігаємо зловживання іншомовною термінологією, оминаючи українськомовні відповідники (*прерогатива, апелювати, домінувати* замість *перевага, звертатися, переважати* тощо). Це ускладнює формулювання думки, сприйняття висловлювання.

Аналіз наукових текстів виявляє труднощі, які виникають у слововживанні: плеоназм, тавтологія (*вносити внесок; питання досліджувалося у кількох дослідженнях; окремі епізодичні явища замість епізодичні явища*); уживання слова у невластивому йому значенні (*дослідження запроваджене* замість *дослідження упроваджене; область – галузь; задача – завдання; прояв – вияв; часткові випадки* замість *окремі випадки; завдяки помилці* замість *через помилку; думки співпадають* замість *думки*

збігаються тощо); стилістично невиправдані словоформи (*величезна більшість дослідників* замість *значна частина дослідників*).

Щодо аналізу словосполучень і речень, то в академічному тексті двоскладні речення зазвичай мають простий дієслівний присудок, виражений дієсловом активного стану у формі 3-ї особи однини або множини теперішнього, минулого чи майбутнього часу: *Науковий співробітник розробляє планову тему...* Однак більш уживані речення зі складеним іменним присудком, складниками якого слугують дієслова-зв'язки *бути, є, називатися, становитися, робитися, здаватися, мати, залишатися, володіти, визнаватися, відрізнятися, розпізнаватися, характеризуватися, складатися, слугувати, міститися, полягати, перебувати, визначатися, уявлятися, становити собою, вважатися* тощо. Уживають у наукових текстах різні види односкладних речень. Обмежено використовують лише називні речення. Потреба дотримуватися логічної послідовності, доказів, аргументувати висловлену думку, з'ясовувати причини і наслідки аналізованих явищ зумовлює використання простих ускладнених речень.

7.2.1. Вибір нормативних лексико-семантичних та фразеологічних мовних засобів для створення академічного тексту

Однією із складових наукової мовної культури є лексикографічна компетенція. Вона охоплює мотиваційний, емоційно-естетичний, когнітивний, операційно-діяльнісний компоненти. Мотиваційний та емоційно-естетичний компоненти передбачають сформованість стійкої усвідомленої потреби, емоційно-оцінного ставлення та інтересу в опануванні здобутків української лексикографії, переконаності в суспільній значущості знань з лексикографії, бажання здійснювати лексикографічний науковий пошук, вироблення мовного смаку шляхом розширення філологічного кругозору, професійного задоволення від виконуваної діяльності. Важливе значення при цьому мають духовні цінності, глибина лексикографічних мовних знань особистості.

Когнітивний компонент становить знання типів словників, праць українських лексикографів, особливостей словникової статті, її своєрідності у словниках різних типів, а також професійна лексикографічна робота з текстом.

Складовими *операційно-діяльнісного компонента* є вміння і навички оперувати набутими лексикографічними знаннями у професійній діяльності: сприймати, впізнавати, аналізувати, зіставляти мовні явища і факти, коментувати, оцінювати їх з погляду нормативності, відповідності сфері й ситуації спілкування; з'ясовувати роль синонімічних, антонімічних, фразеологічних, орфоепічних, орфографічних та інших словників у формуванні мовної культури особистості; здійснювати порівняльний аналіз словників, володіти навичками збирання та оброблення лексикографічного матеріалу, у т. ч. комп'ютерного, укладати власні словники-довідники тощо.

Варто запам'ятати!

<i>Неправильно</i>	<i>Правильно</i>
підняти питання (проблему)	порушити питання(проблему)
приймати до уваги (до відома)	брати до уваги (до відома)
приводити приклад	наводити приклад
складова або складова частина	складник
вияснити	з'ясувати
співпадати	збігатися
у науковій роботі зустрічаються терміни	у науковій роботі трапляються (вжито, наведено, наявні, подані, є) терміни
приклади зустрічаються	приклади трапляються (вжито, наведено, подані, є)
самі цікаві результати наукового дослідження	найцікавіші (найвагоміші, найважливіші) результати наукового дослідження
у ході збору матеріалу, у ході досліджень	під час або в процесі збирання матеріалу, під час або в процесі досліджень

7.2.2. Різновиди лексико-фразеологічних порушень (невмотивована семантична модифікація лексем; невмотивоване багатослів'я; невмотивований плеоназм; невмотивована тавтологія; невмотивована синонімія; невмотивована паронімія; невмотивована міжмовна омонімія; невмотивоване калькування лексем; невмотивовані запозичення; невмотивована семантична модифікація фразем; невмотивоване калькування фразем і т. ін.).

Різновиди лексико-фразеологічних порушень

1. Лексичні порушення

- невмотивована семантична модифікація лексем
- використання тієї чи тієї лексеми у не властивому для неї значенні
  - невмотивоване багатослів'я, використання так званих зайвих слів, що не мають жодного інформаційного навантаження
  - плеоназм неусвідомлюване використання близькозначних, хоч і різних за звучанням слів, одне з яких зайве невмотивована
    - тавтологія – неусвідомлюване повторення одного й того ж слова у межах словосполучення, речення, повторення слів із тотожним, аналогічним чи подібним значенням
    - синонімія – неусвідомлюване використання слова із наявного синонімічного ряду, яке не зовсім підходить або й зовсім не підходить для конкретної ситуації спілкування
    - пароніми – неусвідомлюване використання близьких за звучанням, але зовсім різних за значенням слів
    - міжмовна омонімія – неусвідомлюване використання під впливом іншої мови близькозвучних, але семантично далеких слів
    - калькування лексем – неусвідомлюване використання калькованих слів, здебільшого тих, що функціонують у російській мові, дослівний їх переклад українською мовою
    - невмотивовані запозичення – неусвідомлюване використання іншомовних слів у невласливому їм значенні

Виразність мови наукового тексту забезпечують точність і стислість вираження думки за максимально інформативною насиченості слова, тому важливо уникати **плеоназму** (вживання однозначних слів (синонімів) та словосполучень): *спільна*

співпраця, реальна дійсність, на початку конференції ми почали говорити, це питання досліджувалося в кількох дослідженнях.

Типовим мовним недоліком наукових текстів залишається суржик: *тезиси (потрібно тези), на кінець (отже), определити (визначити), примінити (застосувати), вияснити (з'ясувати), звідки витікає (звідки випливає), в кінці кінців (зрештою, нарешті).*

<i>Неправильно</i>	<i>Правильно</i>
підняти питання (проблему)	порушити питання(проблему)
приймати до уваги (до відома)	брати до уваги (до відома)
приводити приклад	наводити приклад
складова або складова частина	складник
вияснити	з'ясувати
співпадати	збігатися
у науковій роботі зустрічаються терміни	у науковій роботі трапляються (вжито, наведено, наявні, подані, є) терміни
приклади зустрічаються	приклади трапляються (вжито, наведено, подані, є)
самі цікаві результати наукового дослідження	найцікавіші (найвагоміші, найважливіші) результати наукового дослідження
у ході збору матеріалу, у ході досліджень	під час або в процесі збирання матеріалу, під час або в процесі досліджень

Уживання слів у наукових текстах

<i>Так уживають</i>	<i>Так правильно</i>
Ведуча організація Область науки Об'єм знань В силу обставин Задавати питання	Провідна установа Галузь науки Обсяг знань Через обставини Ставити запитання

З цієї причини Вищий учбовий заклад У першу чергу На зворотній стороні Піднімати проблему По мірі того як Представляє спробу Привести приклад	Через це Вищий навчальний заклад Насамперед На звороті Порушувати проблему Відповідно до того як Є спробою Навести приклад
--	---

До типових помилок у слововживанні належить також не завжди чітке розрізнення паронімів.

Пароніми — слова, близькі за звучанням, але різні за значенням.

Наприклад, слово *зумовлювати* означає бути причиною чогось, призводити до чогось, викликати щось; будучи умовою існування, розвитку, формування чогось, визначати його характер, якість, специфіку тощо; слово *обумовлювати* — ставити в залежність від певних умов, обставин; визначати умови, термін чогось.

Українська дослідниця культури мови Євгенія Чак пропонує не ототожнювати слова *напрям* і *напрямок*. У переносному значенні, коли йдеться про шлях розвитку, ідейну спрямованість, суспільний, літературний рух, течію, уживають слово *напрям*. Стосовно лінії фізичного руху на невеликих відстанях частіше використовують слово *напрямок*.

Не варто плутати й слова *запитання* і *питання*. *Запитання* – це словесне звернення, яке потребує відповіді. Слово *питання* здебільшого вживають, коли йдеться про якусь проблему, справу, що потребує розв'язання або вивчення.

2. Фразеологічні порушення

- невмотивована семантична модифікація фразем
- неусвідомлюване використання мовних зворотів, передусім ситуативних кліше невмотивоване калькування фразем
- неусвідомлюване використання описових мовних зворотів, здебільшого тих, що функціонують у російській мові, дослівний їх переклад українською

Основну частину фразеології наукового мовлення становить термінологічна фразеологія, тобто фразеологічні одиниці, що співвідносяться з науковими поняттями. Вони вживаються в

мовленні як готові одиниці мови. Основна їхня функція – номінативна. До термінологічної фразеології відносяться складені терміни, загальноживана й вузькоспеціальні (наприклад: *друкована форма, ключові слова, ретроспективна бібліографія тощо*).

Основне призначення фразеології наукового тексту – це:

➤ виражати логічні зв'язки між частинами висловлювання (*як показав аналіз, навести приклади, звідси випливає, на основі отриманих даних, віддавати належне, привертати увагу, наводити аргументи, опиратися на факти*);

➤ позначати певні поняття (*ступінь дослідженості, наукова новизна, теоретичне значення, питома вага, нагальна потреба*).

Запам'ятайте правильне слововживання у наукових текстах

<i>Неправильно</i>	<i>Правильно</i>
архетипічний	архетипний
багаточисленні	численні
базуватися	ґрунтуватися
більша половина	більша частина
виділяти	виокремлювати
викликати увагу	привертати до себе увагу
виключати можливість	унеможливлювати; не давати змоги
вірний спосіб	надійний спосіб
головним чином	переважно; здебільшого
домінуючий	основний; панівний; переважний; визначальний
задавати питання	ставити запитання
залишається актуальною	не втрачає актуальності
зустрічаються випадки	трапляються випадки
наступні проблеми	такі проблеми
об'єкт дослідження складають	об'єкт дослідження становлять; об'єктом дослідження є
область наукових інтересів	царина (галузь) наукових зацікавлень
окремі дослідники	деякі дослідники

посилання	покликання
посилатися	покликатися
являється	є; являє собою
як правило	здебільшого; зазвичай; переважно

Література: [3]; [6]; [9]; [44-46].

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення терміну «науковий текст»
2. Що таке первинний та вторинний науковий текст?
3. Які є види правки тексту?
4. Основні різновиди редагування академічного тексту
5. Які є різновиди правки академічного тексту?
6. Назвіть способи скорочення академічного тексту
7. Охарактеризуйте основні правила редагування академічного тексту
8. Які є помилки дотекстових одиниць?
9. Проаналізуйте лексичні порушення в науковому тексті
10. Проаналізуйте фразеологічні порушення в науковому тексті

Тема 8. Комунікативна компетенція у кваліфікаційній професіограмі фахівця

8.1. Імідж науковця та основи самопрезентації

Формуючи критерії комунікативної компетентності, важливо розглянути поняття іміджу в наукових комунікаціях. Останніми роками поняття «імідж» міцно увійшло в науковий обіг. Термін **імідж** як наукова категорія вчені пов'язують із такими поняттями: «образ», «авторитет», «думка», «престиж», «репутація» і тлумачать його як цілеспрямований образ кого-небудь та чого-небудь. **Імідж** – певний образ, створений для привернення уваги споживчої аудиторії. Так, у сфері наукова комунікація основним у формуванні іміджу є комунікативна компетентність науковця.

Важливою складовою діяльності будь-якого фахівця є комунікативна компетенція, яка належить до ключових професійних характеристик. Поняття *комунікативна компетентність* (з лат. communico – роблю загальним, зв'язую,

спілкуюся і competens (competentis) – здатний) означає сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, суперечки, переговорів та ін. Під комунікативною компетентністю розуміють здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування, передбачаючи уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим для партнера по спілкування.

До критеріїв комунікативної компетентності належать:

1. Робота з документами.
2. Робота з загальнонауковою та спеціальною літературою.
3. Вміння вести міжособистісний та соціальний діалог,

виступати публічно.

На базі цих складових елементів можна сформувати професіограму фахівця. *Професіограма* – це опис сукупності систематизованих, науково-обґрунтованих, структурованих теоретичних знань і практичних умінь, які об'єктивно потрібні особистості для виконання спеціалізованої діяльності.

Враховуючи основні компоненти комунікативної компетенції, можна виокремити характеристики, які репрезентують професіограму фахівця:

1. Уміння формувати мету і завдання професійного спілкування;
2. Аналізувати предмет спілкування, організувати обговорення;
3. Послугуватися етикетними засобами для досягнення комунікативної мети;
4. Користуватися різними тактиками для реалізації вибраної стратегії;
5. Доводити, обґрунтовувати, вмотивувати, аргументувати, спростовувати, відхиляти, оцінювати;
6. Трансформувати усну інформацію в письмову і навпаки;
7. Володіти основними жанрами ділового спілкування (службові листи, телефонна розмова, ділова бесіда, перемови тощо).

До складових комунікативної компетентності належать:

– орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, що ґрунтується на знаннях і життєвому досвіді індивіда;

– спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе та інших при постійній видозміні психічних станів, міжособистісних відносин, умов соціального середовища;

– адекватна орієнтація людини в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, ситуації;

– готовність й уміння будувати контакти з людьми;

– внутрішні засоби регуляції комунікативних дій;

– знання, уміння і навички конструктивного спілкування;

– внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії.

Отже, комунікативна компетентність є структурним феноменом, що містить як складові цінності, мотиви, установки, так і соціально-психологічні стереотипи, знання, уміння й навички.

Цікаву класифікацію складових комунікативної компетентності запропонував М. Аргайл. Автор виокремив наступні компоненти досліджуваного феномену:

– соціальну сенситивність (точність міжособистісного сприйняття);

– основні навички взаємодії, схвалення і винагороди, які характерні для усіх соціальних ситуацій (тобто уміння надавати позитивний зворотний зв'язок партнерам у спілкуванні);

– рівновагу, спокій, гармонію як антитезу соціальної тривожності.

У контексті проблеми ефективності спілкування доцільно згадати про таке явище в людській взаємодії, як роль, що є фіксацією визначеного становища, яке займає той або інший учасник у системі міжособистісних відносин. Виокремлюють формальні, внутрішньо групові, міжособистісні й індивідуальні ролі. Зокрема, формальна роль – це поведінка, сформована відповідно до засвоєних очікувань з боку оточення, пов'язаних з виконанням тієї чи іншої соціальної функції (продавець, покупець, учень, педагог, підлеглий, керівник тощо). Внутрішньо групова роль – це поведінка, яка очікується від особистості учасниками групи на основі сформованих взаємовідносин. Міжособистісні ролі передбачають урахування очікувань, запропонованих іншою людиною на основі сформованих відносин. Існують й інші класифікації ролей: активні – виконуються в даний момент;

латентні – не виявляються у конкретній ситуації; інституціалізовані – пов'язані з офіційними вимогами організації; стихійні – зумовлені стихійно виникаючими відносинами.

Людина завжди, перебуває в контакті з іншими людьми – реальним партнером, уявним, обраним, нав'язаним тощо. Інваріантними складовими спілкування є такі компоненти, як партнери-учасники, ситуація, завдання. Варіативність же пов'язана з характеристиками самих складових – партнерів у спілкуванні, ситуацій, цілей спілкування. Тому компетентність у спілкуванні передбачає розвиток умінь адекватної самооцінки, орієнтації людини як у самій собі – власному психологічному потенціалі, так і партнерові, ситуації, завданнях.

До складових комунікативної компетентності належать і вміння усвідомлювати та долати комунікативні бар'єри, які можуть виникати, наприклад, при відсутності розуміння ситуації спілкування внаслідок різних поглядів (соціальних, політичних, релігійних, фахових). Бар'єри у комунікації можуть мати і психологічний характер, відображаючи індивідуальні психологічні особливості, тих, хто спілкується, їхні сформовані відносини: від дружби до ворожості у стосунках один до одного.

Передача будь-якої інформації можлива лише за допомогою знаків, точніше, знакових систем. Розрізняють *вербальну* і *невербальну* комунікації, які використовують різноманітні знакові системи. Відповідно до цього можна виокремити вербальний і невербальний рівень комунікативної складової компетентності у спілкуванні. Вербальна комунікація використовує як знакову систему людське мовлення, природну звукову мову, тобто систему фонетичних звуків, що включає два принципи: лексичний і синтаксичний. Сукупність визначених заходів, спрямованих на підвищення ефективності мовного впливу, отримала назву «переконуючої комунікації», на основі якої розроблена так звана експериментальна риторика – мистецтво переконання за допомогою промови.

Невербальна комунікація включає три знакові системи: оптикокінетичну (жести, міміка, пантоміміка), пара- (система вокалізації – якість голосу, діапазон, тональність) й екстралінгвістичну (включення в промову, пауз, інших вкраплень, темп; організація простору і часу комунікативного процесу;

візуальний контакт: частота обміну поглядами, тривалість, зміна статичності і динаміки погляду, його уникання тощо). Зрозуміло, що комунікативна компетентність передбачає також уміння інтерпретувати невербальні прояви інших людей. Тут виникає серйозна проблема: якщо у вербальній комунікації за кожним словом стоїть більш-менш визначений зміст, то у невербальній системі комунікацій не тільки важко поставити зміст у відповідність до знака, але й взагалі визначити знак, тобто одиницю аналізу в цій системі. Оскільки комунікація розглядається як смисловий та ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії, спілкування, обмін інформацією в різноманітних процесах спілкування, то логічним є припущення, що процес комунікації передбачає й певну маніпуляцію мовними засобами задля ефективної передачі інформації.

Таким чином, комунікативна компетентність – це система внутрішніх (позицій спілкування, ролей, стереотипів, установок, знань, умінь, навичок) і зовнішніх ресурсів ефективної взаємодії (співпраця, переговори, розвиток позитивного ставлення до рідної мови, міжкультурної комунікації, культурна обізнаність та ін.), що забезпечують здатність встановлення та підтримки необхідних контактів з іншими людьми, а також певну сукупність знань, умінь і навичок, які сприяють ефективному спілкуванню та розвитку людини загалом. Отже, для ефективної тренінгової діяльності необхідна розвинена комунікативна компетентність, що пов'язана з адекватним використанням усієї палітри можливостей особистості.

Комунікація має величезне значення у формуванні людської психіки, її розвитку і становленні розумної, культурної поведінки. Через комунікації з психологічно розвиненими людьми, завдяки широким можливостям до навчання, людина набуває всі свої вищі пізнавальні здібності та якості. Через активне спілкування з розвиненими особистостями він сам перетворюється на особистість.

Комунікативна особистість розуміється як один із проявів особистості, обумовлене сукупністю її індивідуальних властивостей і характеристик, які визначаються ступенем її комунікативних потреб, когнітивним діапазоном, сформованим в процесі пізнавального досвіду, і власне комунікативною компетенцією – умінням вибору комунікативного коду, що

забезпечує адекватне сприйняття і цілеспрямовану передачу інформації в конкретній ситуації. Комунікативна особистість – найголовніша складова особистості взагалі, адже комунікація займає 80 % всього людського існування (аудіювання – 45 %, говоріння – 30 %, читання – 16 %, листування – 9 %).

Оцінка комунікативної особистості як соціального феномену залежить від ступеня ефективності виконання основних соціально значущих функцій. Ефективність комунікацій залежить від ступеня соціальної значущості комунікативної установки. Комунікативні установки розглядаються як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації у певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії.

Для становлення іміджу науковця, окрім комунікативної компетенції, потрібно володіти ораторською компетенцією. Ораторську компетентність можна зрозуміти, як цілісну систему психічних і поведінкових характеристик людини, що сприяють успішному спілкуванню, тобто ефективному і емоційно сприятливому.

Від ораторської компетенції науковця напряму залежить успішність публічних виступів, а від так і іміджу науковця.

Оратор має слідувати таким простим рекомендаціям:

1. Емоції – це норма. Всі люди відчувають якісь фізіологічні реакції, такі як биття серця і тремтіння рук. Не пов'язуйте ці почуття з відчуттям, що ви будете погано працювати. Викид адреналіну робить вас більш пильними та готовими показати себе якнайкраще. Найпродуктивніший спосіб подолати тривогу – наполегливо готуватися. Знайдіть час, щоб кілька разів переглянути свої нотатки та попрактикуватися. Зніміть себе на відео або попросіть друга послухати вас.

2. Вивчіть свою аудиторію. Перш ніж почати створювати своє повідомлення, подумайте, для кого воно призначене. Дізнайтеся якомога більше про своїх слухачів. Це допоможе вам визначити ваш вибір слів, рівень інформації, структуру організації та мотиваційне твердження.

3. Організуйте свій матеріал у найефективніший спосіб для досягнення своєї мети. Створіть основу для свого виступу. Запишіть тему, загальну мету, конкретну мету, центральну ідею та

основні положення. Не забувайте, що вкрай важливо привернути увагу аудиторії в перші 30 секунд.

4. Стежте за зворотним зв'язком і адаптуйтеся до нього. Сфокусуйтеся на аудиторії. Оцінюйте їх реакцію, коригуйте своє повідомлення та залишайтеся гнучкими. Виголошення готової промови гарантує, що ви втратите увагу або заплутаєте навіть найвідданіших слухачів.

5. Будьте собою! Довіра до вас буде більшою, якщо висвітлюватиметься ваша особистість, і ваша аудиторія довірятиме тому, що ви маєте сказати, якщо побачить у вас справжню людину.

6. Використовуйте гумор, розповідайте історії та використовуйте ефективну мову. Додайте смішний анекдот у свою презентацію, і ви точно привернете увагу аудиторії. Аудиторія зазвичай любить особистий підхід у промові. Також у нагоді може стати певна життєва історія, факти з життя тощо.

7. Не читайте, якщо вам це не потрібно. Читання зі сценарію чи слайда розриває міжособистісний зв'язок. Підтримуючи зоровий контакт з аудиторією, ви зосереджуєте увагу на собі та своєму повідомленні. Короткий нарис допоможе вам підбадьорити пам'ять і підтримати завдання.

8. Ефективно використовуйте свій голос і руки. Уникайте нервових жестів. Невербальне спілкування несе більшу частину повідомлення. Ефектна подача не привертає увагу до себе, а натомість передає ідеї оратора чітко й без відволікання.

9. Привертайте увагу на початку та завершуйте динамічним висновком. Використовуйте приголомшливу статистику або стислу цитату. Завершіть свій виступ коротким підсумком і сильним твердженням, яке ваша аудиторія обов'язково запам'ятає.

10. Продумано використовуйте аудіовізуальні засоби. Надмірна кількість слайдів може порушити прямий зв'язок із аудиторією, тому використовуйте їх з розумом. Вони мають покращити або прояснити ваш контент, або привернути й утримати увагу вашої аудиторії.

8.2. Публічний виступ у діловій та професійній комунікації

Публічний виступ – це один із видів усного ділового спілкування, метою якого є проінформувати, переконати чи

створити настрій у відповідній аудиторії. З позиції діяльності науковця, є цікавими жанр *академічних промов* – виступу на масових зборах. Виступ присвячується одній темі, яка хвилює аудиторію. Академічні промови поділяються на: наукові доповіді; навчальні лекції; наукові дискусії.

Одна з найпоширеніших форм публічних виступів *наукова доповідь* – це доповідь, яка узагальнює наукову інформацію, досягнення, відкриття та результати наукових досліджень. Такі доповіді виголошують на різноманітних наукових зібраннях – конференціях, симпозиумах тощо. *Доповіді* можуть включати в себе такі елементи як рекомендації, пропозиції або інші мотиваційні пропозиції. Доповідь часто має структуру наукового дослідження: вступ, методи, результати та обговорення.

Лекції надзвичайно різноманітні за змістом і можливо за формою викладення, якщо змінюється аудиторія. Спільне те, що вони несуть певну суму знань, є живим процесом спілкування.

Тема, мета і основна проблема лекції мають бути точно визначені. Основне завдання лектора – чіткий виклад питання, його послідовне розкриття.

Наукова дискусія – це обговорення будь-якого спірного наукового питання. Наукові дискусії мають свою специфіку. Дуже важливо формулювати свої думки однозначними й точними словами; терміни й абстрактні слова, важливі для дискусії, слід витлумачити попередньо. Висуваючи якусь тезу, обов'язково стежать за тим, щоб у ній не було двох питань, якщо для кожного з них потрібні свої докази. Найважливіше в науковій дискусії – точно визначити головну проблему й навколо неї зосередити увагу.

Доповідач має подати слухачам ту інформацію, яка потрібна для того, щоб правильно зрозуміти й оцінити запропонований спосіб вирішення проблеми. При цьому треба дібрати такі аргументи, які б свідчили на користь запропонованого рішення. Добре, якщо оратор уміє передбачити можливі контраргументи і вже у своєму виступі спробує спростувати їх.

Важливою складовою виступу є його композиційно-логічна побудова. Структурування промови – це творчий процес, який майже не підлягає стандартизації.

Етапами підготовки наукового виступу є:

1) інтенція (винайдення);

- 2) диспозиція (розташування);
- 3) елокуція (словесне оформлення думки);
- 4) меморія (запам'ятовування);
- 5) акція (публічне виголошення виступу);
- 6) релаксація (ослаблення напруження).

Етап інтенції. На цьому етапі формується задум і визначається мотивація вступу, тема, мета, ідея, обсяг інформації, виробляється концепція – система поглядів, розуміння певних явищ, процесів, набір доказів при побудові наукової теорії. Вона містить бачення автора, його оцінку, від чого залежить добір аргументів і мовних засобів. Оратор повинен опрацювати значну кількість матеріалу з різних джерел (монографій, наукових журналів, тощо), перш ніж використати його в доповіді.

Тема наукової доповіді, виступу має бути зрозумілою, водночас не перевантаженою, і відображати зміст промови, зацікавлювати й активізувати увагу слухачів. Доповідачеві слід враховувати також характер аудиторії, мету і місце проведення наукового заходу.

Етап диспозиції. Передбачає складання плану виступу, в якому чітко визначають порядок і розташування його частин. На цьому етапі визначають проблеми дискусійного характеру, добирають фактичний матеріал, прогнозують можливі запитання слухачів і відповіді. Недоліками логіко-композиційної структури є нерівномірність складових і відсутність зв'язку між ними, порушення логічної послідовності у викладі, декларативність і бездоказовість тексту.

Етап елокуції. На цьому кроці здійснюють стилістичне оформлення наукової доповіді, перевіряють матеріали на відповідність логіці викладу, точності інформації, чинним мовленнєвим нормам. Залежно від своїх індивідуальних особливостей, досвіду і рівня ораторської майстерності доповідач пише текст або лише план до нього. Краще виступати, орієнтуючись на текст. Це справляє враження вільного володіння матеріалом і додає впевненості.

Етап меморії. Тренування, а саме, читання вголос, допоможе перевірити написаний матеріал, провести хронометраж, внести необхідні уточнення і виправлення, для цього потрібно позначити ключові слова, цифри записати буквами, перебудувати за потреби складні синтаксичні конструкції на прості речення. Проте варто

враховувати рівень підготовки аудиторії, обізнаності слухачів із предметом виступу.

Етап акції. На цьому етапі доповідач розпочинає публічно виголошувати свою промову. Спочатку він повинен відрекомендуватися сам (або хтось його відрекомендує) – надати стисло інформацію про себе: прізвище, ім'я, посада. Доповідач має подякувати тому, хто його відрекомендував, чітко назвати тему доповіді й проблему, яку досліджено. Виступаючи, потрібно говорити впевнено і зрозуміло, відчуваючи аудиторію.

Етап релаксації. Після виголошення наукової доповіді проаналізується змістовий і композиційний аспекти тексту крізь призму спілкування з аудиторією, сприйняття адресатом, характер концентрації уваги, з'ясування причин зниження уваги слухачів, ефективність прийомів контакту з аудиторією.

Для успішного спілкування з аудиторією, доповідач зобов'язаний вміти користуватися вербальними та невербальними засобами впливу на слухача. Ефективним також є метод *інтерактивності* у веденні наукових дискусій та виступів. Найрозповсюдженими інтерактивними методами є:

Мозковий штурм – учасники спонтанно висувають ідеї на задану тему. На першому етапі записують усі ідеї. Потім їх можна класифікувати або використовувати для подальшого аналізу.

Дебати – захист протилежних поглядів. Розвиток уміння відстоювати свою позицію з повагою до опонента. Потребує високої кваліфікації тренера.

Триади – учасники об'єднуються у трійки. Двоє обговорюють проблему, третій – виконує роль спостерігача (забезпечується зворотній зв'язок).

Під час публічного виступу доповідачі часто використовують презентаційні матеріали, які підсилюють позитивний візуальний ефект на слухача.

Презентація Microsoft PowerPoint може бути наочним посібником для ваших ідей. Його структура може містити текст, зображення та відео, щоб зацікавити вашу аудиторію. Знання того, як створити хорошу презентацію PowerPoint, допомагає вашій аудиторії зберегти інформацію, яку ви презентуєте. Незалежно від того, чи використовуєте ви його для освітніх чи бізнес-цілей, ефективний PowerPoint має кілька переваг, зокрема:

1. Коли ви створюєте PowerPoint, це надає реципієнтам візуальну допомогу або компонент, який супроводжує ваш виступ. Деяким людям легше зберігати інформацію, коли вони мають змогу побачити речі у візуальному форматі, тому створення PowerPoint відповідає їхньому стилю навчання.

2. Створення PowerPoint дозволяє використовувати зображення, аудіо та відео- елементи з метою допомоги аудиторії легше зрозуміти ваші ідеї та взаємодіяти з ними. Це також може забезпечити більший вплив на запам'ятовування вашої аудиторії.

3. PowerPoint дає вам візуальну допомогу, на якій можна зосередитися під час презентації. Ви можете прагнути підтримувати зоровий контакт зі своєю аудиторією, але ви можете легко повертатися до PowerPoint за потреби для нотаток.

Щоб створити привабливу презентацію за допомогою Microsoft PowerPoint, виконайте такі дії:

1. Опрацюйте дизайн шаблону. Замість того, щоб використовувати готовий шаблон із PowerPoint, налаштуйте його відповідно до своїх потреб. Спробуйте різні шрифти, кольори та дизайн, щоб відрізнити його від звичайних шаблонів. Подумайте про тему вашої презентації, щоб переконатися, що обраний вами дизайн доповнює її.

2. Відрегулюйте розмір слайда. Зазвичай розмір слайда за замовчуванням може підійти для більшості презентацій, подумайте, чи потрібен вам слайд більшого розміру. Ви можете внести зміни, якщо ви проводите презентацію на більшому дисплеї, ніж той, який ви використовували для створення PowerPoint.

3. Вибирайте типографіку стратегічно. Знайдіть шрифт, який найкраще доповнює вашу презентацію та полегшить читання. Розглянемо декілька порад щодо вибору правильних шрифтів:

- Зважайте на аудиторію. Перш ніж прийняти остаточне рішення щодо того, які шрифти використовувати, подумайте, як шрифт виглядає з бачення аудиторією, де можуть сидіти люди під час перегляду вашої презентації. Перегляньте свою презентацію з вибраними гарнітурами під різними кутами.

- Дотримуйтеся свого власного стилю. Вибраний вами шрифт також може сформувати враження аудиторії про вас і ваш науковий стиль. Обов'язково виберіть тип шрифту, який ефективно передає вашу індивідуальність і професіоналізм.

- Не ускладнюйте. Виберіть мінімальний і чистий шрифт (наприклад, без зарубок) для заголовків і підзаголовків. Так, ви можете використовувати Arial або Calibri як шрифт без зарубок і Times New Roman або Garamond як шрифт із зарубками.

4. Вирівняйте об'єкти. Належним чином вирівняйте всі свої об'єкти, щоб PowerPoint виглядав більш витонченим і чистим. Хоча ви можете зробити це вручну, але ви отримаєте більшу точність за допомогою інструментів вашого програмного забезпечення. Наприклад, щоб вирівняти один об'єкт відносно іншого, виберіть обидва об'єкти й утримуйте клавішу «Shift». Потім виберіть «Упорядкувати» і потрібний тип вирівнювання.

5. Використовуйте фігури PowerPoint. Хоча PowerPoint надається з кількома основними формами, такими як прямокутники та овали, але ви також можете скористатися перевагами більш унікальних форм, які пропонує програмне забезпечення. Використовуючи функцію Smart Shapes, ви можете створювати візуальні елементи, такі як блок-схеми та діаграми, щоб створити ефектніший дизайн. Розгляньте будь-яку частину вашої презентації, яка містить маркери, цифри або будь-які довгі абзаци, які можуть виглядати краще як наочний посібник. Коли ви додасте форму до презентації, ви можете змінити її відповідно до своїх потреб. Створивши форму, клацніть її правою кнопкою миші та виберіть «Редагувати точки». Це дозволяє змінити конфігурацію форми за вашим вибором відповідно до бажаних розмірів. Ви також можете згрупувати об'єкти, клацнувши фігури правою кнопкою миші та вибравши параметр «Групування».

6. Скористайтеся відповідною таблицею. Якщо у вас є числа інформація, яка добре працює в графічному форматі, переконайтеся, що ви вибрали правильний тип діаграми.

Перерахуємо приклади діаграм, які варто додати до презентації:

- *Гістограми:* використовуйте вертикальну або горизонтальну діаграму для порівняння кількостей.

- *Кругові діаграми:* використовуйте кругову діаграму, щоб показати відсотки в наборі даних, виділяючи найбільшу частину діаграми кольором або злегка поділяючи кожну секцію, щоб показати різницю в розмірі.

– *Лінійні діаграми.* Використовуйте лінійну діаграму, щоб продемонструвати тенденції в наборі даних, наприклад збільшення продажів з часом.

7. Перегляньте свою презентацію. Перш ніж завершити роботу над PowerPoint, перегляньте кожен слайд від початку до кінця. Переконайтеся, що він виглядає логічно та відображає інформацію, яка приваблює вашу аудиторію. Подумайте про те, щоб змінити порядок ваших слайдів, щоб створити більш логічно структуровану презентацію. Знайдіть і виправте будь-які граматичні чи орфографічні помилки та перевірте функціональність ваших мультимедійних елементів.

8.3. Професійний етикет і комунікації

Професійний етикет – найважливіша сторона професійної поведінки ділової людини (підприємця, науковця), а знання етикету виявляється необхідною атрибутивною якістю спеціаліста, яка потребує постійного засвоєння, повторення і вдосконалення. Діловий етикет регламентує поведінку людей, пов'язане з виконанням ними службових обов'язків, і є найважливішою стороною моральної поведінки ділової людини.

Особливістю етикету є поєднання формальних правил поведінки в заздалегідь певних ситуаціях із розумінням їхнього значення для розвитку і духовного збагачення відносин між людьми.

Професійний етикет пов'язаний із культурою мови, що є джерелом спілкування. Чітка вимова, правильна дикція, не швидкий темп вимови дають дозвіл підкреслити, що людина освічена та професійно-обізнана.

Начитаність та також чистота вимови не може допускати в професійній етиці використання слів-паразитів та лайливих слів. Вимова працівника має постійно відповідати даній ситуації та професійному рівню його слухачів. Її потрібно постійно збагачувати професійними висловами, прислів'ями.

Професійна вимова передбачає стислість, грамотність, точність та ясність думки. Науковці запевняють, що у професійному етикеті вирази обличчя, поза людини та її жести, артикуляції мають більш важливу роль, ніж сама мова. Мова тіла повинна бути в гармонії із

спілкуванням за допомогою мовних знакових одиниць, доповнюючи та робити сильнішим його.

Професійний етикет невербального та вербального спілкування включає в себе:

1. *Відстань* – близька (особистісна) і не близька (соціальна та офіційна).

2. *Пунктуальність* – найперша вимога в кожній сфері професійної активності, отже потрібно чітко розпланувати свій час.

3. *Манера* – спосіб тримати себе, зовнішня форма поведінки, поводження з людьми, а також тон, інтонація і вирази, що вживаються в мові. Також до них належать: міміка, жести, поза, хода, тембр голосу.

Модель поведінки – це комплекс знаків (поведінкових, мовних, тощо), спрямованих на відтворення варіантів поведінки, які допомагають особистості стати привабливою в комунікативній взаємодії з іншими людьми.

Дотримання правил і вимог етикету є обов'язковим для всіх, адже це сприяє створенню сприятливого клімату для людей, зайнятих загальним видом діяльності. Ділове спілкування стає ефективнішим, чим краще в ньому пов'язуються всі засоби, як вербальні, так і невербальні із дотриманням етичних норм.

Мовний етикет наукового стилю регулює мовну поведінку, взаємини чітко окресленого кола мовців. Крім того, він обслуговує сферу фахового спілкування, тому засоби його вираження мають певні диференційні ознаки залежно від наукового стилю.

Мовний етикет є формою наукового спілкування, його різновидом, жанром. Він узгоджується зі структурою наукового тексту. Вибір етикетної формули не залежить від віку, характеру взаємин науковців, місця й часу їх спілкування.

Потрібно запам'ятати і вживати такі мовні формули: вагомі наукові здобутки..., слушною є думка..., слушно вважати, що..., справедливе твердження..., справедливо стверджувати..., без сумніву, Ви маєте рацію..., безперечно, Ваші міркування..., дякую за увагу! дякую за прихильне ставлення до мене!, дякую за запитання!, дякую за доповнення й запитання!, складаємо щиру подяку... за цінні зауваження й поради..., ми ладні погодитися в

цьому, адже в ..., краще було б..., на наш погляд..., на нашу думку...

Науковий етикет тісно пов'язаний із мовним етикетом. Науковець, спілкуючися з колегами, використовує одні мовні формули (вітань, прощань, звертання тощо), а під час спілкування зі студентами – інші.

Структура мовного етикету в науковому стилі залежить від форми спілкування. Так, перебуваючи на науковому симпозиумі, науковець має використовувати зовсім іншу форму звертання до колег-учених, ніж ту, яку він використовує під час академічної лекції. Звичайно, науковець може змінювати ці мовні формули. Ці зміни залежать від культури, вишуканості мовлення, смаків, традицій науковця, умов і мети спілкування.

Науковий етикет має свою специфіку, зокрема спілкування серед науковців передбачає врахування таких факторів: адресат мовлення (студенти, колеги, науковці, учасники конференції та ін.), завдання висловлювання, мовне оформлення етикетних висловів.

Культура усного мовлення полягає у свідомому відборі й використанні тих мовних засобів, які допомагають спілкуванню.

Підбираючи слова для вираження думок, ми керуємося такими міркуваннями: його відповідність за змістом; правильність вживання; доречність в даній ситуації; ступінь виразності.

Мова повинна відповідати таким вимогам:

1. *Правильність* мови, тобто її відповідність прийнятим літературно-мовним нормам. Якщо оратор спотворить слово, змінить наголос, неправильно побудує речення, то аудиторія моментально реагує.

2. *Точність* – відповідність думок мовця. Щоб мова була точною, потрібно вживати слова відповідно до тих значень, які за ними закріплені.

3. *Ясність* мови, тобто її доступність розуміння слухача. Квінтіліан, римський вчитель красномовства, наставляв своїх підопічних: «Говори так, щоб тебе не можна було не зрозуміти».

4. *Логічність* мови, тобто її відповідність законам логіки. Недбалість мови обумовлюється нечіткістю мислення.

5. *Простота* мови, тобто її природність, відсутність химерності.

6. *Стислість* мови означає, що мовець не зловживає часом і терпінням слухача. Багатослівність у діловому спілкуванні виглядає, щонайменше, непристойно.

7. *Доступність* мови вимагає від доповідача викладати свої думки як можна простіше і зрозуміліше. А для цього рекомендовано використовувати приклади.

8. *Багатство* мови, тобто різноманітність використовуваних у ній мовних засобів.

9. *Чистота* мовлення, усунення з неї нелітературних слів, жаргонних, вульгарних, іноземних, що вживаються без особливої необхідності.

8.4. Правила ведення дискусії

Дискусія, суперечка, полеміка займають важливе місце в житті суспільства і кожної людини, постійно супроводжують її. У дискусії, суперечці, в ході обговорення важливих життєвих проблем, учасники прагнуть переконати один одного в правильності своїх поглядів, захищають, відстоюють і доводять істинність своїх суджень, відкидають ті погляди і судження, які вони вважають помилковими.

Під *дискусією* (лат. *discussio* – дослідження, розгляд, розбір) звичайно розуміють публічне обговорення яких-небудь проблем, спірних питань. Дискусія є найважливішою формою інтелектуального спілкування, мета якої – з'ясування істини. Дискусія є ефективним способом переконання, тому що її учасники самі приходять до того чи іншого висновку.

Існують певні *правила успішної дискусії*:

- ніколи не треба дискутувати чи сперечатися у питаннях, що є аксіомами і не потребують доведення;
- основною метою всіх дискусій є змусити супротивника думати так, як ви, прийняти вашу позицію;
- не викладайте відразу всі положення, тези чи аргументи. Тут монологи не потрібні. Виберіть одне, але добре сформульоване положення, послідовно додавайте до нього тези й аргументи, але завжди майте про запас що сказати;

- опануйте себе, хвилювання, страх, бо інакше вони пригальмують Вашу думку. Пам'ятайте: тут, як у монолозі, чим більше хвилюватиметесь, тим гірше думатимете і говоритимете;

- будьте уважними до опонента, суперника, конкурента, запам'ятовуйте не тільки те, що він каже, а й те, що казав раніше. Помітивши суперечність у його висловлюваннях, повертайтеся до раніше сказаного ним та вже забутого і методом сократівської іронії «заженіть у кут»: ставте запитання, поки він не стане сам собі заперечувати;

- не підмінюйте тему дискусії і не дозволяйте опонентові це робити, якщо сперечаєтесь чесно. Змінюючи часто тему, ви жодної не розглянете вичерпно і не буде з чого робити висновок. Упорядкуйте спочатку всі питання теми і послідовно обговорюйте кожне, виділяючи результат одним реченням, а потім із цих речень сформулюєте висновки;

- на початку розмови домовтеся про метамову (терміни, дефініції, поняття, категорії, класифікації, джерела тощо);

- не намагайтеся все заперечувати. Використайте прийом умовного схвалення, при якому можна погодитися з певними положеннями опонента. Ніби погодьтесь із ним, але потім заперечте йому у найсуттєвішому.

- уникайте дискусій про те, чого добре не знаєте. Вчіться вчасно переводити розмову на іншу тему. Майте для цього якісь заготовки, свіжі новини, події, факти, сенсації тощо. Не смійтеся зі своїх жартів, хай інші сміються;

- будьте завжди готовими не тільки до кроку вперед, але й до кроку назад, не соромтеся попросити пробачення;

- якщо дискусія чи полеміка публічна, не забувайте про аудиторію, залучайте її до паритету (колеги знають..., слухачі підтвердять..., студенти пам'ятають...), але з повагою і не висловлюйте негативних оцінок;

- намагайтеся основні положення, поняття, дефініції, ознаки повторити, підкреслити у різних контекстах декілька разів, щоб ваша позиція запам'яталася і закріпилася;

- пам'ятайте, що, як і в монологічній промові, головними в діалогічному спілкуванні (і суперечці) є тези й аргументи. Для діалогу вони мають бути дуже короткими, точними. Тези

формулюються за принципом актуального членування речення: тема (дане) – рема (нове);

- завжди починайте розмову якомога приємнішим, спокійнішим і тихішим голосом, щоб був простір для наростання дискусії і щоб завжди відчували, що є можливість підвищення тону, але не зривайтеся на крик, бо смішно виглядатимете в очах присутніх. Зробіть паузу і, якщо не зможете приємно, то хоча б байдуже завершіть розмову (*на жаль, Ви мене не зрозуміли; шкода, що ми не домовилися; це втрата для мене, як, можливо, і для Вас; продовжимо розмову наступного разу; шкода, що ніхто з нас не переконав іншого*);

- у розпалі дискусії, коли можете наговорити супротивнику зайве, негайно зупиніться (глибоко дихайте). Пам'ятайте, що після будь-якого конфлікту доведеться миритися і щось прощати, тоді самому буде незручно за різкі слова. Не дискутуйте, коли настрої погані, бо програєте, й уникайте ситуацій «з'ясування стосунків»;

- продумайте тактику відступу, відкладання на потім – у разі неуспіху чи поразки (*сьогодні справді ще не час, але...; ми до цього ще повернемося пізніше, а зараз...; ви самі з часом переконаєтеся...*);

- якщо програли, поведіть себе чемно і гідно. Придумайте варіанти: *вчуся дискутувати; хотів переконатися в тому, що Ви знавець; Ви для мене зразок для наслідування; я поступаюся Вам і залишаюся зі своїми переконаннями; і все ж аргументи не вичерпані*. Пам'ятайте про мовний етикет. Пам'ятайте про ввічливість і пошанні мовні формули навіть тоді, коли програєте суперечку. Програвайте красиво – це також одна з ваших перемог.

Якщо під впливом дискусії у частини учасників кардинально змінилися погляди, то це означає, що подіяв **ефект переконання**. **Нульовий ефект** дискусії буває тоді, коли погляди, думки більшості людей не змінилися. Якщо під час дискусії в декого змінилися погляди на протилежні тим, які хотіли сформулювати її організатори, то це означає **ефект бумерангу**, тобто негативний результат дискусії.

Отже, для привернення уваги аудиторії, потрібно формувати правильний образ. Найкращими інструментами для формування іміджу науковця є:

1. Комуникативна компетентність науковця;

2. Ораторська компетенція науковця;
3. Дотримання професійного та наукового етикету;
4. Культура мовлення;
5. Використання інтерактивних методів під час роботи з аудиторією;
6. Використання засобів впливу на слухача;
7. Правильна побудова структури виступу.

Література: [3]; [6]; [9]; [22–23]; [44–46].

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Проаналізуйте місце публічного виступу в професійній комунікації.
2. За якими основними принципами складається поняття іміджу в наукових комунікаціях.
3. Назвіть складові успішного іміджу науковця та самопрезентації.
4. Перерахуйте критерії комунікативної компетентності.
5. Схарактеризуйте поняття ораторської компетентності науковця.
6. Проаналізуйте головні жанри публічних виступів.
7. Назвіть основні етапи написання тексту виступу.
8. Опишіть композиційно-логічну побудову наукової доповіді, виступу.
9. Перерахуйте засоби впливу на слухача.
10. Дайте визначення поняття «професійний етикет».
11. Проаналізуйте правила ділового етикету в науковому середовищі.
12. Обґрунтуйте доцільність дотримання етичних норм у професійному спілкуванні.

Тема 9. Наукові комунікації у фаховій діяльності – сучасні глобалізаційні виклики і її перспектива

9.1. Глобалізація та її вплив на наукову комунікацію. Особливості сучасної наукової комунікації.

Зв'язок між універсалізацією комунікативних принципів і норм, зокрема у наукових фахових комунікаціях, та глобалізацією, є важливим в інформаційному суспільстві. Глобалізація сприяє взаємодії між різними культурами й спільнотами та зростанню

міжнародних зв'язків. Зазначений процес актуалізує універсалізацію комунікативних принципів та норм, які відображають академічну добродішність, стандарти та морально-етичні цінності в науковій спільноті.

Наука як міжнародна діяльність має власні принципи та норми. Вони визначаються культурними, національними межами та загальними стандартами наукової спільноти. Глобалізація поширює зазначені стандарти, адаптує до культурних середовищ. Це сприяє формуванню універсальних комунікативних норм у науковій сфері. Загальноновизнаними комунікативними принципами в науці є чесність, точність, об'єктивність. Вони відображаються в презентаціях досліджень, публікаціях, взаємодії між науковцями та є фундаментальними для наукової діяльності. Глобалізація впливає на універсалізм принципів та визнання в різних національних та культурних середовищах. Також важливо враховувати, що глобалізація сприяє швидкому обміну знаннями, інформацією та розвитку ефективних комунікативних стратегій. Універсальні принципи фахових наукових комунікацій важливі для забезпечення ефективного обміну інформацією та сприяють еволюції наукових досліджень та співпраці між різними науковими спільнотами.

Наукові комунікації – це процес обміну знаннями, інформацією, ідеями та дослідницькими результатами між дослідниками, науковцями, стейкхолдерами в науковій спільноті. Цей процес включає участь у семінарах і конференціях, публікації в наукових журналах, обговорення результатів досліджень, взаємодію через соціальні мережі й спеціалізовані наукові платформи. Наукові комунікації сприяють обміну знаннями, розвитку нових ідей та співпраці в наукових дослідженнях.

Глобалізація – це процес, що полягає в зростанні та поглибленні політичних, соціокультурних, економічних, технологічних зв'язків між регіонами світу й країнами. Характеризується інтенсивним рухом послуг, товарів, інформації, капіталу, ідей, культури, людей через кордони країн, що спричиняє взаємовпливи та взаємозалежності між країнами й регіонами. Глобалізація включає процеси уніфікації, стандартизації, гармонізації норм, правил, стандартів, законів на міжнародному рівні.

Глобалізація трансформує наукову комунікацію, охоплюючи наступні аспекти: доступ до інформації, способів співпраці та

спілкування між науковими спільнотами. Цей вплив у першу чергу простежується завдяки глобальному доступу до наукової інформації. Електронні бази даних та Інтернет прискорюють доступ до даних, ресурсів, наукових статей з будь-якої точки світу. Це робить наукову інформацію доступною та сприяє прискореному обміну інноваціям та знаннями. Актуалізується міжнародна наукова співпраця. Глобалізація сприяє збільшенню кількості міжнародних наукових проєктів і спільнот. Дослідники співпрацюють із науковцями з інших країн, об'єднують свої ресурси, розробки, знання для вирішення нагальних проблем. Поширення глобальної наукової співпраці ставить питання про нівеляцію мовного колоніалізму. Панівною мовою наукової комунікації все ще залишається англійська мова, але інформаційне суспільство епохи пост-постмодерну вимагає розширення мовної різноманітності для залучення інших культур та мов. Одним із результатів глобалізації є рух до відкритого доступу до наукової літератури. Це сприяє популяризації наукової інформації для дослідників та громадськості, забезпечуючи більшу прозорість і швидке поширення наукового доробку. Глобалізація сприяє міжкультурній взаємодії в науковій сфері. Дослідники з різних континентів мають можливість обмінюватися різними методологіями, підходами, гіпотезами, що сприяє прогресу в науці.

Практика кодифікації комунікативних і етичних регулятивів науки інформаційного суспільства створює зразок крос-культурного діалогу в глобалізованому суспільстві й впливає на пролонгацію етики солідарної відповідальності. Глобальні виклики стимулюють формування універсальних культурних принципів та норм взаємодії, усвідомлення відповідальності спільнот, які належать до різних культур та перебувають на певних етапах розвитку.

Принципи й норми мови, універсальні пізнавальні цінності формує наукова раціональність. Зазначене знаходимо в Ю. Габермаса в логіко-семантичних правилах дискурсу. Правила взаємодії членів наукового співтовариства знаходить вираз у регулятивах, кодифікації, розроблених у концепції етосу науки Р. Мертона. Дискурсивну (планетарну) етику відповідальності запропонував німецький філософ К.-О. Апель. Це стало прикладом філософського осмислення проблеми формування спільних

нормативних засад взаємодії. Філософ зазначав, що планетарна етика формується на основі дискурсивної етики, яка впливає на форми соціальної практики. К.-О. Апель наголошував на необхідності впровадження принципів ідеального комунікативного співтовариства. Філософ у праці «Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенційної моралі» окреслив головні положення дискурсивної етики. Концепція К.-О. Апеля, теорія справедливості Дж. Ролз, концепція логіки розвитку моральної свідомості Л. Кольберга відносяться до сучасних спроб реконструкції універсалізму І. Канта.

Зміни та кризи інститутів традиційного суспільства, моральних цінностей, удосконалення й поширення зброї масового знищення, військові конфлікти тощо не сприяють вирішенню проблем глобального рівня. В епоху глобальних конфліктів ймовірні наслідки дій ученого перевищують можливість контролю за її поведінкою традиційними засобами. Дистанційні інтеракції нівелюють взаємодію «віч-на-віч». На думку К.-О. Апеля, пересічна людина, науковець, дослідник змушений звертатися до принципів універсальної етики. К.-О. Апель запропонував концепцію трьох вимірів моралі. Традиційна «мораль заповідей» (мікромораль) регулює морально-психологічні відносини та взаємодії. Останні репрезентують панівні традиції різних культур, що формує сталу відповідальність у сфері відносин інституцій та спільнот. Наприклад, завдяки традиційній моралі конструюються приклади етичних компетенцій лідера, політика господаря тощо. Макромораль формується як відповідь на глобальні виклики, які загрожують екзистенційному існуванню людства. Макромораль несе відповідальність за долю людства як такого, уключаючи всі можливі покоління. Співвідповідальність – це ключове поняття планетарної макроетики. На думку К.-О. Апеля, універсальна етика ґрунтується на утвердженні рівності комунікативу у комунікації, на принципах гідності особистості, свободи в комунікативному співтоваристві, наближеному до ідеального. К.-О. Апель зазначав, що нерозвиненість норм і структур комунікації, нерівність у доступі до інформаційних ресурсів, обмежений характер інформації в умовах глобальних просторово-часових розмірностей є проявом етичної недосконалості. Натомість доступність до якісної, істинної інформації, глибина інформації є ознакою

релевантних норм суспільного-політичного, економічного, культурного життя.

Основним чинником соціального життя інформаційного суспільства визнається комунікація. Н. Луман зазначав, що комунікація несе відповідальність за внутрішньосистемний розвиток. Ю. Габермас вважав, що комунікативна дія акумулює всі взаємодії, які на тлі культурних сенсів здійснюються узгоджено. Онтологічний смисл існування людини узгоджується із контекстом ситуації дії, що приймається учасниками комунікації. Усі учасники дискурсу, на думку філософа, повинні визнати принцип універсалізації генералізуючим. Ю. Габермас назвав основні умови комунікації: симетричність комунікації, заперечення нерівності, мотивація спільного дослідження та пошуку істини. Логіко-семантичні правила дискурсу сформулював Р. Алексі. Концепція філософа передбачала наступне: мовець не може суперечити сам собі; промовець, якщо використовує предикат F до предмета A, повинен застосувати предикат F до будь-якого предмета, який дорівнює A; доповідач повинен говорити лише те, у що вірить; промовець використовує вираз, надаючи йому лише одне значення; мовець повинен обґрунтувати мету повідомлення, якщо включає сентенцію, не пов'язану із предметом дискурсу; у дискурсі може взяти участь кожен кожний, хто є дієздатним суб'єктом і володіє мовою; кожний може ставити під сумнів будь-яку гіпотезу, твердження; кожний може висловлювати будь-які твердження, потреби, установки, бажання; свобода реалізації доповідачами своїх прав.

Наукова спільнота має на меті досягти згоди й коректної комунікації внаслідок діалектики взаєморозуміння учасників комунікації. Функцію трансцендентальних умов, які формують комунікацію, виконують універсальні правила наукового товариства.

Формування новітніх комунікативних процесів та генеза інтерсуб'єктивності пов'язані з системною інтеграцією суспільства та якісною інституалізацією. Глобалізація впливає на формування спільності онтологічних, епістеміологічних, моральних норм, які у своєю чергою впливають на культуру діалогу, на відносини між суб'єктами. Дискурс пропонує правила комунікації, які створюють

кодифікацію норм спільнот. Останні виступають осередками наукових співтовариств глобалізованого суспільства.

Універсальні епістеміологічні цінності, принципи дискурсу та мови, правила співпраці наукової спільноти формує наукова раціональність. Науковий етос спирається на принципи універсальної значимості діяльності суб'єкта та відповідальності. Р. Мертон запропонував концепцію етосу науки, яка передбачала репрезентацію універсального етичного кодексу наукового співтовариства. Філософ окреслив поняття «етос наук». Останній є комплексом норм і цінностей у формі дозволів, заборон, розпоряджень, бонусів, які визнаються вченими та є носіями інституціональних цінностей. Універсалізм, скептицизм, раціоналізм, альтруїзм, емоційний нейтралітет створюють етос науки. Б. Барбер писав, що етичного кодексу наукового співтовариства став результатом консенсусу та праці дослідників, науковців, моральних авторитетів. Колективізм і комунітаризм характеризують мертонівську структуру та систему «винагороди»

Джерелом неписаного кодексу норм Б. Барбер уважав консенсус великої кількості дослідників і моральних авторитетів, які спробували визначити ці норми. Систему норм Р. Мертона стали розуміти як «структуру винагороди». Зазначена система тлумачиться: комунітаризм, колективізм. Визначаючи науковий результат, необхідно ігнорувати позанаукові інтереси, такі як політичні, соціально-економічні, релігійні. Також не брати до уваги етнічну належність дослідника, належність до наукової школи, гендер тощо. Архітектура діяльності вченого ґрунтується на осягненні істини та критичному мисленні, відповідальності та академічній доброчесності дослідника. Гіпотези, прогнози, помилки, сумніви необхідно обговорювати під час конференцій, вебінарів, семінарів, круглих столів тощо. Під час наукового пошуку доцільно використовувати, водночас зі скептицизмом, «заперечення заперечення», «доведення від зворотного». Р. Мертон та Е. Барбер репрезентували 9 пар нормативних принципів. Науковець стає заручником вибору полярних імперативів, які зумовлені дихотомією між комерційним замовленням та свободою наукового пошуку. Досліднику в цьому виборі допоможуть наступні регулятиви: 1) обговорення наукових результатів та помірковане їх оприлюднення (публікація); 2) відстеження

мейнстрімних ідей і помірковане ставлення до інтелектуальних брендів; 3) налаштування на отримання результату і мінімізувати увагу на оціночні судження опонентів; 4) впровадження нових гіпотез і ігнорування необґрунтованих висновків; 5) ретельно та чітко формулювати сентенції але позбавлятися педантизму, який шкодить змісту; 6) дотримуватись універсальності знання і усвідомлювати що будь-яке відкриття це надбання нації; 8) навчання в «метрів» від науки, але намагатися не наслідувати їх.

Історичні періоди впливають на організацію науки, на її етичні норми та позначаються на взаємодії з соціумом. Етос науки Р. Мертона – це модель наукової раціональності класичного типу, яка допомагає представникам університетської та фундаментальної науки триматись у межах академічної доброчесності. Дж. Зейман запропонував перелік норм наукової спільноти постакадемічного періоду: локальність, специфікація, утилітарність, що відповідає прагматизму інформаційного суспільства. Формування етосу науки відбувається на основі комунікативних правил, епістемологічних, морально-етичних норм усього суспільства. Наука глобалізованого суспільства демонструє перехід від цінносно-нейтральних досліджень до людиновимірних, з гуманістичною спрямованістю. Зазначене передбачає відповідальність дослідника перед поколіннями, свободу науковця, дискурсивну етику. Наукові комунікації спрямовані на розвиток крос-культурного діалогу, на розвиток етики глобалізованого суспільства.

Отже, комунікативні зміни, пов'язані з переоцінкою методів і форм комунікації всередині наукових співтовариств, спрямовані на розвиток міжкультурного діалогу в глобальному вимірі. А наука як інституційний суб'єкт міжнародного дискурсу повинна впливати на становлення етики солідарної відповідальності (етики глобалізованого соціуму).

9.2. Електронні бібліотеки в системі віртуальних комунікацій. Поняття фахового науковометричного збірника, науковометричних баз даних.

Міжнародні науковометричні бази – це веборієнтовані ресурси, сервіси та засоби оприлюднення, розповсюдження результатів

наукових досліджень. Необхідно виділити критерії добору наукометричних платформ відкритого доступу в проведенні наукових досліджень.

У сучасному науковому світі доступність наукової інформації є критичним чинником для успіху досліджень. Вибір наукометричних платформ відкритого доступу – важливе завдання для дослідників. Кожна наукометрична платформа має свої переваги та недоліки, тому важливо обирати ті, які найбільше відповідають потребам конкретного дослідника та його наукового напрямку. Перший критерій вибору наукометричної платформи відкритого доступу – це репутація й визнання наукової спільноти. Платформа повинна мати велику кількість активних користувачів та була відома своєю надійністю та якістю публікацій. Другий критерій – це відкритість і доступність платформи. Вона повинна забезпечувати відкритий доступ до всіх наукових статей та даних без обмежень і платежів. Вона також повинна мати інтуїтивний і простий у використанні інтерфейс. Третій критерій – це широкий спектр послуг та функціоналу, який пропонує платформа. Вона повинна надавати інструментарій для аналізу наукометричних даних, взаємодію з іншими дослідниками, можливість формування наукових спільнот та мереж. Четвертий критерій – це технічна підтримка та безпека. Платформа повинна мати надійну технічну підтримку та забезпечувати безпеку наукометричних даних користувачів (захист від кіберзагроз, забезпечення резервного копіювання даних).

Наукову діяльність необхідно оцінювати з використанням якісних та кількісних показників. Необхідно враховувати якісний характер наукової роботи. Інтерпретувати показники в числовій розмірності. Отримувати інформацію про опис проблеми, застарілість чи актуальність тематики тощо.

Веборієнтовані ресурси та сервіси – це засоби оприлюднення та розповсюдження результатів наукових досліджень. Вони забезпечують публікацію, урахування результату наукового дослідження, доступ користувачів мережі «Інтернет», автоматизують процеси збирання й подання даних про якісні та кількісні характеристики публікації.

Веборієнтовані вітчизняні та міжнародні наукометричні бази даних наукових публікацій є інструментом розповсюдження

результатів наукової роботи. Індекс цитування – це оцінка отриманих наукових результатів (якість, значення). Українська бібліометрична платформа «Бібліометрика української науки» надає інформацію про стан науки за регіональними, відомчими, галузевими показниками та інформаційно-аналітичну підтримку вітчизняної наукової діяльності. Міжнародні наукометричні бази даних – це Scopus, Web of Science, Google Scholar тощо. Автоматизують роботу дослідника і створюють колекції публікацій Сервіси наукометричних баз даних. Вони складають, систематизують бібліографічний опис, формують анотації тощо. Міжнародні наукометричні системи відкритого доступу – це Google Scholar, Scholarometer, IndexCopernicus (IC), Microsoft Academic Search тощо. Google Scholar (Google Академія) (scholar.google.com.ua) – відкрита наукометрична база даних наукових публікацій, пошукова система. Надає інформацію про відкриті наукові джерела. Наприклад, бібліотеки, наукові архіви, сайти та репозитарії наукових установ. Google Scholar розраховує наукометричні показники, наприклад, індекс Гірша. Власний профіль у Google Академії надає можливість відстежувати бібліографічні посилання. Google Scholar дозволяє здійснювати пошук академічної літератури, надає інформацію про назву, гіперпосилання тощо. Українська інформаційно-аналітична система «Бібліометрика української науки» (<http://www.nbu-viap.gov.ua/bpnu/>) призначена для надання інформації про реальний стан вітчизняного наукового середовища. Ресурси системи формуються завдяки бібліометричним профілям науковців на платформі Google Scholar, показникам Web of Science, Scopus, Ranking Web of Research Centers.

Міжнародні наукометричні платформи відкритого доступу – це інструмент оприлюднення, аналізу, розповсюдження, використання результатів наукових досліджень. Основні критерії використання наукометричних платформ: кількість вітчизняних наукових видань та публікацій, точність даних (правдивість показника цитованості наукової публікації, фільтрування надлишкових даних, можливість отримання усіх відомостей про публікації за автором), загальні характеристики НМБД (мова інтерфейсу, обсяг даних, джерело даних, наукометричні показники); технічні характеристики (наявність реєстрації, мобільний доступ, інтеграція з електронними

соціальними мережами); функціональні характеристики (наявність розширеного пошуку, можливість комунікації науковців, ідентифікація науковця, можливість посилання на наукову публікацію).

9.3. Нові інтерактивні методи віртуальних комунікацій у науковому та діловому середовищі. Інфографіка як засіб візуальної комунікації

Нові інтерактивні методи віртуальних комунікацій в науковому середовищі відкривають широкі можливості для співпраці, обміну ідеями та знаннями між науковцями з усього світу. Такі методи включають віртуальні конференції, вебінари, дискусійні форуми, спільне редагування документів тощо. Ці інструменти допомагають зменшити географічні та часові обмеження, забезпечуючи більш ефективну та продуктивну комунікацію між науковими спільнотами.

Віртуальні конференції – це онлайн-заходи, які дозволяють науковцям долучатися до виступів, дискусій, панелей без фізичного присутності на конференції. Вони забезпечують можливість обміну дослідницькими знаннями та ідеями, а також взаємодію з колегами з усього світу, зменшуючи витрати на подорожі й часові обмеження. Організація та діяльність віртуальних конференцій вимагає виваженого підходу й використання спеціалізованих технологій для забезпечення ефективної взаємодії та обміну інформацією між учасниками. Першим кроком в організації віртуальної конференції є планування та підготовка події. Організатори визначають актуальну тематику конференції, спікерів, розподіляють їх за різними секціями. Обирають платформу для проведення конференції. Вона повинна підтримувати віддалену взаємодію учасників і мати можливості для проведення віртуальних виступів, дискусійних панелей, чату, інтерактивних сесій. Для участі в конференції учасники мають зареєструватися, заповнивши відповідну форму на веб-сайті конференції. Обов'язковою є технічна підтримка, яка включає в себе підтримку з'єднання з інтернетом, установлення програмного забезпечення та тестування технічної сумісності. Під час конференції доповідачі представляють свої виступи завдяки

відеозв'язку, презентаціям та іншим мультимедійним засобам. Учасники конференції взаємодіють зі спікерами через чат, задають питання з теми доповіді, коментують та беруть участь у дискусіях. Важливим етапом є запис та архівація. Після завершення конференції організатори можуть записати всі виступи та дискусії для подальшого перегляду та архівації. Це дозволить учасникам, які у реальному часі не змогли взяти участь, переглянути матеріали конференції у зручний для них час.

Віртуальні конференції відкривають нові можливості для спілкування та обміну ідеями. Наприклад, віртуальних конференції для IT-спеціалістів: 1. TechCrunch Disrupt привертає увагу багатьох відомих та інноваційних компаній у сфері технологій і включає демонстрації продуктів, панельні обговорення та виступи від провідних експертів індустрії. 2. Google I/O – конференція, організована компанією Google, яка репрезентує останні новини, продукти та технології, уключає виступи від топ-менеджменту Google, технічні сесії та лабораторні роботи. 3. AWS re:Invent організовує Amazon Web Services для розробників, архітекторів та IT-спеціалістів, які працюють з хмарними технологіями і включає технічні сесії, лекції від провідних експертів AWS та можливості наукового дискурсу з колегами. 4. Microsoft Build – конференція, яку організовує Microsoft, спрямована на розробників програмного забезпечення та спеціалістів технічної підтримки. Конференція передбачає презентації новітніх продуктів та інструментарію, лабораторні роботи та практичні сесії. 5. GitHub Universe, організовує GitHub, запрошує команди та розробників програмного забезпечення, які працюють з технологіями управління кодом та Git. Обов'язковими є доповіді співробітників GitHub, демонстрації нових можливостей та функцій, платформи та практичні сесії. Приклади зазначених конференцій можуть бути корисними для IT-спеціалістів, які шукають можливості для навчання, мереження та оновлення своїх знань у сфері технологій. Актуалізуємо ще декілька конференцій, які, наприклад, присвячені ШІ (штучному інтелекту): 1. NeurIPS (Conference on Neural Information Processing Systems; NeurIPS 2021 Virtual Conference), яку організовує NeurIPS Foundation, яка пропонує дискусії на тему нейронні мережі, машинне навчання. 2. ICML (International Conference on Machine Learning; ICML 2021 Virtual Conference), фундатор International

Machine Learning Society, обговорюють теми машинне навчання, статистичне моделювання, алгоритми; 3. AAAI (Association for the Advancement of Artificial Intelligence; AAAI 2021 Virtual Conference), організатором є AAAI, доповіді на тему штучний інтелект, розумні системи, автоматизація; 4. ACL (Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics; ACL 2021 Virtual Conference) організатор Association for Computational Linguistics, який пропонував обговорення тем, які присвячені обробці природної мови, машинному перекладу, комп'ютерній лінгвістиці. 5. CVPR (IEEE/CVF Conference on Computer Vision and Pattern Recognition; CVPR 2021 Virtual Conference), організатор IEEE/CVF, тематика була присвячена комп'ютерний зір, розпізнавання образів, аналіз зображень. Конференції зі штучного інтелекту проводяться у віртуальному форматі з використанням вебінарних платформ та онлайн-інструментів для доповідей, презентацій, демонстрацій та дискусій.

Організація та проведення вебінарів передбачає підготовку, проведення та діяльність науковців для забезпечення ефективної взаємодії та обміну знаннями між учасниками конференцій. Перш ніж проводити вебінар, потрібно визначити цілі, тему та формат. Організаторам треба запросити спікери, скласти розклад подій, урахувавши тайм менеджмент та визначити технічні деталі (платформа для проведення вебінару). Важливим є рекламний супровід – просування вебінару серед цільової аудиторії та відкрити процес реєстрації для учасників. Спікерам слід підготувати презентації, відеоролики та інші матеріали. Важливо підготувати запитання для обговорення та взаємодії з учасниками. Під час вебінару доповідачі представляють свої матеріали через відеозв'язок та слайди презентацій. Учасники можуть взаємодіяти зі спікерами через чат, задавати питання та брати участь у голосових опитуваннях. Після завершення важливо записати вебінар і розмістити запис на веб-сайті, здійснити оцінку ефективності, зібрати відгуки, коментарі та зауваження від учасників, надати учасникам матеріали й ресурси для подальшого вивчення теми вебінару.

Вебінар «Кібербезпека в епоху цифрової трансформації» передбачає доповіді та презентації від експертів з кібербезпеки про сучасні загрози та виклики, які ставлять під загрозу цифрові

системи й стратегії захисту від них. Майстер-клас з кібербезпеки для підприємств уключає демонстрацію кібератак, аналіз потенційних загроз та стратегії захисту, які можуть бути застосовані в бізнес-середовищі. Експерти з кібербезпеки пропагують актуальні практики та рекомендації для підприємств. Вебінар «Огляд новітніх технологій штучного інтелекту та машинного навчання» охоплює аспекти штучного інтелекту, машинного навчання, включаючи основні концепції, застосування в різних галузях, а також демонстрації реальних застосувань цих технологій. Вебінар «Інновації в розробці програмного забезпечення: кращі практики та тренди» може включати виступи від провідних розробників програмного забезпечення про нові технології, методики розробки та стратегії управління проектами, які допомагають підвищити ефективність розробки програмного забезпечення. Вебінар «Архітектура мікросервісів: від теорії до практики» присвячений дослідженню та перевагам архітектури мікросервісів, практичним аспектам реалізації мікросервісної архітектури в реальних проектах. Вебінар «Веб-розробка у 2024 році: новітні тренди та інструменти» презентує огляд технологій та інструментів для веб-розробки, трендів у дизайні та розробці веб-додатків. Вебінар «Впровадження штучного інтелекту в бізнес» уключає доповіді експертів з індустрії про використання штучного інтелекту в автоматизації процесів, аналізі даних, вирішенні завдань додатків: технології та підходи» включає виступи розробників мобільних додатків про технології, підходи до розробки мобільних застосунків, таких як: iOS, Android, крос-платформені рішення тощо. Вебінар «Облікові записи в хмарних сервісах: від основ до розширених можливостей» присвячений використанню хмарних обчислень для зберігання даних, резервного копіювання, спільної роботи й інших завдань, а також розглядати різні хмарні сервіси та їх функціональність. Зазначені приклади демонструють різноманітність цільової аудиторії та тематики, які можуть бути актуалізовані в організації й проведенні вебінарів для IT-спеціалістів. Вони мають на меті надання сучасної наукової інформації та обмін досвідом між учасниками, які бажають дізнатися про останні тренди в галузі.

Організація й діяльність дискусійних форумів полягає у створенні платформи, де учасники можуть обговорювати фахові

теми, обмінюватися думками та досвідом, розвивати ідеї та вирішувати проблеми. Створення дискусійного форуму передбачає створення веб-сайту або платформи. Учасники створюють обліковий запис і реєструються на форумі, що дозволить їм створювати теми, публікувати повідомлення та брати участь в обговореннях, висловлюють свої думки. Модератори форуму пропонують теми, підтеми для кращої організації обговорення аспектів зазначеної теми та відповідають за порядок на форумі, видаляють спам, вирішують конфлікти, дисциплінарні питання. Після завершення обговорення модератори аналізують результати, оприлюднюють висновки, які можуть бути використані для подальшого розвитку теми. Приклади дискусійних форумів включають Reddit, Stack Exchange, Quora, а також спеціалізовані форуми для наукових дисциплін, професійних об'єднань, технічних спільнот тощо. Вони надають можливість учасникам обговорювати різноманітні теми та спілкуватися з колегами з усього світу.

Інфографіка є невід'ємною частиною сучасної візуальної комунікації та графічного дизайну. Вона використовується для передавання складної інформації у зрозумілій та привабливій формі, яка допомагає залучити увагу аудиторії й зрозуміти ключові повідомлення. Ефективна інфографіка має високоякісний дизайн і привабливу графіку. Вона використовує різноманітні елементи, такі як ілюстрації, графіки, діаграми, схеми та символи, для візуалізації інформації та створення зрозумілого й привабливого зображення. Інфографіка має чітку структуру та логіку подання інформації. Вона розділяє складну тему на зрозумілі блоки і об'єднує їх у зручну для сприйняття послідовність. Інфографіка використовується для візуалізації даних та статистики шляхом графіків, діаграм, карт та інших графічних елементів. Це допомагає зрозуміти й запам'ятати числові дані. Вона повинна супроводжуватися лаконічними текстовими блоками, які пояснюють графічні елементи та надають додаткову інформацію. Для фахівців ІТ сфери можна запропонувати наступні приклади інфографіки: графік популярності різних програмних мов; діаграма типів кіберзагроз та способів захисту від них; графік розподілу кібератак за секторами та регіонами; візуалізація швидкості інтернет-з'єднань у різних країнах; схема принципів роботи нейронних мереж; графік функцій та можливостей різних програмних продуктів.

9.4. Перспектива наукових комунікацій в контексті цивілізаційних викликів XXI ст.

Формування пост-постіндустріальної світової цивілізації, комунікативної глобалізації, інтегрального соціокультурного устрою є складовими процесу трансформацій соціуму XXI століття. Як ми вже зазначали, «глобалізація» представлена широким спектром тенденцій та подій. Наприклад, ослаблення суверенітету національних держав, формування світових ідеологій, загострення боротьби за встановлення біполярного світу, нелінійне зростання кількості впливових міжнародних організацій, розвиток ТНК (транснаціональних корпорацій), формування мультикультурних товариств, масові міграції тощо. Важливою ознакою глобалізації є трансформації інформаційної сфери. Комунікат отримує доступ до глобального інформаційного потоку завдяки електронним медіа. Останні генерують і поширюють інформацію і надають змогу комунікату виступати в ролі комуніканта. Сучасні соціологи й філософи Дж. Каран, М. Кастельс, Д. Лалл, Н. Луман, Е. Тоффлер присвятили численні роботи зазначеним проблемам. Т. Бернерс-Лі, Ж. Бодріяр, Р. Крейг досліджували вплив мережі Інтернет на процес глобалізації комунікації.

Глобалізація системи масової комунікації відображає процес трансформації комунікативної системи, що передбачає наявність мережі комунікаторів, яка використовує розгалужену систему засобів масової комунікації. Мережа Інтернет виступає інструментом та засобом інформування, інтеграції сентенцій та гіпотез. Відбувається формування контенту в процесі збору, аналізу, синтезу, систематизації, коментування та поширення інформації. М. Маклюєн пояснював, що «глобалізація» нагадує погляди на світ як на «глобальне село», коли процес інтеграції одиничного й самотнього перетворюється на загальний соціально-економічний, політичний та культурний чинники. М. Кастельс вважав, що «глобалізація» схожа на котеджі, які замовляються і будуються глобально, а локально розподіляються. На думку Д. Лалла, для аналізу культури, комунікації та масмедіа необхідно застосовувати ідеологічну концепцію, сутнісні риси якої передбачають, що ідеологія – це система ідей, що знаходять прояв

у процесі комунікації, натомість свідомість є сукупністю світоглядних уявлень, настанов, чуттєвих сприйняттів, притаманних соціуму. Як наслідок, виникає маніпулювання інформацією, яка розповсюджується в публічному просторі. Цей процес керує група творців домінантних ідеологій, які себе вважають «інформаційною елітою». Масифікація (флешмоби), поведінкова стереотипізація в ідеї глобалізації масштабних культурних і суспільних просторів формує негативний компонент. Віртуальний простір спільнот, груп, індивідів трансформується на глобальну віртуальну сферу і створює платформу масової та інтерперсональної комунікації. Процеси глобалізації, використання мережі Інтернет стимулюють розвиток мультикультуралізму та кіберсоціалізацію. Унаслідок упровадження комп'ютерних та інформаційних технологій відбувається стрімка зміна структури самосвідомості індивіда й соціалізації особистості в кіберпросторі. Упровадження ресурсів віртуального соціалізуючого інтернет-простору і за допомогою участі в комунікації з віртуальними акторами соціалізації (віртуальні командні ігри, форуми, соціальні мережі) виникають нові форми соціально-психологічної активності в реальному і віртуальному життєвому просторі.

У XXI столітті людство стикається з різноманітними цивілізаційними викликами, які ставлять під сумнів наявні парадигми та потребують нових підходів у всіх сферах життя. У контексті наукових досліджень ці виклики відображаються в потребі зміни способів комунікації і розповсюдження наукових знань. Наукові комунікації виступають як основний інструмент у формуванні наукових дискусій, обміні інформацією та розповсюдженні знань. Вони забезпечують платформу для висловлення та обговорення ідей, що допомагає вирішувати різноманітні проблеми сучасного світу, уключаючи екологічні кризи, медичні виклики, соціальні конфлікти та інші.

Розвиток технологій та глобалізація відкривають нові можливості для наукових комунікацій. Інтернет та соціальні медіа стали потужними інструментами для обміну інформацією та співпраці між науковцями з різних країн. Віртуальні конференції, вебінари й онлайн платформи для співпраці стали стандартом у сучасній науковій спільноті. Глобалізація як явище перетворила спосіб, яким ми спілкуємося та обмінюємося інформацією. Завдяки

розвитку інформаційних технологій та зростанню доступу до Інтернету, зв'язок між людьми з різних куточків світу став легшим і швидшим. Це відкриває безліч нових можливостей для комунікації на глобальному рівні. Однією з найважливіших переваг глобалізації є можливість спілкування та співпраці з колегами, науковцями та експертами з будь-якої точки світу. Інтернет та соціальні медіа надають засоби для відкритого обміну ідеями, дослідженнями та знаннями без обмежень географічних відстаней. Крім того, глобалізація збільшила доступність інформації та знань. Нові технології дозволяють створювати та розповсюджувати контент у різних форматах – від текстових матеріалів та відеопрезентацій до інтерактивних інфографік та вебінарів. Це робить інформацію більш доступною та зрозумілою для широкого кола аудиторії. Крім того, глобалізація стимулює міжкультурний обмін та розуміння. Люди з різних культур можуть ділитися своїми поглядами, досвідом та культурними особливостями, що сприяє взаємному збагаченню та розвитку загального розуміння. Разом з розвитком технологій з'являються нові інноваційні методи комунікації. Інфографіка, відеопрезентації, аудіо- та візуальні матеріали стають додатковими інструментами для передавання складної інформації у доступній формі. Це дозволяє залучити широку аудиторію й зробити наукові знання більш зрозумілими та доступними. Однак слід зазначити, що культурні та соціальні відмінності можуть вплинути на ефективність комунікації. Необхідно враховувати різні культурні контексти та сприйняття інформації для успішної комунікації з різними аудиторіями.

Література: [1]; [4]; [17-19]; [38]; [47].

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Назвіть інструменти й технології, які використовуються для підтримки міжнародної наукової комунікації?
2. Проаналізуйте, як глобалізація впливає на доступність наукової інформації та її обмін між науковцями.
3. На вашу думку, які нові форми співпраці виникають унаслідок глобалізації в науковій сфері?
4. На вашу думку, які перспективи майбутнього можливі у розвиткові наукової комунікації в умовах глобалізації?

5. Визначте основні можливості та виклики, які виникають у зв'язку з глобалізацією для наукової спільноти.

6. Розгляньте інструменти та технології, які використовуються для підтримки міжнародної наукової комунікації.

7. Визначте нові форми співпраці, що виникають унаслідок глобалізації в науковій сфері.

8. Розгляньте етичні аспекти, пов'язані з глобалізацією наукової комунікації, зокрема в контексті міжкультурних взаєморозумінь.

9. Розгляньте перспективи майбутнього в розвитку наукової комунікації в умовах глобалізації та запропонуйте можливі шляхи вдосконалення цього процесу.

10. Сформулюйте рекомендації щодо використання глобальних тенденцій у науковій комунікації з метою підвищення якості та ефективності наукових досліджень.

11. Розгляньте основні принципи та переваги використання інтерактивних методів у віртуальних комунікаціях для наукових і ділових цілей.

12. Проаналізуйте інтерактивні інструменти, що використовуються в науковому та діловому середовищі, такі як віртуальні конференції, вебінари, дискусійні форуми тощо і їхні можливості для залучення аудиторії та обміну інформацією.

13. Зробіть порівняльний аналіз різних типів інфографіки та їх ефективності в передаванні складної інформації й залученні аудиторії.

14. Проаналізуйте стратегії створення інфографіки з метою максимізації її впливу та розуміння для цільової аудиторії.

15. Розгляньте можливості й виклики, пов'язані з упровадженням нових інтерактивних методів віртуальної комунікації та інфографіки в сучасному науковому та діловому середовищі.

16. Сформулюйте рекомендації щодо оптимізації використання інтерактивних методів та інфографіки для підвищення ефективності комунікації й досягнення поставлених цілей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку : матеріали для ознайомлення з результатами проекту № 49169. Київ, 2016. URL: http://fond.sociology.kharkov.ua/images/docs/academ_cult/material.pdf.
2. Баган М. П. Кліше в сучасному українському науковому дискурсі: культуромовний і комунікативний аспекти. Граматичний простір сучасної лінгвоукраїністики. Катерині Григорівні Городенській / Ін-т укр. мови НАН України: упоряд. : Н. Г. Горголюк, Л. М. Колібаба, В. М. Фурса. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 367–374.
3. Баган М. П. Культура української наукової мови: [посібник для самостійної роботи студентів]. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2022. 48 с.
4. Бистрицький Є., Зимовець Р., Пролєєв С. Комунікація і культура в глобальному світі. К.: Дух і Літера, 2020. 416 с.
5. Галян О. В. Методологія та організація наукових досліджень: навч.-метод. видання. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 26 с.
6. Ділова українська мова: методичні рекомендації до самостійної роботи / автори: Т. М. Дячук, Н. О. Сенчило-Татліліоглу, С. В. Литвинська, Л. А. Добровольська. К. : НАУ, 2021. 48 с.
7. Дубічінській В., Васенко Л., Кринець О. Навчальний посібник. Фахова українська мова. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 272 с.
8. Євтушенко М., Хижняк М. Методологія та організація наукових досліджень. К: Центр учбової літератури, 2021, 350 с.
9. Жадан Л.В., Жадан В.П. Словник професійної лексики. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2019. 400 с.
10. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
11. Закон України «Про освіту». Стаття 42. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
12. Історія української лексикографії / П. Й. Горецький; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. 234 с.

13. Кодекс академічної доброчесності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/Кодекс-академічної-доброчесності...pdf>
14. Колоїз Ж. В. Основи академічного письма : практикум. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2019. 178 с.
15. Комова М. Класифікація термінологічних словників. URL: https://vlp.com.ua/files/29_22.pdf (дата звернення - 29.04.2024).
16. Конституція України. Стаття 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
17. Кошетар У., Литвинська С., Приходько О. Концептуальний апарат фахової наукової комунікації. Scientific Collection «InterConf+». 2022. (28(137), С. 124–134. URL: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.12.2022.014>.
18. Кошетар У., Литвинська С., Сібрук А. 2022. Перспективи наукових комунікацій в контексті цивілізаційних викликів в XXI століття. Scientific Collection «InterConf+». 2022. № 26(129). С. 106–118. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.10.2022.011>
19. Кошетар У., Литвинська С., Сібрук А. Соціокомунікативні аспекти феномену лідеру і сучасні мас-медіа. Scientific Collection «InterConf+», 2022, (21(109), 230–238. URL: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.05.2022.029>.
20. Кравченко О.В. Культурологія у вимірах традицій академічної культури. Культура України. Вип.42., 2013. С. 439-450.
21. Литвинська С.В., Приходько О.Ю. Формування професійно-мовленнєвої компетентності як обов'язкової складової професійної компетентності майбутнього фахівця. Інформація та соціум: збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 02 червня 2023 р.). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса. 2023, С. 138–140. URL: <https://jias.donnu.edu.ua/article/view/14622/14528>.
22. Литвинська С. В., Сібрук А. В., Онуфрійчук Г. І., Стецик Х. М. Ділова українська мова: навчальний посібник. Київ : НАУ, 2021. 124 с.
23. Литвинська С. В., Сібрук А.В., Стецик Х.М. Порушення мовних норм у термінологічних стандартах (на прикладі ДСТУ 3294-95 «Маркетинг. Терміни та визначення основних понять»). Мова: класичне - модерне - постмодерне. 2021. Вип. 7. С. 92–106.

24. Лінгвістичні основи документознавства : практикум / уклад.: С.В. Литвинська, Т. М. Дячук, У. П. Кошетар. К. : НАУ, 2024. 36 с.
25. Литвинська С. Мультимедійні технології в процесі підготовки фахівців у галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи. Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація. 2018. № 6. С.117–137.
26. Мельничук О.В. Державне регулювання наукової діяльності: зарубіжний досвід та можливості для України. *Теорія та історія публічного управління*. 2021. Вип. 24. С. 25–29.
27. Міжнародний стандарт ІСО 704. Принцип і методи термінології. Міжнародна організація по стандартизації, 1998. 34 с.
28. Наукова комунікація як складник фахової діяльності : практикум / уклад. Л. І. Прокопенко. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 99 с.
29. Науково-технічна бібліотека Національного авіаційного університету. Режим доступу: <https://www.lib.nau.edu.ua/>
30. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>
31. Огієнко І. Історія української граматичної термінології. Записки Українського Наукового Товариства в Києві. Книга 1. Київ, 1908.
32. Огієнко І. Історія української літературної мови / упорядник, автор передмови і коментарів М. С. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2004. 436 с.
33. Пак І. В. Академічна культура українського студентства: фактори формування та особливості прояву : дис.. канд.. соціологічних наук : 22.00.04. Харків, 2019. 251 с.
34. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство : підр. для студ. гуман. спец. вищ. зак. Львів : Світ, 1994. 216 с.
35. Плагіат у студентських роботах: методи виявлення та запобігання : методичний посібник / Стукало Н. В. та ін. Дніпропетровськ: ДНУ ім. О. Гончара, 2013. 44 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2013/Methodicka-plagiat.pdf .
36. Плотницька І. Основи наукового мовлення Київ : Центр учбової літератури, 2022. 252 с.
37. Положення про виявлення та запобігання академічному плагіату. Національний авіаційний університет: вебсайт. URL:

https://nau.edu.ua/download/Quality%20Assurance_ukr/qadobrochesnis/t/28_05_2020/P_pro_plagiat_zkoregovane.pdf].

38. Романченко А. П. Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти. Одеса, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2019. 541 с.

39. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ : Наукова думка, 1988. 240 с.

40. Секунда Т. Принципи складання української технічної термінології. Вісник, 1930, Вип. II. С.11-21.

41. Семенов О. М. Академічна культура дослідника: європейський та національний контексти: навчальний посібник. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 216 с.

42. Сенчило-Татліліоглу Н., Литвинська С. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності закладів вищої освіти України. Інформація, комунікація, суспільство 2021 : Матеріали 10-ї Міжнародної наукової конференції ICS-2021. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2021. С. 141-142.

43. Українська мова (за професійним спрямуванням) : методичні рекомендації для самостійної роботи студентів усіх галузей знань і напрямів підготовки заочної форми навчання / уклад. : І. В. Бурлакова, Л. Ф. Верхулевська, Т. М. Дячук, Н. О. Щур. Київ : НАУ, 2013. 64 с.

44. Українська мова : енциклопедія. НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. — 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

45. Український правопис / НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови. Київ: Наукова думка, 2019. 392 с.

46. Український лінгвістичний портал. «Словники України» on-line. Режим доступу: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>.

47. Хоружий Г. Ф. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2012. 320 с.

48. Шевченко Л. І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2001. 478 с.

49. Sibruk, A. V., Lytvynska, S. V., Koshetar, U. P., Senchylo-Tatlilioglu, N. O., Stetsyk, C. M., Diachuk, T. M., & Sibruk, V. L. (2023). Ukrainian education system: war challenges. *Multidisciplinary Science Journal*, 5, 2023. ss0502. URL: <https://doi.org/10.31893/multiscience.2023ss0502>
50. ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annexrecommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf>
51. Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region. URL: http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/Bucharest_Dec_0.pdf.
52. Deja M, Rak D, Bell B (2021) Digital transformation readiness: Perspectives on academia and library outcomes in information literacy. *Journal of Academic Librarianship* 47(5): 102403.
53. Deja M., Wójcik M. And Świerczyńska-Głównia W. (2024). Digital information culture in doctoral schools: A scoping review. *Journal of Librarianship and Information Science* URL: <https://doi.org/10.1177/09610006241239084>.
54. Fishman T. The Fundamental Values of Academic Integrity. [Ebook] International Center for Academic Integrity, Clemson University, 2012. 2nd ed., pp. 1-39. URL: https://academicintegrity.org/wp-content/uploads/2019/04/Fundamental_Values_version_in_Ukrainian.pdf.
55. The European Code of Conduct for Research Integrity. ALLEA. All European Academies, Berlin 2017. – 20 p.
56. Sibruk A.V., Lytvynska S.V., Koshetar U.P., Senchylo-Tatlilioglu N.O. and Tatlilioglu K., Stylistic figures as a factor in the formation of communicative intention in scientific linguistic texts. *ACNS Conference Series: Social Sciences and Humanities, 2023*. 3. P. 02005. URL: <https://doi.org/10.55056/cs-ssh/3/02005>.
57. 10 Types of Plagiarism. URL: <http://go.turnitin.com/posters/plagiarism-spectrum>

Навчальне видання

ЛИТВИНСЬКА Світлана Віталіївна
ПРИХОДЬКО Оксана Юріївна
СІБРУК Анастасія Володимирівна
КОШЕТАР Уляна Петрівна
ДОБРОВОЛЬСЬКА Людмила Анатоліївна
ДЯЧУК Тетяна Миронівна
ОНУФРІЙЧУК Ганна Іванівна
СЕНЧИЛО-ТАТЛІЛОГЛУ Надія Олексіївна
СТЕЦИК Христина Миколаївна

НАУКОВІ КОМУНІКАЦІЇ У ФАХОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальний посібник

Дизайн обкладинки — *Бабинець Н. А.*

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 28.05.2024 р.
Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. 7,8.
Наклад 100 прим. Зам. № 2805-24.

Видавець і виготовлювач: ТОВ «Талком».
м. Київ, вул. Львівська, 23,
тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26.
E-mail: ukraina.vdk@email.ua.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від 07.05.2013.